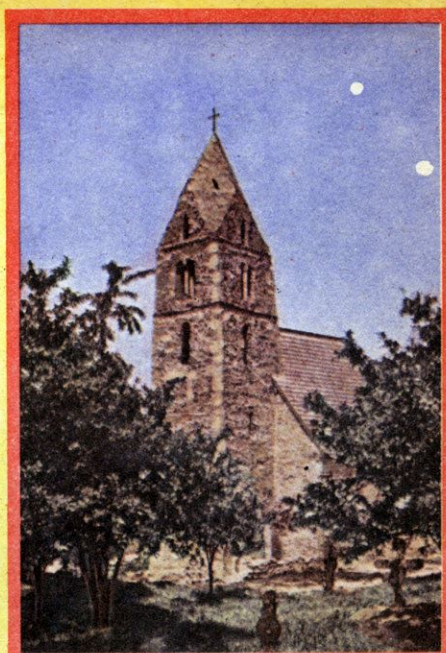

33/38

magazin istoric
SERIE NOUA — NOIEMBRIE 1991

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXV — nr. 11 (296)
noiembrie 1991

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, Intrarea Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
postal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00, inte-
rioare 406, 917.

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Gheorghe David, Florentina
Dolghin, Ioan Lăcustă (responsabil de
număr), Dorin Matei, Marian Ștefan

Secretar de redacție: Theodor Lianos

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța
Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Editura Presa Națională S.A., director
ing. Stan Pelteacu; director economic Ion
Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. —
Imprimeria „Coresi” — București, în
secțiile fotoculegere, offset și legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

1691-1991. Miron Costin: Gabriel Ștrempel, Dumitru Velciu, Eugen Glück, Gabriela Dumitrescu	2
Istoria în școală — o ecuație cu multe necunoscute	14
22 octombrie 1918 — „Deșteaptă-te române” în Parlamentul din Viena: M. C. Stănescu	17
România în al doilea război mondial: Alesandru Duțu, Marian Ștefan	21
Fața văzută și cea nevăzută a cenzurii: Ioan Lăcustă	26
Modelul cultural-artistic, un model istoric: Răzvan Theodorescu	33
C. Iulius Celsus — un guvernator lusitan al Daciei: Scarlat Lambrino	37
„Cazul” grupului Pătrășcanu: Cristian Popișteanu	40
Din iadul închisorilor comuniste: Gh. D. Marinescu	45
Nu spionii hotărâsc soarta lumii: Bogdan Murgescu	48
Spionajul sovietic la lumina zilei: Vladimir M. Cikov	51
O viziune asupra istoriei: Alvin Toffler	56
Amintiri din România: Arhiepiscopul Nethhammer	59
Războiul de reintregire văzut de la Iași: G.G. Mărzescu	64
Rachetele lui Napoleon: Patrice Bret	71
1861. Să nu mai fie iobagi în Rusia!: Larisa Zaharova	75
Sfînd pe geografi, spre Caput Nili: Bernard Nantet	79
Belgia 1940-1944. Leopold III, regele neînțeles: Pascal Dayez-Burgeon	83
În București, acum 50 ani	88
• Cărți sosite la redacție 46 • Rebus istoric ... 47 • Dialog cu cititorii	94

Istoria — „iscusită oglindă minții omenești“

Începutul țărilor acestora și neamului moldovenesc și muntenesc și cîți sint și în Țările Ungurești cu acest nume, români și pînă astăzi, de unde sintu și de ce seminie, de cînd și cum au dascălecat aceste părți de pămîntu, a scrie, multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru. Să înceapă osteneala aceasta, după atîta veci de la discălecatul țărilor cel dintîi de Traian împăratul Rimului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, să spărie gîndul. A lăsa iarăș nescris, cu mare ocară infundat neamul acesta de o seamă de scriitori, ieste inimii durere. Biruit-au gîndul să mă apucu de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminie sintu lăcuiorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenesti și românii din Țările Ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că toți un neam și o dată discălecați sintu, de unde sintu veniți strămoșii lor pre aceste locuri, supt ce nume au fostu întîi la discălecatul lor și de cîndu s-au osebit și au luat numele cest de acum, moldovean și muntean, în ce parte de lume ieste Moldova, hotărâle ei pîn unde au fostu întîi, ce limbă țin și pîn acum, cine au lăcuii mai nainte de noi pe acestu pămîntu și supt ce nume, scot la știrea tuturor, carii voru vrea să știe neamul țărilor acestora.

Dzice-va neștene: prea tirziu ieste; după sutele de ani cum să voru putea ști poveștile adevărate, de atîtea veacuri? Răspunzu: Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minții omenești, scrisoarea, dintru care, dacă va nevoi omul, cîte trecute cu multe vremi le va putea ști și oblici. Și nu numai lucrurile lumii, staturile și-ncepăturile țărilor

lumii, ce și singură lumea, ceriul și pămîntul, că sintu zidite după cuvîntul lui Dumnezeu celui puternic. Crezu, din Scripturi știm și din Scripturi avem și sfînta credință a noastră creștinească și mintuirea noastră cu pogorirea fiului lui Dumnezeu și împelițarea cuvîntului lui, cel mai denaunte de veci în firea omenească (denafară de păcatu). Scriptura ne deschide mintea, de ajungem cu credința pre Dumnezeu, duhul cel nevăzut și necoprinsu și neajunsu de firea noastră, Scriptura departe lucruri de ochii noștri ne face de le putem vedea cu cugetul nostru...

Indemnătu-m-au mai multu lipsa de știință începutului acestii țări, de descălecatul ei cel dintîi, toate alte țări știindu începuturile sale. Laud osirdia răposatului Urechie vornicul, carile au făcut de dragostea țării letopisețul său, însă acela de la Dragoș-vodă, de discălecatul cel al doilea al țării acestia din Maramoroșu scrie. Iară de discălecatul cel dintîi cu români, adecă cu rimleni, nimica nu pomeneste, numai ameliță la un loc, cum că au mai fostu țara o dată discălecată și s-au pustiit de tătari. Ori că n-au avut cărți, ori că i-au fostu destul a scrie de mai scurte veacuri, destul de dînsul și atîta, cîtu poate să zică fieștine că numai lui de această țară i-au fostu milă, să nu rămie întru întunericul neștiinței că celelalte ce mai sintu scrise adăosături de un Simeon Dascălul și al doilea, un Misail Călugărul, nu letopisește, ce ocări sintu. Care și acelea nu puțină a doao îndemnare mi-au fostu...

De aceste basne să dea seama ei și de această ocară. Nici ieste șagă a scrie ocară vecinică unui neam, că scri-

soarea ieste un lucru vecinicu. Cîndu ocăresc într-o zi pre cineva, ieste greu a răbda; dară în veci? Eu voi da seama de ale mele, cite scriu.

Făcutu-ț-am izvod dintăiași dată de mari și vestiți istorici mărturii, a căroră trăiescu și acum scrisorile în lume și vor trăi în veci. Și așa am nevoit, să nu-mi fie grijă, de-ar cădea această carte ori pre a cui mină și din streini, carii de-a-măruntul cearcă zmintelile istoricilor. Pre dînsii am urmat, care vezi în izvod, ei sintu poavața mea, ei răspundu și pizmașilor neamului acestor țări și zavistnicilor...

Puternicul Dumnezeu, cinștite, iubite cetitoriuile, să-ți dăruiască după aceste cumpilte vremi anilor noștri, cîndu va și mai slobode veacuri, întru care, pe lingă alte trebi, să aibi vreme și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă, că nu ieste alta și mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zăbavă decitu cetitul cărților. Cu cetitul cărților cunoaștem pe ziditorul nostru, Dumnezeu, cu cetitul laudă îi facem pentru toate ale lui cără noi bunătăți, cu cetitul pentru greșalele noastre milostiv îl aflăm. Din Scriptură înțelegem minunate și vecinice fapte puterii lui, facem fericită viața, agonisim nemuritoriu nume. Singur Mintuitorul nostru, domnul și Dumnezeu Hristos, ne învață, zicîndu... „Cercați scripturile“. Scriptura departe lucruri de ochii noștri ne învață, cu acele trecute vremi să pricepem cele viitoare. Citește cu sănătate această a noastră cu dragoste osteneală... (Miron Costin: fragmente din *Predoslovie, De neamul moldovenilor*).

Se împlinesc, în această toamnă, 300 de ani de la sfârșitul tragic al lui Miron Costin, cel mai mare dintre cronicarii pe care l-a plămădit pământul Moldovei. Căci dacă Grigore Ureche a reconstituit începuturile domniilor Moldovei, folosind, cel dintâi, izvoare și documente străine, iar dacă Ion Neculce a pus bazele memorialisticii și s-a remarcat ca un autentic minutor al condelului, Miron Costin s-a dovedit a fi un adevărat criticist al istoriei, creator de stil în istoriografie. În plus, l-a depășit pe amindoi prin adâncimea sentimentelor sale față de unitatea noastră de neam și față de originea latină a poporului nostru. Nimeni, ca el, nici în istoriografia moldovenească și nici în cea muntenească a sec. XVII-XVIII nu a fost în stare să insiste mai pertinent pe aceste teme, ce aveau să devină, un secol abia de la dispariția lui, subiecte de discuție cu unii istorici din țări vecine, fără să se fi încheiat nici până astăzi. Abia Școala Ardeleană, cu blajinele sale exagerări, va putea să aducă un plus de cunoștințe față de scrierile lui Miron Costin, menite să opună rezistență asalturilor elucubrante ale istoricilor maghiari din primele decenii ale veacului trecut.

Miron Costin a fost un om de cultură de formație apuseană — cum au fost și Cantacuzinii și Brincovenii din Țara Românească, câteva zeci de ani mai târziu —, cu studii făcute în Polonia, cu legături mai mult decât prietenești cu mulți nobili polonezi. După 1683 s-a văzut că era și protejat al mindrului Ian Sobieski. A fost întotdeauna și el și toți ai săi dușman de năpăstiat al stăpînirii otomane.

Portretul cronicarului, desen de Eugen Drăguțescu

MIRON COSTIN — ROMÂNII TOȚI DE UN NEAM

GABRIEL ȘTREMPEL

S-a născut la 1633, dar nu făcea parte din nobilimea veche a Moldovei, multă din ea ruinată, dispărută, risipită. Nu putem străbate dincolo de tatăl său, Costin, omul de casă al lui Miron vodă Barnovschi, cu care se înrudea, prin soția sa, Safta. În chiar anul nașterii, tatăl său, Costin, mare postelnic, fusese martorul masacrării domnului la Constantinopol. Ori Miron vodă Barnovschi a avut una din cele mai curate

inimi de voievod și crima turcilor apărea cu atât mai monstruoasă. Nu știm dacă voievodul însuși l-a botezat pe cronicar; credem, mai degrabă, că Miron s-a născut după moartea domnului, oricum numele, destul de rar întâlnit, era dat după al acestuia. Tragedia lui Barnovschi vodă era relatată de Miron Costin cu multe amănunte, pe care le deținea cu siguranță de la tatăl său. Acesta a adunat cu pietate rămășițele

pămîntesti ale domnului și cumnatului său și le-a astrucat în puterea nopții, după o slujbă sumară, la patriarhia ecumenică.

Boierii eliberați din detenție, după moartea voievodului, l-au ales ca succesor pe Moise Movilă, cu a doua domnie. N-a avut pace decât câteva luni, căci a trebuit să fugă în Polonia, de frica turcilor, păcăliți în timpul unei campanii, preliminari la asediul Căminitei de

mai târziu. Costin tatăl, hatman, l-a întovărășit pe domn în exil cu toată casa lui. Acuma obține Costin din partea Dietei titlul de nobil polonez, pentru el și cei trei copii născuți pînă la acea dată. Ei se așează lîngă Bar în Podolia, oraș în care vor învăța carte toți copiii hatmanului, el însuși neștiind nici măcar să se iscălească.

„Să nu se lătească împărăția...”

Studiile le face în latinește și la terminarea lor Miron Costin stăpînea cel puțin trei limbi: polona, ucraineana și latina. Cu puțin înainte de sfîrșitul domniei lui Vasile Lupu, Miron se întoarce în țară, împreună cu frații săi. Se pare că tatăl său murise în Polonia. Va trăi după moda timpului, în casa lui lordache Cantacuzino, marele vistiernic, despre care și el și Neculce au avut în cronici aprecieri extrem de elogioase. De altfel, Costineștii se înru-deau, prin alianță, cu Cantacuzinii, căci fata lui Toma vornicul, Caterina, era căsătorită după Velicico, viitorul hatman; or Toma și lordache Cantacuzino erau frați. De adăugat în treacăt, că o fată a lui lordache, tot Caterina, ce avea o meteahnă de vorbire, era mama lui Ioan Neculce.

Poziția socială a lui Miron Costin a crescut considerabil odată cu căsătoria. Soția sa, Ileana, era nepoata lui Simion Movilă și a lui Petru Movilă, mitropolitul de Kiev, iar prin mamă era nepoata hatmanului Isac Balica, ale cărui imense moșii îi vor reveni, unele lăsate prin diată Ilenii, altele cîștigate de Miron Costin de la alți urmași, în urma unor îndelungate procese.

Militar încercat încă de pe vremea cînd era în Polonia, participant la numeroase expediții militare din Moldova, Miron Costin s-a dovedit a fi și un excelent diplomat, căruia i s-au încredințat cele mai delicate misiuni, unele nu lipsite de pericol. Neculce consem-

nează, cu verva-i cunoscută, dialogul pe care Miron logofătul l-a avut cu marele vizir Küprülü în 1672, după cucerirea Camenitei. Cerindu-i-se voievozului Ștefan Petriceicu un boier destoinic pentru a analiza oportunitatea lăsării de garnizoane turcești în Moldova, de pază împotriva leșilor, domnul l-a trimis pe Miron Costin. Ajuns la cortul marelui vizir, acesta i-a cerut să-i spună drept, dacă se bucură moldovenii de luarea Camenitei, au ba? Răspunsul lui Miron, izvorit dintr-un adevărat patriotism, trăda grijă, teamă, dar și diplomatie, pe măsura vremii, și oamenilor: „Sîntem noi moldovenii bucușori să se lătească împărăția turcească în toate părțile, cit de mult, iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lătească”. Sfatul dat de Miron și justificările sale limpezi cu privire la pericolele ce ar amenința armata turcească dacă ar fi lăsată să ierneze în Moldova au salvat țara de urgența ocupației.

Se baza Miron pe prietenii sale cu polonezii și pe influența sa crescîndă dincolo de Ceremuș, cînd s-a angajat că nu va fi atacată garnizoana turcească din Camenița. Și n-a fost atacată.

Nu mai puțin grăitor este momentul din toamna anului 1683, cînd s-au întors ostile moldovenesti cu Duca vodă de la asediul Vienei. Urgisitul domn intrase în țară prin Pasul Otuzului, după sfatul lui Miron și, al lui Buhuș Hatmanul, și a eboriit spre ținutul Putnei, pînă la un sat al său, Domnești. Aici i-a venit domnului veste că podghiazuri (adică detașamente) de leși din Polonia cu Petriceicu vodă, au ocupat lașii și se îndreaptă spre Domnești. La ele s-au atașat tot felul de oameni de adunătură, dornici de jaf și diversioni. Duca vodă și alți cîțiva boieri ce rămăseseră lîngă el – căci cei mai mulți l-au părăsit – era de părere să se retragă spre Țara Românească. Miron logofătul l-a oprit însă cu cuvintele de îmbărbătare și superbă dovadă a legăturii sale cu pămîntul Moldovei: „Ce putere au ei

să vie asupra mării tale? Să nu dăm locul, că pămîntul acesta iaste frămîntat cu singele moșilor și a strămoșilor noștri”. Asemenea profesione și implicare în durerile țării nu întîlnim la mulți dintre boierii Moldovei de atunci.

Sfatul lui Miron nu s-a dovedit bun, cel puțin nu pentru domn. Prins, Duca a fost dus împreună cu Miron în Polonia. Marele logofăt se bucura însă acolo de stimă. Ian Sobieski l-a găzduit în castelul Dašov. Un an mai târziu, împreună cu alți boieri moldoveni în exil, adresează o scrisoare regelui, prin care își exprimă speranța că Moldova va fi eliberată de sub turci cu ajutor polonez. Nădejdi zadarnice, căci epopeea Vienei a fost o strălucire de o clipă în istoria Poloniei, urmată de o lungă serie de frămîntări interne ce au dus, un secol mai târziu, la ștergerea ei de pe harta Europei. Acuma, în timpul exilului, a compus Miron Costin celebra *Poemă polonă*, în versuri, pe care a dedicat-o regelui.

Numele păstrat dintotdeauna

Nu ne vom ocupa, în cele de mai jos, de *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă și pînă la Șefăniță vodă Lupu*. El rămîne deasupra tuturor cronicilor noastre prin erudiție și sobrietate și îl impune pe autor ca pe un Tacit al istoriografiei românești, chiar dacă pesimismul străbate, nu o dată, paginile cărții. Vom insistă însă asupra acelor elemente majore din opera sa care pledează pentru latinitatea și unitatea neamului nostru.

Cea mai veche dintre aceste opere, *Cronica țărilor Moldovei și Munteniei* – sau *Cronica polonă*, cum este cunoscută –, a fost redactată în leșește în anul 1677 pentru informarea vecinilor de la nord ai Moldovei și a fost dedicată lui Marcu Matczynski, comisul coroanei poloneze, vechi prieten, pe care Costin îl numește în

dedicație domn și frate. Pornind de la nedumeririle polonezilor cu privire la originea moldovenilor și cunoscând cronicarul din numeroasele discuții pe care le-a avut cu ei cit de greșite erau părerile lor despre trecutul nostru, a scris el această primă istorie a poporului român.

Cel dintâi capitol îl consacră Daciei, acea țară cucerită de Traian, care cuprindea confiniile provinciilor de astăzi unde trăiesc români: Țara Românească, Moldova, Transilvania, ținutul Maramureșului. Traian a colonizat Dacia, au fost ridicate cetăți, dar viața tihnită a acestei populații n-a fost îndelungată, căci au năvălit tătarii – zice Costin – și i-au împrăștiat. Mai apoi precizează că au năvălit hunii și slavii.

Dar hodoarele năvălitorilor s-au rărit și s-a produs „al doilea descălecat al Țării Moldovei și al Țării Muntenesti”. Peste Maramureș, peste Transilvania și Țara Olului s-au întins unghiuri, iar românii adică romanii au ieșit din munți către pământuri mai deschise: mai întâi Negru cu muntenii, mai apoi Dragoș primul domn al celor din Maramureș, care a descălecat Țara Moldovei.

În capitolul intitulat: *Despre diferitele numiri ale poporului moldovean și muntean*, demne de redat sînt primele fraze: „numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat pînă Traian este român sau romanus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dinșii și îndată după descălecat și după pustiire, cum s-au spus, și după al doilea descălecat, pînă astăzi. Același nume este dat indeobște și muntenilor și moldovenilor și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei. Român este un nume schimbat în curgerea anilor din roman... Un alt nume ei înșii nu au primit între dinșii, niciodată...”. Dar, conchide Costin, streinii îi numesc în diferite feluri; însă nu o dată și aceste denumiri trădează originea lor romană.

Vorbind despre titlurile și blazonul domnilor, Miron Costin relatează legenda cu corbul

care a înghițit inelul ce-i fusese dăruit mamei viitorului Radu Negru. El a descălecat în Țara Românească cu români negricioși. Dar aceasta nu este o scădere și, încheie cronicarul, aceștia sînt „rude și frați ai noștri, aflători în aceeași soartă și suferințe cu noi”.

Un important capitol al *Cronicii polone* îl consacră Miron Costin „Limbi moldovenești și rumânești”. În afara unor încercări de a explica modificările de limbă de-a lungul vremii, mai puțin izbutite, în rest capitolul, restrîns de altfel, își păstrează valabilitatea și astăzi. „Cea mai strălucită dovadă a acestui popor, de unde se trage [zice, textual, Miron Costin] este limba lui, care este adevărată latină, strînată [adică modificată], ca și italiana... Întreaga temelie a vorbirii și pînă astăzi se ține pe limba latină și o parte din cuvinte stau neschimbate nici măcar cu o literă; cea mai mare parte însă a cuvintelor este la fel, sau la început, sau la mijloc, sau la sfîrșitul cuvintului. O parte însă mai mică, substantive și verbe, au în sine împrumuturi din toate limbile vecine, dar mai mult din cea slavă...”. Urmează o listă de substantive și verbe latine cu corespondenții lor românești, identici, sau foarte asemănători.

Cronica polonă se încheie cu o prezentare a religiei, precum și a geografiei Moldovei și Țării Românești: ținuturi, riuri și orașe. Sînt impresionante cunoștințele precise de geografie fizică și prezentarea lor. Ele trădează o deprindere sistematică a studiilor, vast orizont și concizie, căci întreaga operă nu depășește 16 pagini în ediția P.P. Panaitescu, pe care am utilizat-o.

Exilindu-se în Polonia în iarna anului 1683 și beneficiind de găzduirea regală în castelul de vinătoare de la Dašov, ca să-și umple timpul Miron Costin a compus o a doua operă istorică, tot în limba polonă, de data aceasta în versuri, dedicată regelui Sobieski, în aceeași idee de a face cunoscută latinitatea neamului nostru și unitatea românilor de pretutînd.

deni. Cronicarul nu era la prima încercare poetică. Să ne amintim de *Versurile despre începuturile neamului din Psaltirea* lui Dosoftei, sau de poemul *Viața lumii și Stihurile împotriva zavistiei*, ultimele scrise înainte de 1673. Poezia mare, născută tot în Moldova, avea deci în Miron Costin un onorabil reprezentant, după Varlaam și Dosoftei.

Dedicația către rege, scrisă în proză, plină de elogii la adresa proaspătului erou al creștinătății, dar și de scuze pentru minuirea stingace a versului polonez – căci, zice Costin, de zeci de ani încoace, rar am folosit limba polonă – explică de ce s-a apucat cronicarul să-i infățișeze adevărata istorie de începuturi a pămîntului românesc: ca să completeze pe istoricii polonezi, ce amintesc adesea de Moldova și Țara Românească în scrierile lor, dar care nu precizează nici originea noastră și nici vremea celor două descălecate de țară: cel al lui Traian și întemeierea principatelor.

Nu se deosebește, în esență, *Poema polonă de Cronică*. Aceleași izvoare istorice stau la baza lor; pentru primul descălecat, Laurențiu Toppeltin, a cărui carte despre originile și decăderea ardelenilor fusese tipărită la Lyon în 1667. Numai că în *Poemă*, neglijînd oarecum conținutul și acordînd atenție deosebită versurilor, Miron Costin a redat mai ales legendele despre descălecat și a trecut cu vederea argumentarea istorică. Stăruințele lui Miron de a-i atrage regelui atenția asupra Moldovei, asupra celor două țări surori, moștenitoare ale gloriei trecute, n-au dus la ceea ce se spera el: eliberarea prin acțiunile polone de sub jugul turcesc. Mai

mult, incursiunile poloneze din anii 1683-1686 au fost catastrofale pentru economia Moldovei și Sobieski n-a luat nici o măsură pentru împiedicarea lor. Să fi visat Miron Costin, o clipă, că ar fi putut sta pe tronul Moldovei, ca protejat al Poloniei, și al regelui, în ipoteza victoriilor acestuia asupra turcilor? Nu este exclus, el știind exact locul pe care îl ocupa între boierii Moldovei și cunoscând distanța ce-l separa de ceilalți, pe el și pe ai săi, prin cultură, instrucție și inteligență. Privind așa lucrurile, nu ne vor surprinde cu totul întimplările din toamna anului 1691 și crimele bătrînului Constantin Cantemir ar putea fi - nu absolut, evident - ci mai bine înțelese și țesătura intrigilor ce le-a precedat mai ușor de urmărit.

Neuitarea istoriei neamului

Cea de-a treia operă consacrată originii latine și unității noastre, care este și cea din urmă operă istorică a lui Miron Costin, după cum pretend unii istorici, a fost *De neamul moldovenilor*. A fost scrisă, se pare, după înapoiera din Polonia, deci după anul 1686. Dar prefata lucrării și mai ales predoslovia din *Letopisețul* trădează un lung proces de gestație al acestei capodopere, menită să explice, de data aceasta românilor, cine sînt, de unde vin și care este locul lor între celelalte popoare. Din paginile lucrării răzbate patriotismul și inima caldă de moldovean cu care a scris Miron, interesul major pe care l-a urmărit, acela de a deschide ochii românilor asupra trecutului lor, într-o epocă de confuzii și decădere politică. Este evidentă revolta cu care desființează elucubrațiile interpolatorilor cronicii lui Ureche, folosind totuși sobrietatea istoricului și nu pamfletul și ironia pe care le-ar fi azvîrlit inegalabilul Neculce.

Nu i-a fost ușor să scrie o asemenea operă, în care să se

ocupe de cel dintîi descălecat al neamului moldovenesc, muntenesc și al românilor de peste munți, spune Miron Costin în predoslovia către cititori. A reconstitui istoria celui dintîi descălecat, al lui Traian, după atîtea secole „să sparie gîndul”, spune Costin. „A lăsa iarăș necris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, iaste inimii durere. Biruit-au gîndul - iată expresia de mulți preluată de la cronicar - să mă apuc de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și semîntie sînt lăcuiitorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenesci, și românii din țările ungurești... că toți un neam și o dată descălecați sînt...”

Poate să se spună că după atîtea sute de ani este imposibil să reconstituie cineva trecutul? Nu este așa, conchide Miron Costin, căci au rămas scrisoarea, scrierile, inscripțiile vremii, pe care omul care vrea să cunoască trecutul, le cercetează, se folosește de ele în mod util. Datorită scrisului, omul poate vedea lucrurile cu cugetul. Atîția oameni mari au scris despre lucruri de mult trecute: Moise a reconstituit zidirea lumii după 2 400 de ani; Homer s-a ocupat de războiul troian la 250 de ani de la risipirea Troiei; Plutarh a scris despre Alexandru Macedon la 400 de ani de la moartea lui, iar Tit Liviu a scris despre începuturile Romei la 700 de ani

Kara Mustafa,
mare vizir otoman la 1683

de la fondarea ei. Toți s-au bazat pe scrieri vechi. La noi, continuă Miron Costin, lucrurile n-au fost ușoare. Ureche s-a ostenit, din dragoste pentru țară și a scris *letopisețul* său de la al doilea descălecat căci probabil că n-a avut izvoare, n-a avut cărți, pentru epoca de început. „Că numai lui de această țară i-au fost milă, să nu rămîie într-o întunecată neștiință”. Cronicarul are cuvinte de revoltă și dispreț față de afirmațiile interpolatorilor lui Ureche (Simion Dascălu, Misail Călugăru) cu privire la originea și epoca colonizării Daciei. La data cînd pretend acești creatori de basne că au venit românii din temnițele capitalei Imperiului, în vremea lui Laslau craiul unguresc, românii erau de mult în Maramureș, în Țara Românească, în munți și pe valea Olului: „Și rimlenii cei discalicați de Traian în Ardeal, acum era în Ardeal”. Asemenea afirmații mincinoase sînt grave, căci „scrisoarea - conchide cronicarul - este un lucru vecinic”.

El, Miron Costin, a cercetat numeroși istorici, pe care îi menționează și pe baza scrierilor acestora a restabilit adevărul cu privire la primul descălecat. Îi îndeamnă pe toți la lectură, „că nu ieste alta și mai frumoasă și mai de folos, în toată viața omului zăbavă, decît cetitul cărților”.

Capitolele lucrării sînt consacrate Italiei, împărației Romei, Daciei, împăratului Traian. Toate privesc originea noastră latină, cucerirea și colonizarea Daciei. Ultimele capitole se ocupă de cetățile Moldovei. De numele neamului acestor țări, de port, de grai, de credință și în ultimul, al șaptelea, despre „Cît au trăit aceste locuri cu oameni după descălecare a lui Traian cu românii de la Italia”.

Din această Italie, leagănușul marelui imperiu - zice cronicarul în primul capitol - ne tragem și noi românii. Miron Costin citise cartea de la întemeiere a lui Tit Liviu (*Ab urbe condita*) și *Eneida* lui Vergiliu și istoriile moderne ale impe-

riului, căci capitolele ce urmează trădează lectura bine înșușită a literaturii istorice pînă la acea dată.

Dacia a avut confiniile țărilor locuite de români din vremea sa: Moldova, Țara Românească, Ardealul cu Maramureșul, pe care cronicarul le-a străbătut cu ocazia unei călătorii în Polonia și Țara Oltului. Dacia avea ca hotăr răsăritean Nistrul, la apus Panonia „acum Țările Budii”, la nord Podolia, la sud Dunărea și Marea Neagră.

Cel mai vast capitol este cel închinat lui Traian. În afara relatărilor privind organizarea armatei romane, calitățile lui strategice și cucerirea Daciei, Miron Costin consacră cîteva pagini problemei deosebit de

Jan Sobieski, suveranul polon

grave, aceea a restabilirii adevărului cu privire la colonizare. Aceasta s-a făcut cu prisosul de locuitori din Italia, și cu veteranii de război, coloniizați în imperiu, după ce dacii s-au retras spre nord, în Maramureș. Noua populație era strict romană, cum va pretinde două decenii mai târziu și Dimitrie Cantemir. Din nou îi infieră pe cei trei (Eustratie logofătul, Simeon dascălul și Mișail Călugăru) pentru elucubrările cu privire la colonizare. Nu mai puțin falsă este și afirmația acestora, după care Dragoș ar fi fost păstor, căci „pre mărturia maramoreșenilor, cu urechile mele am auzit că au fost ficior unui Bogdan vodă, născut din Maramoroș,

după ce au scos de aicea mulțimea de tătari...” Dacia a fost împărțită în două: Inferior și Superior. Așa s-au numit pînă la al doilea descălecat, cînd din cea de a doua Dacie a venit Dragoș în Moldova. Miron Costin mai adaugă faptul că sub Traian limitele Daciei erau întinse dincolo de Nistru, pînă la Bug, în nord pînă dincolo de Podolia, iar în sud Dacia cuprindea și Moesia Superior – Dobrogea de azi. Amintește de valul lui Traian, săpat –, zice el, – de ostile imperiale spre veșnică pomenire, care se întindea din Țara Românească peste toate apele, pînă la Don și pe care el, cronicarul, l-a trecut aproape de Nipru. Nu poate fi de acord cu Bonfinius care socotea valul săpat, pentru rațiuni de apărare – împotriva tătarilor, zice Costin, în loc de sarmați. Capitolul se încheie, subliniindu-se încă odată că „acest împărat Traian pre aici au venit și au încunjunat această parte de lume, cum s-au pomenit, și iel au discălicat neamul, semînția care trăiește pînă acum în Moldova și în Țara Muntenească și cit norod este în Ardeal cu acest nume: român”.

În capitolul al cincilea, despre cetăți, Miron Costin ajunge la concluzia, evident exagerată, că cetățile din Moldova și Țara Românească sînt ridicate fie de daci, fie mai ales de către romani, cu excepția citorva, puține, construite după al doilea descălecat.

„...striga în gura mare că nu-l vinovat...”

Ca și cronicile poloneze și *De neamul moldovenilor* consacră un capitol numelui de român, derivație directă din roman. Portul este adaptat la rigorile iernii, iar încălțămîntea, opinca, zice Costin, este portul rimlenilor celor vechi, care îl purtau la oști. Numai că acolo fiind mai cald, romanii n-au încălțat obie; au trecut curelele peste piciorul gol.

Tunsoarea ardelenilor, așa cum se vede ea pînă astăzi, adaugă Miron Costin, este și

ea rămasă de la rimleni și afirmațiile celor trei cronicari înfierați de el, precum că tunsoarea aceea specifică, asemenea unui cetlău (ca o tonsură de preot catolic) a fost semn tilhăresc, cu care îi însemnau rimlenii pe răufăcători, este o altă basnă, ce nu trebuie luată în seamă. Cît privește graiul, și acesta roman, cu vremea a suportat modificări mai ales sub influența celui slavonesc. Tot de la romani sînt și numeroase obiceiuri de la ospete și înmormintări, cum este închinatul paharelor sau ofrandele la mort. În final, cronicarul recunoaște că lucrarea sa are unele lacune, dar cele ce lipsesc trebuiesc puse pe seama veacurilor ce s-au scurs de la primul descălecat și pînă la el.

Astfel se prezintă, sintetic, ideile lui Miron Costin despre trecutul și gloria strămoșilor noștri, a neamului nostru, pe care l-a iubit, l-a apărut cu condeul și l-a făcut cunoscut streinilor și alor săi. Și cu siguranță că ar fi dat Moldovei și alte dovezi de erudiție și patriotism, dacă n-ar fi fost și el situat sub vreme, ca toți muritorii. S-a întîmplat însă ca tronul Moldovei să fie ocupat în 1685 de un domn cu mari merite ostășești, dar provenit dintre boiernașii de rînd; este vorba de Constantin Cantemir. Neculce îi face un superb portret fizic și moral: era bătrîn, cu barbă albă, cu multe semne pe trup de la războaie, dar nu știa carte. A fost ridicat la domnie de boierii pribegi în Țara Românească, ajutați de Șerban Cantacuzino. Aceștia au crezut că fiind singur, căci soția îi murise și copiii îi erau la Constantinopol, și avînd o cultură limitată, îl vor suci

(Continuare în p. 13)

COSTINEȘII — PRECIZĂRI BIOGRAFICE

DUMITRU VELCIU

„Locul dară acesta, unde iese acum Moldova și Țara Muntenească iese dreptu Dachia cum și tot Ardealul cu Maramoroșul și cu Țara Oltului. Altu nume mai vechiu decitu acesta, Dachia, nu aflu în toți ciți sintu istorici...”

Astfel exprima Miron Costin¹, în urmă cu mai bine de trei secole, în scrierea sa De neamul moldovenilor, un adevăr științific fundamental al istoriei noastre naționale: originea comună a românilor, unitatea lor în spațiul străvechi locuit de ei de-o parte și de alta a Carpaților. La această concluzie cărturarul ajunsese atît pe baza studierii scrierilor unor învățați români și străini, cit și prin cunoașterea indeaproape a realităților social-politice, culturale, etnografice etc. de la noi. „Prima noastră scriere de polemică științifică”, după cum numea De neamul moldovenilor profesorul George Ivașcu — Miron Costin combătînd aici acele aserțiuni false care negau unitatea și continuitatea români-

lor, — lucrarea sa era izvorită dintr-o profundă conștiință a unității românești.

Conștiință menținută vie în cugetul său nu numai din cunoașterea indeaproape a trecutului poporului nostru, ci din însăși biografia sa și a familiei sale care, după cum vom vedea, era legată deopotrivă de cele două țări surori, Moldova și Țara Românească.

În legătură cu familia cronicarului, au fost emise felurite opinii. Unii istorici, ca V. A. Urechii, Sever Zotta și C. A. Stoide, au încercat să găsească ascendenți moldoveni ai Costineștilor. Dimitrie Cantemir, în Descrierea Moldovei și Viața lui Constantin Cantemir, afirma că părinții și străbunii lui Miron Costin ar fi fost de origine sirbească. Cercetarea unor documente cunoscute, cit și a altora inedite, aflate în arhive, ne-a condus la formularea unor opinii care credem că vor aduce lumină în problema locului de origine al marelui cronicar.

Cei 11 copii ai postelnicului

Se știa și pînă acum că tatăl lui Miron Costin deținea în primele patru decenii ale sec. XVII diverse dregătorii, atît în Țara Românească, cit și în Moldova, în timpul domniilor lui Radu Mihnea, Miron Barnoyschi și Moise Movilă.

În 1965, a fost publicat un document necunoscut pînă la acea dată în care se menționa că, în cursul primei domnii muntene a lui Radu Mihnea (1611-1616), Costin postelnicul, tatăl lui Miron, primise ca dănie satul Plăviceni, din fostul județ Romanat. Era primul document cunoscut care se referea la tatăl cronicarului și această mărturie îl situa pe teritoriul Țării Românești.

În alte trei documente, redactate peste cîțiva ani, la 7 iunie 1621, în cea de-a doua domnie a lui Radu Mihnea în Muntenia (1620-1623), se făcea precizarea, de către diacul care le-a scris, că „a învățat [adică a dictat conținutul lor] Costin postelnicul”. Documentele confirmă deci faptul că postelnicul Costin se afla în continuare în Țara Românească, îngrijind Plăvicenii și, desigur, și alte proprietăți pe care le deținea aici.

Cele trei documente din 7 iunie 1621 merită reținute din cel puțin două motive. Pe de o parte, pentru că ele au fost dictate în românește, într-o vreme în care în cancelaria munteană predomina încă, în acte, limba slavonă. Pe de altă parte — fapt ce are legătură directă cu problema urmărită de noi — aceste documente nu prezintă particularități fonetice moldovenești. Ceea ce ne face

să considerăm că se confirmă, și pe această cale, faptul că tatăl cronicarului era din Țara Românească. El apare, de altfel, ca postelnic al doilea, în continuare, din 1621 pînă în septembrie 1623, pe toată durata celei de-a doua domnii muntene a lui Radu Mihnea. Cînd acest domn a trecut în Moldova, ocupînd și aici, pentru a doua oară, scaunul voievodal, postelnicul Costin l-a însoțit, ocupînd și aici aceeași dregătorie. De altfel, cum s-a remarcat și cu alte prilejuri, însuși faptul că aceiași voievozi domneau într-o țară sau alta română, luîndu-și cu ei și sfetnicii, era o expresie a realităților politice, sociale, economice, culturale comune, a unității de neam dintre români, a neînteruptelor legături dintre ei.

Prezența succesivă a unuiu și aceluiași domnitor pe tronul Moldovei sau al Munteniei,

¹ Magazin istoric, nr. 5/1968, 8/1971, 4/1972, 10/1975, 1/1981, 9/1983.

precum și a unor dregători ocupând funcții cînd de-o parte cînd de alta a Milcovului, constituia o practică curentă în viața politică a țărilor române din evul mediu. Ea izvoră din conștiința originii comune, a faptului că moldovenii și muntenii erau „toți de o lege și de o limbă”, după cum scriau boierii din Țara Românească în 1599. Miron Costin însuși preciza în cronică sa că, în afară de ban și de hatman, „celelalte dregătorii [din Muntenia] sînt toate cu aceleași numiri și cu aceleași slujbe [ca în Moldova]”.

În ianuarie 1626, cînd Radu Mihnea a murit, Costin postelnicul, împreună cu alți dregători care veniseră în Moldova, ca și el, din Țara Românească (Hrizea vistiernicul și Trufanda, mare postelnic) i-au adus trupul de la Hîrlău la București, unde a și fost înmormîntat, prin grija fiului său, Alexandru Coconul (1623-1627), domnul Munteniei, „la mănăstirea făcută de dinșul în București” (mănăstirea Radu Vodă), cum arată Miron Costin în letopisețul său.

Costin postelnicul s-a însoțit în Moldova, unde se căsătorise a doua oară (nu cu mult înainte de anul 1626) cu Safta Scoarțes. Prima soție, probabil munteancă, de la care îi rămăseseră doi copii, o fată Velica și un băiat Alexandru, murise înainte de plecarea lui din Țara Românească. Safta era nepoata lui Miron Bar-novschi (1626-1629, 1633), care a urmat în scaunul Moldovei lui Radu Mihnea. Ea îi adusese postelnicului ca zestre, între altele, părți din satele Barboși, Scheuleți și Brănișteni, din ținutul Neamț.

Inrudierea prin cea de-a doua soție cu însuși domnul țării l-a ajutat pe tatăl cronicarului să se ridice pe scara dregătoriilor, devenind în 1627 mare postelnic. Se bucura de deplină încredere a lui Miron Bar-novschi, care l-a trimis în misiuni diplomatice în Polonia și l-a dăruit cu satele Moreni și Chipești din apropierea Iași-

lor. În același an, 1627, a pierdut însă Plăvicieni din Muntenia, revendicați cu acte, ca veche danie a doamnei Stanca, soția lui Mihai Viteazul³, de către episcopia Rîmniceului.

Destoinicia și calitățile sale de bun slujbaş au determinat promovarea lui în dregătoria și sub domniile următoare. În iunie-iulie 1633, la înscăunarea în cea de-a doua domnie a lui Moise Movilă (1630-1631, 1633-1634), a fost ridicat la rangul de hatman, comandantul armatei moldovene. Asemeni celorlalți mari dregători, toți boieri, tatăl cronicarului a cumpărat treptat diverse proprietăți, întregindu-și o frumoasă avere funciară. Nu s-a bucurat însă mult timp de avantajele materiale pe care i le-a adus această avere, pentru că, în aprilie 1634, s-a retras cu întreaga familie în Polonia, împreună cu domnitorul Moise Movilă, care abdicase, „sătul de binele turcilor” cum scrie cu amară ironie Miron Costin în letopisețul său, unde prezintă pe larg împrejurările care au condus la această trecere forțată în Polonia a familiei sale.

Fostul hatman a murit în Polonia prin 1650, lăsînd în urmă nu mai puțin de 11 copii, șase băieți și cinci fete, dintre care nouă din căsătoria cu Safta Scoarțes. Miron, născut în Moldova, în 1633, cum precizează el însuși în letopiseț, poate după cea mai mare dintre cele patru fete din căsătoria moldoveană a tatălui său, este, ca vîrstă, al doilea dintre băieți, după Alexandru, și nu împlinise, se pare, nici un an cînd a avut loc refugiul în Polonia.

Pe drumul dintre Rîmniceu Sărat și Buzău

Pe lingă datele pe care le oferă amintita biografie a lui Costin tatăl, o seamă de alți factori concură pentru a localiza locul de naștere al familiei Costin în Țara Românească, și anume, în zona Slam-Rîmniceu, fostul județ Rîmniceu Sărat, vecin cu ținutul Putna (poate

chiar în satul Costieni, de pe hotarul cu Moldova, localitate de la care familia Costineștilor să-și fi luat numele).

Cel mai mare dintre copiii lui Costin, fiica Velica, nume frecvent în Muntenia în acel timp (însemna „cea mare”), s-a căsătorit de timpuriu în Țara Românească, în județul Rîmniceu Sărat, cu spătarul Mihai Dedulescu, soții fiind cunoscuți, la un moment dat, ca deținători ai satului Voetin, foarte probabil provenind din zestre Velicăi. Se știe că, în trecut, cel mai adesea, căsătoriile între odraslele boieresti erau condiționate de zestre în sate, moșii, vii, „scule” (bijuterii) etc. pe care le aducea în familie soția. De altfel, despre o altă proprietate a soților Dedulescu, satul Urechești, din același județ Rîmniceu Sărat, un document inedit din 7 noiembrie 1655 menționează clar că această „moșie i-au fost cumpărate [ginerelui] de socrul dumnealui, a lui Costin hatmanul, de la Aga Neagul”. Căsătorită în Țara Românească, Velica n-a plecat cu restul familiei în Polonia, în 1634.

Și alte fapte vin să ateste că postelnicul Costin era de origine din Țara Românească. Astfel, cei doi frați mai mari ai lui Miron, Velica și Alexandru, nu au luat parte la împărțirea averii rămase în Moldova după moartea postelnicului și a soției sale, Safta Scoarțes. Ei nu apar în documentele partajului nici la 10 iulie 1657 și nici la 13 martie 1663, deoarece, probabil, își primiseră partea, la timpul cuvenit, din bunurile comune ale primei căsătorii a postelnicului Costin.

Este posibil însă ca prima soție a acestuia să fi avut rude și dincolo de Milcov, în ținutul Putna, deoarece Alexandru

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 5/1976; 5/1988; 4/1973.

Costin a deținut unele proprietăți și în acest ținut, în vecinătatea apropiată a hoțarului cu Țara Românească. În câteva documente îl găsim, de altfel, consemnat drept „nepotul Drăguțului”, respectiv al fostului vornic de Vrancea, Drăguțul Bogdan.

Legăturile de rudenie ale Costineștilor munteni cu familia boieresti din Moldova sînt ilustrate și prin înfierea de către Stanca, văduva fostului stăroste de Putna, Murgoci Toifea, a fratelui mai mic al postelnicului Costin, pe nume Dumitru. Înfierea a avut loc între 1628 și 1630, în perioada ce-a urmat ridicării tatălui cronicarului la rangul de mare postelnic.

Dumitru Costin a beneficiat și el în Moldova de relațiile înalte pe care și le crease frațele său mai mare, primind bă-

noasa slujbă de cămaras la Ocne, și, apoi, dregătoria de al doilea (vtori) postelnic. Cînd fratele său a trebuit să se refugieze în Polonia, Dumitru s-a întors în Țara Românească.

Către sfîrșitul anului 1635 o scrisoare a lui Ion Movilă, pretendent la tronul Moldovei, îl menționa pe „fratele mai mic al hatmanului Costin” în Țara Românească. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1640, o delegație polonă trecînd spre Constantinopol l-a întîlnit pe Dumitru Costin pe drumul dintre Rîmnici Sărat și Buzău.

Documentele îl arată în continuare pe Dumitru Costin în Țara Românească postelnic al doilea, bucurîndu-se de protecția lui Matei Basarab și fiind scutit de o seamă de dări (în 1640), mijlocind unele vinzări de proprietăți (6 mai 1642) sau

vinzînd, împreună cu soția sa Alexandra, un rob țigan ce aparținea (25 aprilie 1643). A murit, probabil, în Țara Românească, înainte de 13 mai 1653, dată la care soția sa, înapoiată în Moldova cu copiii, se judeca pentru pârțile de pămînt din satul Boroșești, veche proprietate a familiei.

Numele cel drept de român

Există și o serie de elemente de natură filologic-lingvistică menită să întărească argumentele privitoare la faptul că Miron Costin era coborîtor și din strămoși de origine munteană. Printre acestea și faptul că — pînă prin 1666, cînd a obținut dregătoria de mare vornic al

1692: Mercure Historique et Politique

DESPRE MIRON COSTIN

EUGEN GLÜCK

Toamna anului 1691. Reuniți la conacul marelui logofăt Toader Palade, din satul Suseni, pentru a serba nunta fiului acestuia, mai mulți boieri potrivnici politicii filo-otomane a domnitorului Moldovei, Constantin Cantemir (1685-1693), în frunte cu comandantul armatei, hatmanul Velicico Costin, pun la cale un complot pentru înlăturarea voievodului. Domnitorul află, și, cuprins de minie, decide arestarea și executarea căpeteniilor. Deși nu participase la complot și nici la nunta amintită (intrucît soția lui se afla, pe patul de moarte, în satul Barboși, de lângă Roman), o dată cu participanții la conspirație este arestat și marele cronicar Miron Costin (fratele lui Velicico) și executat în piața orașului Roman. Vestea despre cele petrecute a stîrnit un larg ecou, moartea bătrînului cărturar fiind situată în contextul luptelor politice generate de războiul austro-turc și de speranțele de eliberare de sub jugul otoman pe care perioada ce a urmat Asediului Vienei din anul 1683 le deșteptase în sud-estul Europei. Recente cercetări, la Biblioteca națională din Viena, mi-au îngăduit cunoașterea unei relatări necunoscute privind moartea cronicarului moldovean, relatare cuprinsă în publicația *Mercure Historique et Politique*, din luna martie 1692.

Mercure Historique et Politique a fost una din cele mai vechi și mai răspîndite gazete europene. Realizată după modelul publicației franceze *Mercure de France* (a cărei apariție a început în 1672), noua gazetă, de orientare istorică și politică, cum o arată numele, apărea la Haga, în Olanda — țară care își câștigase independența și în care avusese loc încă din sec. XVI revoluția burgheză. *Mercure Historique et Politique* rezerva un spațiu mai larg decît alte publi-

Moldovei - cronicarul se semna Costin, așa cum era transcris și numele tatălui său atît de dieci munteni, cît și de cei moldoveni. Abia după 1666, semnează Costin, adoptînd o particularitate fonetică moldovenească. De altfel, într-un act scris în întregime de mina cronicarului, din 8 august 1679, deși semnează Costin, în textul documentului, chiar pe primul rînd, el își scrie numele Costin, cum îl moștenise, atît grafic, cît și fonetic.

Avînd în vedere elementele prezentate aici, ne putem pronunța cu destulă îndreptățire asupra originii marelui cronicar: tatăl din Țara Românească, mama din Moldova. Această conștiință a dublei sale origini românești muntene și moldovene, a faptului că familia sa avea rădăcini de-o

parte și de alta a Milcovului, în cele două „țări” locuite de același popor, unitar prin origine, limbă, cultură, credințe etc., i-a conferit cronicarului capacitatea de a evidenția în scrierile sale tocmai acest adevăr fundamental al istoriei noastre - originea comună a românilor, temeii al unității naționale.

O afirmă de altfel elocvent Miron Costin în amintita sa scriere, *De neamul moldovenilor*: „Și așa ieste acestor țări și țării noastre Moldovei și Țării Muntenesti numile cel dreptu de moșie ieste român, cum să răspundu și acum toți aceia din Țările Ungurești lăcuitori și muntenii țara lor și scriu și răspundu cu graiul: Țara Românească”.

Și tot el, constatînd identitatea de ființă a locuitorilor acestor pămînturi - fie că se

chemau moldoveni, munteni sau ardeleni, după provinciile istorice în care trăiau - scrie că adevăratul nume al acestora este acela de români: „...acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat și înrădăcinat; român. Cum vedem că, macară că ne răspundem acum moldoveni, iară nu întrebăm: «știi moldoveneste», ce «știi românește?»... Stă dară numele cel vechiu ca un temel neclătit... iară cela din rădăcină nu să mută”. ■

cații evenimentelor din această parte a continentului. Redactorii gazetei priveau evenimentele din Moldova, ca și, în general, desfășurările din răsăritul și sud-estul Europei în funcție de marile războaie izbucnit în 1683 odată cu asediul Vienei și la care, în afară de Imperiile otoman și habsburgic, luau parte și alte puteri europene: Polonia, Suedia, Imperiul rus, producînd importante modificări în structura politică din răsăritul continentului. Poziția Moldovei era urmărită cu interes și, mai ales, cum se desprinde din articolul amintit, cu dorința de a o vedea eliberată de sub autoritatea Porții. Autorul sau, autorii articolului amintit erau însă mai puțin cunoșcători ai tuturor laturilor generate de evenimentele vremii, neîntrezărînd adevăratele țeluri urmărite de Imperiul habsburgic, de cel otoman sau de regatul polon. Primul era dornic să cucerească noi provincii, turcii să conserve supremația pe teritoriile stăpînite înainte de 1683, în vreme ce Polonia urmărea să transforme teritoriul Moldovei în teatru de operații al luptelor cu otomanii.

Articolul consemnează atitudinea domnitorului Constantin Cantemir (1685-1693), considerîndu-l adeptul dominației otomane. Această concluzie izvorăște din informațiile sosite la Haga cu privire la poziția lui Cantemir manifestată în războiul austro-polono-otoman și mai ales din colaborarea lui cu tătarii, în timpul campaniei din 1685. Din interpretarea dată se deduce că autorii nu aveau știință despre presiunile exercitate de Poartă, care amenința cu desființarea Moldovei ca stat autonom.

Reținerea domnitorului față de „Liga Sfîntă”, dominată de Habsburgi, era considerată de publicistica amintită ca un atașament față de Poartă. „Domnitorul Moldovei — se spune în articol —, iritat de atîtea pierderi pe care le suferise în cursul acestui război și mai ales din cauza puținului succes pe care îl avusese în ultima lui întreprindere, este hotărît mai mult ca orîcînd să rămînă atașat intereselor Porții”. În fața acestei situații, arată în continuare articolul, s-a realizat o conspirație care urmărea răsturnarea lui Constantin Cantemir din domnie și înscăunarea vornicului Velicico Costin. Conspirația apărea — și nu fără temeii — publicației din Haga ca un act ce urmărea eliberarea țării de sub suzeranitatea otomană. Întrucît „nu au putut să-l facă [pe domnitor] să revină” asupra politicii sale, unii boieri „au ținut conferințe secrete”, în care s-a propus crearea unui fel de confederațiune ca să se pună sub protecția împăratului și a Poloniei”.

Conspirația, se arată în continuare, a fost „descoperită”, în realitate trădată. „Domnitorul a făcut să moară cancelarul și generalul lui”. Textul sugerează în mod eronat faptul că Miron Costin ar fi făcut parte din conspirație. Informatorul susține, de asemenea greșit, că și fiul lui Miron Costin, viitorul cronicar Nicolae Costin, i s-ar fi tăiat capul. Se mai spune că domnitorul a cerut ajutor de la Poartă și de la tătari, primind trupe care sînt în marș spre a ataca locurile întărite pe care „polonezii le ocupă în acest principat”.

Deși nu întru totul exacte, știrile din acest articol dovedesc interesul Europei pentru evenimentele petrecute în Moldova, la sfîrșitul sec. XVII, într-un moment de mare tensiune politică și diplomatică.

LA MORMÎNTUL CRONICARULUI

GABRIELA DUMITRESCU

Documentele pe care le prezentăm în continuare – inedite până acum – evocă un moment deosebit din istoria culturală a românilor din ultimele decenii ale veacului trecut: aflarea osemintelor unuia dintre întemeietorii scrisului istoric în limba română, Miron Costin, și strămutarea lor la Iași.

Ele amintesc, totodată, și de cîțiva slujitori ai culturii și istoriei naționale din acea vreme: V. A. Urechiă (1834-1901), mitropolitul Iosif Nanienescu (1820-1902) și episcopul Melchisedec Ștefănescu (1822-1892), pasionați ai istoriei românești, ai cronicilor și cronicarilor.

Aceste mărturii au fost donate Academiei Române de V. A. Urechiă și se păstrează la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii înaltului for. În transcrierea lor, am păstrat particularitățile stilistice ale originalelor, adoptînd însă normele ortografice actuale.

Mai întîi, Procesul verbal, întocmit la 8/20 iunie 1888, la deschiderea gropniței familiei Costin din satul Brănișteni (Barboși).

Proces verbal

Astăzi miercuri 8/20 iunie 1888, subsemnații ne am intrunit la biserica din satul Brănișteni (județul Romanului) și am procedat la desgroparea osemintelor din groapa veche a familiei Costin.

Mai întîi, părintele Gheorghe Loghin de la această biserică mi-au povestit cele ce urma: „Sînt preot la Brănișteni de 37 ani. În anul cînd m-am preotit,

Statuia lui Miron Costin din Iași, operă a sculptorului Vladimir Hegel

în anul 1851, murind proprietarul moșiei, d-l Ionică Hagi, l-au îngropat cucoana d-sale Elena în biserică lîngă mormîntul cel vechi al lui Vasile Costin și au scos parte din cărămizile acestui mormînt de au împlinit bolta mormîntului Hagiului și marmura de pe vechiul mormînt al lui Vasile Costin o au pus cucoana Elena pe mormîntul Hagiului, adică alături cu mormîntul lui Vasile

Costin, de la altar cum privești la stînga, al lui Costin venind dinspre dreapta, cînd privești de la altar.

Eram atunci dascăl și îndată apoi m-am preotit. Și părintele Ilie și cu preotul Iordachi, care erau pe atunci au sfințit oasele și le-am așezat eu în gropnița lor deși spartă”.

Prin urmare, subsemnații constatăm că marmura cu inscripțiunea în slove chirilice puse de Velișcu Costin hatman pe mormîntul fratelui său Vasile Costin au fost strămutată la anul 1851 de pe vechia gropniță și așezată mai la stînga pe mormîntul lui Ionică Hagi.

Deci la locul arătat de preotul Gheorghe Loghin am pus să sape sâtenii Miron Negria de 87 ani, Nicolae S. Cojocaru, 90 ani, Vasile Mihailă, de 65 ani, Ioan Boitan de 70 ani, Gh. Ioan Nica, Gheorghe Mih. Durea, Theodor Ciobotariu, Costache V. Costin, din comuna Măgdaești, și Vasile Căteigiu și d-lui Vasile Ionescu, notarul comunei.

În fața subsemnaților, săpătorii au dat mai întîi de spărtura gropniței și curățînd-o au văzut între fragmente putrede de secru osemintele a două persoane, judecîndu-se după două căpățîni și osemintele celălalte, cum și cîteva fragmente de firețuri și de mătase. S-au ridicat cu îngrijire aceste două căpățîni, oasele și fragmentele și atunci s-au văzut că mai era desubtul acestora încă fragmentele unui coșciug cu oseminte. S-au cules și aceste oseminte și s-au găsit și a treia căpățînă, împodobită cu fragmentele unei scufii de mătase și firețuri. Aceste trei căpățîni și oasele cîte erau încă neputrezite s-au spălat de mo-

ROMÂNII TOȚI DE UN NEAM

(Urmare din p. 7)

șul Miron Negria și stropite cu vin au fost sfințite după ritualul bisericii ortodoxe, printr-un triloghion, cîntat de părintele protoiereu Ioan Constantinescu și de părinții Ioan Tomescu și Gheorghe Loghin, preoții bisericii, după care osamintele acestora sfințite s-au încredințat părintelui protoiereu spre a fi duse la Roman, de unde sub-sigiliul sfintei episcopii vor fi trimise la Iași spre a fi depuse în monumentul ce acolo se ridică nemuritorului istoric al românilor și mare logofăt al Moldovei, Miron Costin.

Groapa s-au astupat la loc, iar marmura au rămas tot pe mormintul Hagului.

S-au redactat acest proces verbal în sfînta biserică din satul Brănișteni cu hramul Duminița Tuturor Sfinților, prin mine învățătorul comunei.

Tot din 8 iunie 1888 este și *Procesul verbal* nr. 286 prin care lădița cu oseminte a fost încredințată „d-sale d-lui V.A. Urechia, spre a o duce la Iași pentru a o depune în monumentul ce se ridică acolo în memoria lui Miron Costin”.

În fine, la 10 iunie 1888, mitropolitul Iosif punea următoarea mențiune pe documentul de la Roman: „Prezentul prescript verbal văzîndu-se și de noi subscrisul mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iosif Naniescu dimpreună cu lădița menționată întruinsul aduse aici în Iași de către d-l Vas. Alexandrescu Ureche cu osemintele aflate în mormintul Costinilor din Biserica comunei Brănișteni, avem sufleteasca mulțumiri a constat și noi cele întruinsul conținute prin propria noastră semnătură și sigiliu”.

Monumentul lui Miron Costin din Iași, a fost ridicat de sculptorul Vladimir Hegel (1838-1918), autor și al altor monumente, printre care cele închinat lui V. Alecsandri (Iași), C.A. Rosetti, Dinicu Golescu și Eroilor pompieri (toate în București). ■

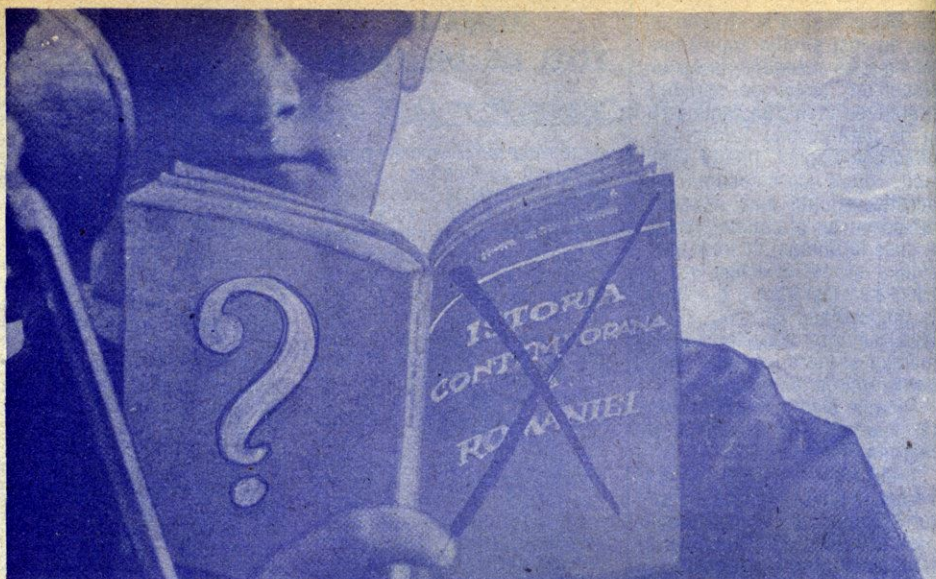
după voia lor. În special boierii Rușești au încercat să se folosească de el în toate felurile. Acuma a revenit în țară și Miron Costin cu familia, foarte scăpat - zice Neculce - și Cantemir i-a boierit pe toți. Pe fratele lui Miron, pe Velico, l-a făcut hatman. Dar bătrînul domn s-a dovedit a nu fi chiar atît de docil pe cît se arătase la început, exceptîndu-i pe boierii Rușești care își făceau de cap pe seama Moldovei. Numai Costineștii, Miron logofătul și Velico, făceau opoziție tendințelor de jaf ale Rușeștilor și dărilor numeroase puse de domn. S-au mai adăugat la toate acestea și ura pe care Cantemir începea să o manifesteze față de marea boierime, umplînd funcțiile în stat cu boiernași, „cu ficiori de moșici, codreni și gălățeni”, zice Neculce. La riposta boierilor divaniți, Cantemir amenința zicînd, tot după Neculce, că domnul face neamurile și tot domnul le stinge.

Dar s-au ivit și alte neînțelegeri între domn și Costinești. Constantin Cantemir nu vedea cu ochi buni simpatiile acestora față de Polonia, iar în anul 1690 cînd Cantemir a încheiat o înțelegere secretă cu imperialii și Miron Costin s-a opus, l-a amenințat pe cronicar cu moartea, dacă nu-i împărțeaște politica. Și atunci ceea ce era să se întîmple s-a întîmplat. Un an mai tîrziu, în toamna lui 1691, fiind unii din marii boieri adunați la o nuntă în satul Băcani (*Magazin istoric*, nr. 9/1984), la nord de Birlad, au complotat împotriva domnului și s-au înțeles să-l ridice în scaun pe cel mai reprezentativ dintre ei, pe Velico. Nuntile țineau pe vremea aceea cu săptămînile. O iudă, Ilie Țifescul, mai tîrziu spătar - zis Frige Vacă - a avut timp să dezvăluie domnului complotul și domnul să trimită slujitorii care i-au prins pe cei mai mulți dintre ei. Velico și alți cîțiva au plătit cu capul hainirea,

după legile timpului. Miron Costin nu se afla la acea nuntă. Era plecat la moșia Barboși, unde Ileana, soția sa, trăgea să moară. La stăruințele Rușeștilor, domnul a trimis pe un vâtaf de păhărnicea cu cîțiva slujitori de l-au luat și pe el de la Barboși, l-au dus la Roman și i-au tăiat capul. Soția tocmai murise. Lingă mormîntul proaspăt din Biserica din Barboși, ctitoria și necropola Costineștilor, a mai fost săpat unul, pentru cel mai autentic dintre cronicarii Moldovei.

Să fi plătit Miron logofătul osînda caznelor și surpării casei blajinului Antonie vodă Rușet din 1679? Așa pretinde Neculce în capitolul despre domnia acestuia. Se știe că Antonie Rușet avea trei odrasle depravate, ce colindau lași și alte locuri cu feciori de mazăle pe măsura decăderii lor, cu care siluiau și pingăreau femeile și fetele oamenilor, inclusiv ale boierilor, fără ca tatăl lor să-i oprească în vreun fel. Boierii, printre cari Neculce îi amintește pe hatmanul Alexandru Buhuș și pe Miron Costin, l-au reclamat pe domn la Constantinopol. Cu siguranță că printre capetele de acuzație au fost unele nedrepte și acelea, mai ales, au dus la depunerea și torturarea nevinovatului voievod. Acelea au constituit osînda - zice Neculce - care s-a abătut asupra casei lui Alexandru Buhuș și asupra lui Miron Costin-logofătul. „Așijderea - scrie Neculce - și Miron Costin cîndu au pus Constantin Cantemir vodă de i-au tăiat capul la Roman... dzicea și striga în gura mare că nu-i vinovat cu nimic lui Cantemir vodă... numai osînda lui Antonie vodă îi goneste și pentru aceea piere că l-au pîrit pe strîmbătate...”

Oricum s-au petrecut lucrurile Miron Costin a fost izbăvit în fața lui Dumnezeu și a istoriei prin sfîrșitul său atît tragic și nemeritat. La 8 iunie 1888 osemintele sale au fost deshumate și depuse cu pioșenie sub soclul statuii ridicate la Iași în semn de cinstire pentru credință și dragostea cu care a scris istoria neamului românesc. ■

ISTORIA ÎN ȘCOALĂ —

O ECUAȚIE CU MULTE NECUNOSCUTE (III)

● Probă de bacalaureat ● Despre trecut, cu gândul la viitor ● Un nou stereotip ● „Jumătăți” și „sferturi” de măsură ● Nici un elev de la școlile cu predare în limba maghiară din Cluj nu participă la Olimpiada de istorie

Promptitudinea cu care numeroase cadre didactice au răspuns solicitărilor anchetei inițiate de revista Magazin istoric, opiniile exprimate — adeseori contradictorii (și e firesc să fie așa, după decenii în care cuvântul de ordine era acela de acceptare și supunere necondiționată) — certifică responsabilitatea cu care Ministerul învățămîntului și științei, profesorii de istorie privesc rosturile și viitorul acestei discipline școlare, preocuparea pentru reșezarea istoriei la locul cuvenit în rîndul materiilor formative, cu important rol educațional și cultural — acolo unde această disciplină școlară s-a aflat de la începuturile ei și unde trebuie să rămînă și pe viitor.

De altfel, nu numai Magazin istoric, ci și alte publicații se arată preocupate de soarta predării istoriei în școală. Semnalăm în acest sens ancheta realizată de colegii de la Viitorul românesc (din 31 iulie și 1 august), intitulată Istoria în

școală. Ce? Cum? Unde?, întreprinsă în județul Cluj; ancheta subliniază, între altele, greutățile cu care se confruntă profesorii, și mai ales elevii în lipsa manualului, dar și dezinteresul cu care unele cadre didactice tratează această disciplină. Consecința? De la liceele cu limba de predare maghiară, de pildă, nici un elev din Cluj nu a luat parte la Olimpiada de istorie de anul acesta, care s-a desfășurat la Zalău! Gravitatea impasului în care se află, în momentul de față, această disciplină școlară implică responsabilitatea accentuată a tuturor participanților la procesul instructiv-educativ pentru găsirea unor căi și mijloace de repulsare a interesului pentru această disciplină școlară. Prilej de a reinnoi apelul către profesori și elevi, deopotrivă, de a-și exprima opiniile în această privință. Paginile revistei noastre, în care facem publice noi intervenții pe această temă, le rămîn, în continuare, deschise.

Redobîndirea valorilor perene

„Începînd cu anul școlar 1991/1992, programele și manualele școlare prefigurează o nouă bază pentru creația instructiv-educativă; condiții mai bune și pentru învățămîntul istoric — apreciază prof. Gheorghe Smarandache, vicepreședinte al Societății de Științe Istorice din România. Tot mai clară și pregnantă apare, așadar, nevoia reîndirii și înnoirii conceptelor istorice, a abandonării interpretărilor grotesti, eronate, simpliste. M-aș rezuma la trei idei care, după opinia mea, exprimă gândurile și frământările multor profesori de istorie:

a) Prezentarea în lecții a problemelor de istorie controversate, precum și a unor puncte de vedere diferite în istoriografia românească și străină;

b) Explicarea lecției în conformitate cu adevărul istoric exprimat în manuale și lucrări de referință, oricare ar fi opțiunea politică a profesorului;

c) Afirmarea valorii didactice proprii, a identității personale, inclusiv prin formarea unui stil individual în activitatea instructiv-educativă.

Dintre aspectele importante care au intrat în preamăsură în cîmpul de interes al studiului istoriei în școală, am în vedere și valorile ei perene, adică înrădăcinate în pămîntul și spiritualitatea meleagurilor românești. Nu spun o noutate cînd fac afirmația că tradițiile și valorile cultural-istorice reprezintă un uriaș laborator de cunoaștere, de învățură, exprimă cel mai fidel gradul de civilizație al unei societăți într-o epocă dată, lată pentru ce este necesar ca istoria valorilor morale și cultural-spirituale, așa cum sînt prezente în paginile *Magazinului istoric* de pildă, să capete o pondere mai mare în programele și manualele de istorie, să devină o preocupare de capetenie în didactica de specialitate, a aplicațiilor cultural-pedagogice și metodice organizate în reuniuni profesionale.

În acest sens trebuie accentuată sprijinirea lor. De asemenea, vizite la monumente istorice și de artă, laice și de cult, cu participarea de specialiști în diferite ramuri ale culturii, în științe speciale ale istoriei ar contribui la aprofundarea unor noțiuni uitate sau omise cu bună știință în anii din urmă. În acest sens, mă refer și la necesitatea ca profesorii de istorie, îndeosebi cei tineri, să-și consacre o parte din studiul istoriei culturii.

Totodată, pregătirea suplimentară a cadrelor didactice se poate asigura și prin intermediul publicației *Studiul și articole de istorie*, pe care, din acest an, Societatea intenționează să o reediteze, a *Revistei istorice* și a felurite alte publicații de profil istoric.

Factorul timp presează

„Deocamdată — este de părere prof. Dumitru Ioniță, de la Liceul teoretic Borca, jud. Neamț — nu putem considera că avem o programă analitică a cursului de istorie. Tematica preluată din *Tribuna învățămîntului* și prezentată în chip de programă este nu numai disproporționată și monotonă, conținînd aceeași constantă raportare la trecut, același tribut plătit vechilor programe, dar se dovedește în continuare temătoare în abordarea unor subiecte delicate, socotite pînă nu de mult *tabu*. Dar mai ales ea este irealizabilă, avînd în vedere numărul restrîns de ore dedicat acestei discipline, factorul timp punîndu-l pe profesor în imposibilitatea de a cuprinde întreaga materie dintr-un an școlar. Sînt absolut necesare două ore săptămînal în loc de una la clasele X-XI-XII și trei-patru ore săptămînal la liceele cu profil umanist. Și, mai ales, pentru a reda istoriei prestigiu și semnificație pe care le merită, este absolut necesară reintroducerea ei ca obiect de bacalaureat. Nu este de admis ca un absolvent de liceu să nu cunoască, pe lîngă literatura națională, istoria și geografia neamului!

Din fericire, pentru o seamă de lecții, (unele dintre ele esențiale, pentru că nu au fost tratate în nici un fel în vechile manuale) se dovedesc o serie de publicații și, în special, *Magazin istoric*, un adevărat manual pentru teme precum Pactul Ribbentrop-Molotov, istoria unirii Basarabiei și Bucovinei cu România, acum, iată și istoria primilor ani ai celui de-al doilea război mondial. Asemenea articole, cuprinzînd interpretări noi și informații ce nu ne-au stat la îndemînă în anii trecuți, așteptăm și în viitor. Ne sînt de un real folos“.

Cu gîndul la viitor

„Cred că un capitol la care păcătuim în continuare — arată prof. Rodica Iliescu, de la Liceul pedagogic din București — este acela al corelării istoriei patriei cu aceea universală, de care sîntem ruși atît prin tratarea, în anii diferiți, a istoriei României și a

celeii universale, dar mai ales prin lipsa unor legături coerente între marile momente ale istoriei lumii și cele corespunzătoare din istoria țării noastre. Aș propune ca temele de istorie a României să se regăsească mai frecvent în capitole de istorie universală, îngăduind astfel, conexiuni ample și comparații logice și obiective între evoluția specific românească și aceea generală a omenirii.

„Și dacă tot ne propunem să întocmim noi manuale de istorie, să o facem și în această privință mai mult cu gîndul la viitor, astfel ca să nu fie necesară, după cîțiva ani, o nouă modificare a lor. Mă refer nu numai la conținut, ci și la aspect și condiții grafice, domenii în care ar fi necesar un număr mai mare de ilustrații, scheme, „modele“ și hărți incluse în text (nu la sfîrșitul manualului), lecturi istorice, portrete ale personalităților istorice, însoțite de o prezentare a vieții și activității acestora“.

Tranziție sine die?

„Chiar dacă trecem printr-o perioadă de tranziție (cît va dura ea?) — ne scrie, prof. Constantin Vitanos, de la Școala Normală Constanța —, adevărații slujitori ai școlii nu au voie să improvizeze, să ia decizii pripite cu implicații profunde și de durată. Or, din analiza actualelor programe de învățămînt și a ceea ce se profilează, reiese că în continuare istoriei, cu precădere celei a românilor, i se rezervă un rol de cînușăreasă. Programele seamănă mai mult cu niște „liste de teme“, nefiînd elaborate din perspectivă științifică și psiho-pedagogică; adică opusul unei programe analitice moderne, care, ideal, ar trebui să reunească obiectivele specifice, structura tematică, alocarea orientativă a numărului de ore pe teme și indicații metodice privind realizarea predării, învățării și evaluării.

Desigur, alcătuirea unui manual bun, care să întrunească toate condițiile — științifice, pedagogice, estetice — și să îndeplinească funcții variate — informative, formative, stimulative și de autoinstruire — reclamă eforturi mari și timp.

În Comisia consultativă pentru programe și manuale, de pe lîngă Ministerul învățămîntului și științei s-a discutat responsabil — pe baza tradiției înaintate românești, cu vîrfuri în perioada interbelică, dar și a experienței din

țările dezvoltate — și s-au formulat propuneri pertinente. Le vom vedea oare transpuse în viață, având în vedere că această comisie e... doar consultativă?"

Manualul ca manualul. Dar profesorul?

„Îngăduiți-mi câteva cuvinte nu în calitate mea actuală, ci în aceea de dată recentă, ne-a spus dl. Bogdan Teodorescu inspector în Ministerul învățământului și științei. S-au criticat îndreptățiți manualele; acestea vor mai fi criticate, pentru că — repet — în actuala etapă pe care o străbatem este greu să alcătuim manuale care să satisfacă pe toți; nu vom realiza, poate, acest lucru niciodată. Totuși, chiar astfel stînd lucrurile (și vor mai sta cel puțin un an), cine a împiedicat vreun profesor, dacă acesta vrea cu adevărat să-și onoreze titlul, să-și pregătească singur, din bibliografia pe care avea și are datoria să o cunoască în calitate de titrat universitar, dacă nu din considerente didactice, temele pentru care nu găsea răspuns în manual?"

Prin Societatea de Științe Istorică, inițiem numeroase acțiuni ca să le venim în sprijin — cu îndrumări, cu material bibliografic. Poate ar fi bine, în acest sens, ca și publicația dv. — cu o bună răspundere în rîndul cadrelor didactice — să inițieze o *Pagină a profesorului*, cu teme, sugestii, chiar unele subiecte tratate didactic. Dar, repet, dacă preocupare (din partea profesorilor) nu e — nimic nu e!"

În dialog cu ministrul

„La începutul lunii iunie, cu prilejul vizitei în orașul nostru a unei brigăzi a Ministerului învățământului și științei — ne scrie prof. Mihai Andone, de la Liceul nr. 3 din Roman — relatam membrilor acesteia greutățile pe care le are de întâmpinat această disciplină acum în școală, rugîndu-i să le aducă la cunoștință și domnului ministru al învățămîntului și științei. Într-adevăr, micșorarea drastică a numărului de ore (chiar în comparație cu cel din anii dictaturii), lipsa manualelor școlare, avînd drept efect imediat prezentarea unor subiecte în funcție de opțiunea politică a profesorilor, omiterea, intenționată sau nu, a unor elemente esențiale ce formează structura de rezistență a moștenirii noastre străbune, eliminarea istoriei contemporane a României, cu luminile și umbrele

ei sînt tot atîtea exemple care pot și generează în minte elevilor întrebări fără răspuns și suspiciunea că, din culpabilitate, le ascundem anumite evenimente pe care, oficum, parțial sau trunchiat, le vor afla din evocările părinților și bunicilor.

Dacă pentru anul școlar recent încheiat s-ar mai putea găsi circumstanțe atenuante, în special în privința alcătuirii noilor manuale, a continuarea această stare de provizorat și în viitorul an școlar, cu un obiect de studiu cu o atît de mare penetrație educativă și morală în societate, mi se pare condamnabil.

Și dacă, totuși, din nefericire, la 15 decembrie 1991, elevii nu vor avea pe bănci manuale de istorie [previziune, din păcate, adevărată pentru multe clase — n.r.] — în primul rînd acela al istoriei patriei — cred că se impune o măsură tranzitorie, anume ca un colectiv de specialiști ori istorici de notorietate, să realizeze fascicule cu temele istorice cuprinse în programa școlară, care să fie transmise esalonat în școli, încît, pînă la finele anului școlar, însumate, să poată constitui manualul dorit. Ar fi de dorit să ajungă măcar cite una în mîna fiecărui profesor, evident cu anticipație, nu așa cum s-au publicat unele materiale după parcurgerea temelor abordate".

Pentru o învățare structurală

„Este timpul să renunțăm la concepția oarecum empirică, de a lăsa să curgă de la sine acumularea cunoștințelor de istorie. Ca instrument indispensabil al elevului, manualul trebuie să asigure, prin respectarea logicii științei și a logicii dialectice posibilități de asimilare a cunoștințelor conform nivelului de cunoștințe propriu categoriei de vîrstă căreia un manual ori altul i se adresează, să respecte, în același timp, acuratețea științifică și să aibă un stil atrăgător; totodată, este necesar ca în structura unui manual să-și facă loc în măsura corespunzătoare, oricum mai mare ca pînă în prezent, unele corelări interdisciplinare. Este necesar, de pildă, ca fiecare nou capitol de istorie universală să fie precedat de elemente de geografie istorică, specificul așezării geografice influențînd, precum se știe, în mult mai mare măsură evoluția într-o anumită perioadă. De asemenea, conexiunile de viață culturală trebuie să facă parte din „arsenalul” fiecărei lecții, istoria fiind, prin excelență, disciplina care contribuie în modul cel mai înalt la făurirea a

ceea ce numim cultură generală.

Promovînd concepțiile sistematice și interdisciplinare, manualele de istorie pot dobîndi, astfel, o mai înaltă ținută științifică, cu multiple valențe formative și posibilități de a influența pozitiv elevul” (prof. Stela Monica Zamfir, Liceul C.A. Rosetti, București).

„Dacă istoria întîrzie prea mult în fața faptelor și datelor brute și se încarcă prea mult cu ele, cum i se întîmplă cel mai adesea, riscă să cadă în factologie oarbă și să ofere o cunoaștere de suprafață a lumii.

Prezentată astfel, în manieră crono-factologică, istoria de fapte, oricît de frumos descrise, nu alcătuiește un întreg structurat, ci o sumă de părți, cum sînt cele mai multe cărți de istorie, neutre, impersonale, mai ales manualele școlare și cursurile universitare. De aici, ca istoric sau ca profesor de istorie, poți înțelege, cum suna îndemnul lui Brîncuși, părintele sculpturii moderne, că „trebuie să urci foarte sus pentru a vedea departe”. Dar rostul cărții de istorie — (manualul fiind și el o asemenea carte) este totuși altul, de a aduce la vedere tocmai ceea ce nu se vede cu ochiul liber: relația, raportul, legătura dintre fapte și evenimente, înlănțuirea și țesătura lor lăuntrică, întrucît obiectul de studiu al științei istorice este societatea umană ca sistem de relații.

Este momentul ca viitoarele manuale să realizeze acest salt, care este unul autentic calitativ: să treacă de la stadiul static, factologic și cronologic la stadiul dinamic-procesual, de la simpla adunare și prezentare a faptelor pe „începuturi” și „sfîrșituri”, pe „jumătăți” și „sferturi” de secole, la ordonarea faptelor în procese existențiale, căci nu e suficientă cunoașterea celor trecute și petrecute în lume, ci e nevoie de înțelegerea lor. Adoptînd un asemenea sistem de alcătuire a manualelor, dar și aplicînd-l în procesul efectiv de predare-însușire, așa cum matematica a făcut-o în mare măsură, vom asigura o temeinică însușire a istoriei” (prof. Constantin Arsene, Liceul nr. 35 „Ion Barbu”, București). ■

(Va urma)

Anchetă realizată de
Gheorghe DAVID

22 OCTOMBRIE 1918:

„DEȘTEAPTĂ-TE ROMÂNE” ÎN PARLAMENTUL DIN VIENA

Octombrie 1918. Copleșit în confruntările militare ale primului război mondial, zguduit, în interior, din temelii, de mișcările de regenerare națională și socială, Imperiul austro-ungar își trăia ultimele zile. Crunta opresiune socială și națională la care fuseseră supuse feluritele națiuni și naționalități din această eterogenă alcătuire politică o făcuse să semene cu o „temniță a popoarelor”.

Vechile autorități continuau totuși să se cramponeze de putere. La 17 octombrie 1918, într-o încercare disperată de a salva monarhia habsburgică, împăratul Carol I a lansat un manifest intitulat Către popoarele mele credincioase, prin care imperiul era proclamat federație compusă din șase state așa-zise libere, încercându-se, ca prin acordarea unor drepturi diferitelor națiuni să păstreze monarhia bicefală.

Se încerca, totodată, a se da curs principiilor enunțate la 13 ianuarie 1918 de președintele S.U.A., Woodrow Wilson, îndeosebi articolului privitor la Austro-Ungaria, care stipula că „popoarele Austro-Ungariei, al căror loc între națiuni dorim să-l vedem salvagardat și asigurat, trebuie să li se acorde posibilitatea cea mai liberă a dezvoltării lor”, sperindu-se că Antanta va vedea în autoritățile imperiale un interlocutor valabil.

Încercarea împăratului era tardivă. (În perspectiva istoriei putem spune că oricum ea ar fi fost sortită eșecului.) Destruerea imperiului era inevitabilă. Tonul îl dădea tocmai Ungaria, cea care, vreme de 51 de ani, în cadrul dualismului reprezentase jumătatea cea mai reacționară a dublei monarhii. Aceiași politicieni maghiari care decenii în șir fuseseră „campionii” supremației austro-ungare în raport cu celelalte popoare, încercau acum desprinderea Ungariei de imperiu. De asemenea, la 19 octombrie, Consiliul național ce-

ho-slovac adopta la Praga decizia de ieșire din cadrul statal al imperiului, ca și slovenii.

Firește că și românii, atît cei transilvăneni, tînuși pînă atunci în directă dependență de Ungaria, cit și cei bucovineni și bănățeni, depinzînd de Cisleithania (partea Austro-Ungariei administrată de autoritățile austriece) au acționat conform intereselor naționale. Mai cu seamă că în cadrul preconizatei „fedealații” de șase state, Transilvania era menținută, mai departe, în componența Ungariei. În aceeași zi, de 17 octombrie, o dată cu lansarea manifestului imperial, la Viena a luat ființă Consiliul Național Român, cu prerogative de Constituantă, organism al cărui președinte a fost ales un reprezentant al Bucovinei în Parlamentul din Viena — cavalerul Constantin Isopescu-Grecul. În permanent contact și corelare cu factorii politici români din Transilvania și Bucovina (cum o dovedește, între altele, intensă lui corespondență cu Iancu Flondor, căruia îi făcea recomandări asupra acțiunilor ce trebuiau întreprinse pentru unirea Bucovinei cu România, inclusiv asupra modului de utilizare a regimentelor 41 infanterie și 32 din miliția teritorială), președintele Consiliului Național Român a inițiat acțiuni vizînd mai întîi desprinderea teritoriilor române din dubla monarhie (acțiune urmată, firesc, de unirea cu statul român independent). La 18 octombrie, deci a doua zi, el a fost primit pentru ultima oară de împărat, care l-a întrebat asupra atitudinii pe care intenționează să o adopte românii față de principiile enunțate de președintele Wilson. „Am declarat fără înconjur — spunea mai tîrziu C. Isopescu-Grecul — că, după convingerea mea, toți românii din Austro-Ungaria ar vota contra monarhiei”.

Patru zile mai tîrziu — la 22 octombrie 1918 — în cea din urmă ședință a Parlamentului vienez, avea să se consume unul dintre cele mai importante momente ale luptei românilor din Austro-Ungaria pentru autonomie și unitate cu pa-

În imagine: Viena 1918. Adunarea de depunere a jurămîntului în fața Statului militar român.

tria-mamă. La inițiativa grupului parlamentar român, la care s-a asociat și grupul ceh, s-a admis dezvoltarea unei interrelații asupra situației românilor din Ungaria și Austria. Primul a vorbit Constantin Isopescu-Grecul, care a făcut un amplu expozeu asupra situației politice și sociale a românilor din Transilvania, subliniind argumentele istorice și politice care îndreptățesc decizia românilor de desprindere din monarhia bicefală și unirea lor cu statul național român existent în afara arcului carpatic.

A urmat deputatul social-democrat George Grigorovici, care s-a referit la decizia românilor bucovineni. „La tendința de a uni poporul român — a precizat deputatul social-democrat român — nu va renunța niciodată nici un român. Unirea românilor este un ideal și o țintă la care românii vor aspira totdeauna, în orice timpuri și în orice împrejurări. Indiferent de cum li se va desfășura soarta pe viitor. Și în această privință suntem de acord cu celelalte naționalități ale acestei monarhii, care se prăbușește în clipa de față... De acela veți înțelege de ce nouă, românilor, nu ne este indiferent unde ne vom uni, adică la sinul unei Austrie mari, democratice, așa cum ne-o închipuim noi, sau într-o Românie Mare. Orientându-ne după situația și după atitudinea popoarelor vecine, ne vom alege calea fără scrupul și fără vălăvășie. Am voit să spun aceasta aici, ca să nu se creadă că românii și-ar putea alege azi vreo cale nouă pentru a fi plăcuți cutărui sau cutărui popor”.

În continuare, Grigorovici polemiza cu deputatul ucrainean Vassilko, care — prevalându-se de masivele populații ale Bucovinei cu populație rutenească (politică constant urmată de autoritățile habsburgice) — încerca să demonstreze apartenența acestui teritoriu la Ucraina. „Bucovina — preciza Grigorovici — nu este o țară existentă, numele Bucovina nici nu se întâlnește în istoria statului român. A fost o bucată din Moldova, ruptă din trupul ei într-un timp când Moldova avea deplin drept la această bucată de pământ. Turcia avea suzeranitatea, dar totodată avea în contractele ei stipulația că nu are dreptul să cumpere nici măcar o palmă de loc în Moldova. Dimpotrivă, prin aceste tratate li se impusese tucilor obligația de a purta de grijă ca integritatea teritorială a Moldovei să nu fie știrbită. Acesta este un drept istoric al Moldovei, în care, amestecându-se Austria din motive pe care le cunoaștem, din motive strategice, își cumpără de la sultan cu 6 armăsari o bucată din Moldova. Nu mai incupe nici o îndoială că dacă s-ar aduce aceste lucruri în fața forului european, Bucovina ar fi trecută prințele țările care trebuie restituite așa cum erau pe vremea răpirii”.

Recunoscând dreptul Ucrainei de a se uni cu părțile rutene din cuprinsul Austro-Ungariei, el protesta vehement asupra pătrunderii trupelor ucrainene în Bucovina. „Prin ocuparea Bucovinei de către legiunile ucrainene — sublinia Grigorovici — atunci vom trebui să ne adresăm unui alt for și va trebui să chemăm în ajutor marea națiune a românilor, care, prin existența ei seculară a dovedit că are rădăcini adânci în pământul strămoșilor ei... Și dacă guvernul [austriac] nu va avea rațiune destulă pentru a înlocui aceste legiuni cu o armată austro-ungară neutră, se va ajunge la această ciocnire. Românii sint azi cu toții într-un cuget: vor unirea și unirea aceasta nu o vor împiedica absolut deloc hotărârile consiliului național ucrainean din Cernăuți și din Lemberg”.

La libertatea națiunilor din cuprinsul fostei monarhii austro-ungare și la dreptul de a-și decide singure soarta s-a referit și deputatul austriac Renner. „Manifestul [imperial] și primul ministru [austriac] — a spus el — mai vorbesc de un stat federal bazat pe cooperarea liberă a popoarelor. Cooperarea liberă a popoarelor! Cuvîntul acesta «cooperarea liberă» îl cunoaștem noi din manifestul din octombrie. Nu mai e vorba azi de cooperarea popoarelor, ci de neatințarea lor.

De aceste națiuni, de deciziunile lor bine chibzuite va atîrna chipul în care mai de vreme sau mai tîrziu vom trăi împreună. Guvernul condamnă azi sistemul apăsării și spune că totul trebuie stabilit pe calea bunei înțelegeri. Foarte frumoase cuvinte... Dar pocăința asta e prea tîrzie... Azi a trecut momentul propice. Azi este cu neputință să mai restabilim un asemenea guvern austriac, care să săvîrșească această operă. Azi învingătorii neînduplecați stau la porțile noastre și noi trebuie să alcătuim repede legile vieții noastre viitoare și fiecare trebuie să se gîndească înțil la sine însuși. Așa că azi nu ne mai rămîne altceva de făcut decît să ne gîndim fiecare la propria noastră națiune”.

Astfel a decurs memorabila ședință din Parlamentul austriac din 22 octombrie 1918, ședință care — așa cum aprecia Constantin Graur în broșura Prăbușirea unei monarhii, publicată de el în 1920, singura publicație ce a reprodus cele trei discursuri la care ne-am referit — „fu de fapt o impunătoare manifestație contra monarhiei și în care românii se lepădă de monarhie, pregătind unirea cu România”. Reproducem în continuare cele mai semnificative pasaje din interperierea făcută de Constantin Isopescu-Grecul¹, personalitate politică pe nedrept cufundată în uitare și neamintită de-a lungul deceniilor de dictatură ca și acest moment, de asemenea abia amintit în lucrările monografice închinete Unirii din 1918”.

M.C. STĂNESCU

¹ Cîteva date biografice. Născut la Cernăuți, la 21 ianuarie/ 2 februarie 1871. Constantin Isopescu-Grecul și-a făcut studiile primare, liceale și universitare în orașul natal, urmate apoi de perfecționarea la Viena, Leipzig, Berlin și Heidelberg. A fost avocat, notar, judecător de instrucție, procuror, consilier de tribunal precum și profesor de drept penal și procedură penală, rector la Universitatea din Cernăuți. Între anii 1907-1918 a fost deputat în Camera de la Viena și în Dieta Bucovinei. Președinte al Consiliului Național Român și al grupului român parlamentar din Viena (1918-1919) a defășurat o rodnică activitate în capitala imperială, îndeosebi în zilele cînd s-a hotărît făurirea statului național-unitar român. Este de reținut că la 4 octombrie 1918, cu două săptămîni înaintea celebrului discurs rostit de Vaida-Voevod în Parlamentul din Budapesta, Constantin Isopescu-Grecul a fost cel dintîi care a afirmat, într-un for politic austro-ungar de primă importanță, decizia românilor de a se desprinde de monarhie și de a se uni cu Țara. Chemat în audiență, împreună cu reprezentanții celorlalte grupuri parlamentare la împăratul Carol I, reprezentantul românilor bucovineni a afirmat că „în baza principiului naționalității, cele patru milioane de români din Austro-Ungaria cer autodeterminarea lor, în cadrul unui stat propriu”, declarație pe care a dezvoltat-o, la 22 octombrie și în Parlamentul din Viena.

După marea unire a fost ministru plenipotențiar la Viena (1919-1922), deputat și vicepreședinte al Camerei Deputaților (1927-1931), senator (1932). A murit la 29 martie 1938, la Cernăuți — n.M.C.S.

...Într-o clipă atât de gravă din istoria acestei monarhii, iau cuvîntul spre a dezvolta o interpelare urgentă în care vreau să accentuez de la început că nu urmăresc nici-un scop de agitație, ci vreau să rostesc cu glas tare întrebarea care actualmente se află pe buzele a milioane de oameni: care va fi soarta monarhiei și a națiunilor locuind pe teritoriul ei?...

În Ungaria există din anul 1867 o lege a naționalităților care, conform pactului fundamental, recunoștea națiunile nemaghiare și avea de scop crearea bazelor pentru dezvoltarea lor politică și culturală. Această lege n-a intrat însă niciodată în vigoare. Națiunile nemaghiare sau, cum le numește terminologia maghiară, *naționalitățile* nemaghiare n-au fost niciodată recunoscute ca atare, așa că orice nemaghiar este considerat numai ca un membru al marii națiuni maghiare în-gere. Astfel, se răpesc drep-

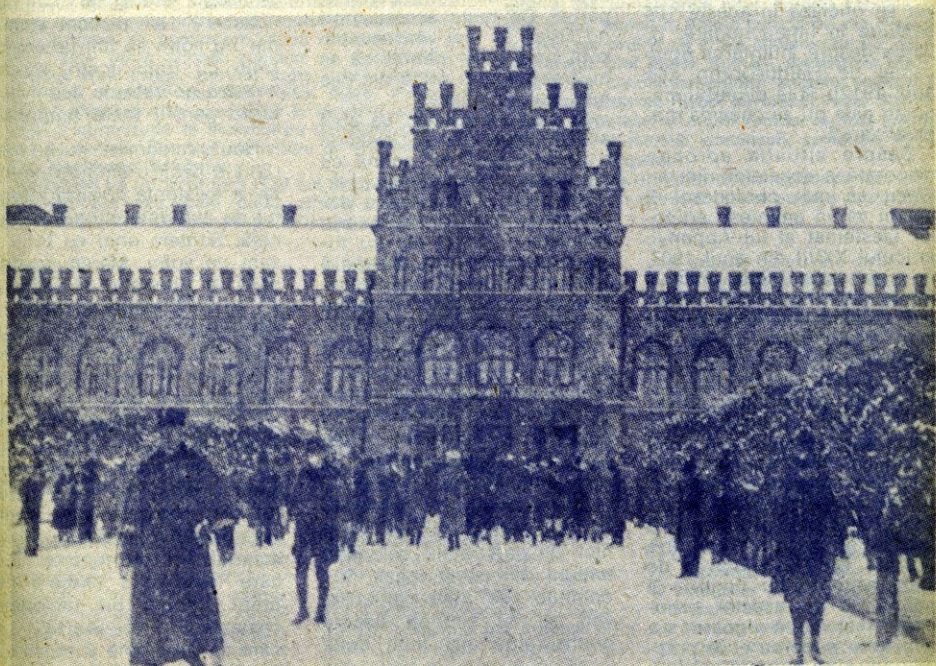
turile naționale a patru milioane de români din acest regat. Statistica oficială numără de fapt 3 300 000 români, dar felul în care se face o astfel de statistică oficială, cînd lucrul stă în mîna adversarului politic, e de notorietate publică.

Despre legea electorală ungară cred că nu mai e nevoie să vă vorbesc. Să mai amintesc oare de ultima lege electorală, care după părerea conților și magnaților finanței ungare este o capodoperă de democrație, în realitate însă, după părerea întregii lumi democratice, cel mai scîrbos și mai mizerabil produs al tertipurilor lor rafinate electorale, cu scop bine lămurit de a răpi fără deosebire naționalităților și poporului de jos drepturile politice? Cu o astfel de lege s-ar putea continua ca și pînă acum a se înșela poporul, împiedicînd națiunile și întregi straturi ale populației de a-și trimite reprezentanți în Reichstag; pe

de altă parte după împărțirea artificială și rafinată a teritoriului și națiunilor în cercuri electorale, deputații chemați să reprezinte voința națiunilor sunt tocmai oligarhii maghiari atât de urîți de ele. Să mai vorbesc de uzanțele electorale devenite aproape proverbiale în Ungaria, unde baioneta jandarmilor și miile de mașinațiuni și tertipuri intimidează, înșeală și conrump adevărata voință a poporului?

Da, numai astfel a fost posibil ca 4 milioane de români, nefiind reprezentați în Reichstagul ungar decît de cinci reprezentanți liber aleși, să fie reduși la tăcere în Corpurile legiuitoare, de fluierăturile și terorizările deputaților unguri. Numai astfel s-a putut ca la 22 iunie [1918], din cauza strigătelor și întreruperilor, deputatul Cicio Pop să nu-și poată ține cuvîntarea asupra discursului-program al contelui Esterhazy, cuvîntare în care își exprima spe-

Palatul mitropolitan din Cernăuți - locul unde s-a constîntit unirea Bucovinei cu patria mamă: 15/28 noiembrie 1918

ranța timidă că românii din Ungaria, care luptaseră cu glorie pentru dinastie și patrie, vor fi de-acum eliberați de jugul lor secular? N-ai citit oare domnilor, prin ziare, că acum câteva zile același deputat din Reichstagul ungar a fost acoperit de colegii săi unguri cu strigăte de „trădător”, pentru că făcuse modesta întrerupere ca românii „doresc autonomia”?

Știi că administrația și justiția privitoare la aceste patru milioane de români se face numai în limba maghiară, așa că cei patru milioane de români sunt aproape cu desăvârșire lipsiți de dreptate, neputându-se înțelege cu autoritățile ce-i stăpinesc? Să vă vorbesc de situația bisericii române, ai cărei preoți, indiferent dacă sunt catolici sau ortodocși, sunt siliți prin mijloacele cele mai ticăloase, prin apăsare și terorizare, ba chiar prin suprimarea lefurilor, să renunțe la sentimentele lor naționale și să devie sclavii despoților maghiari?

Se știe că 104 comune au fost deslipite de biserica română și că acum serviciul divin se oficiază în aceste 104 comune în limba ungară. [E vorba despre înființarea episcopiei de Hajdu-Dorog, din anul 1912]. Și la oligarhii maghiari asta nu se cheamă maghiarizare?

Despre situația aproape disperată a școalelor nici nu vreau să mai pomenesc! E destul să vă amintesc articolul blestemat al lui Apponyi, articolul XXVII din anul 1907, în care prin niște măsuri foarte abile guvernul ungar face posibilă închiderea școlilor ținute pînă atunci pe cheltuiala națiunii române și concedierea învățătorilor dezgăreabili guvernului ungar.

De altfel, printr-o ordonanță a guvernului, s-a creat în august 1918 așa-zisa zonă culturală ungară, care cuprinde aproape toată Transilvania. Această ordonanță a înstrăinat națiunile române 700 de școli, alipindu-le de sfera asupritorilor unguri. Și pentru a da acestei ordonanțe mai mult vigoare, s-a abuzat la punerea ei în practică chiar de numele regelui.

Despre un drept de întru-nire bineînțeles că nu poate fi vorba în regatul ungar. Dacă vrea comisarul întrunirilor, cuvîntările trebuie ținute în întrunirile românești în limba ungară, cîcă pentru ca să înțeleagă și el ce se vorbește. Dreptul de a se forma societăți se reduce la o farsă ridicolă, pentru că societățile existente pot fi dizolvate în chip arbitrar, iar cele ce vor să se fondeze pot fi oprite după voie.

Multe a mai adus în fine și războiul acesta nenorocit pe capul românilor din Ungaria. Să vă vorbesc odată de furia tribunalelor civile și ale celor de honvezi, care au aplicat pedepse aspre la sute de nevinovați? Să vă mai vorbesc de procesul blestemat al lui David Pop și tovarășii [săi], de pe urma căruia își așteaptă moartea nouă oameni, nouă victime ale mașinațiunilor lui Tisza și agenților lui provocatori? Să vă povestesc de miile de internați, de persecuțiile cărora le-au fost expuși advocații, medicii, preoții și învățătorii români ce abia acum au fost eliberați în parte? De toate aceste orori nu vreau să mai vorbesc, ele sunt prea triste pentru ca să nu trezească în orice om cea mai vie indignare.

Și cînd ne gîndim că abia acum câteva zile dr. Wekerle, a avut curajul să spună că deputatul Reichstagului, dr. Vaida, n-a putut cita ca doleanță decît cazul lui Valeriu Braniște și că și aci nu fusese vinovat de această arestare decît un tribunal militar, care nu intră în sfera autorității guvernului ungar...

Nu voi mai insista asupra acestor detalii. Am voit să citez numai cîteva pilde din legislația și arta administrativă maghiară ca să vedeți cît de nerușinată este afirmația că naționalitățile din Ungaria — mai ales românii — au acolo drepturi egale. Nu voi vorbi nici de suferințele celorlalte națiuni din acest regat. Dv., domnilor de toate națiunile, veți ști să spuneți fiecare pentru sine mai mult decît mine. Oricum ar fi însă, este

foarte caracteristic că social-democrații unguri au recunoscut categoric și fără înconjur la Stockholm, în strigătele de indignare ale susceptibililor lor oligarhi, subjugarea oribilă a națiunilor din Ungaria, exprimîndu-și totodată speranța că situația creată de război pe acest tărîm va aduce o schimbare radicală.

Astfel stau dar lucrurile în Ungaria; și politica de struț a oligarhilor unguri își închipuie că nimeni nu le cunoaște. În schimb, se poate afirma în toată liniștea că cu toate momelele și mitele conșilor unguri și cu toată poza lor de cavaleri generoși, statul ungar este considerat de toată lumea ca cel mai odios tiran al lumii și că istoria nu va falsifica adevărul...

În ceea ce privește pe noi, românii, calea noastră ne este lămurit trasată de soartă. Dați-ne puțină să punem temeliele unui stat propriu pe teritoriul istoric al națiunii noastre... Noi plecăm acum, dar nu voim să fim dușmani. Uniți cu frații noștri, soarta noastră ne este de acum hotărîtă pentru toate timpurile.

Nouă, românilor, nu ne mai rămîne decît o singură direcție în existența noastră: dreptul de autodeterminare națională. Suntem uniți cu toții și știm ce voim. Marele nostru bard al libertății, Mureșanu, nu ne va fi cîntat degeaba în anul 1848 — cînd cu prilejul revoluției ungare națiunea română și-a întins brațul ocrotitor asupra dinastiei — cîntecul care, în calitatea mea de președinte al Consiliului Național, în ceasul acesta solemn îl repet din toată inima tuturor conaționalilor mei: Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,/ La care te-adînciră barbarii tăi tirani./ Acum ori nicodată croiește-ți altă soartă,/ La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani. ■

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA

RĂZBOI MONDIAL (VI)

În numărul trecut am întrerupt cronologia noastră la data de 15 ianuarie, moment în care, printr-un ordin al înaltului comandament sovietic, Corpul 7 armată român, comandat de generalul Nicolae Șova, a fost scos din dispozitivul de luptă din centrul Budapestei, primind noi misiuni pe teritoriul Cehoslovaciei. Moment dureros, resimțit de trupă și comandanții români, care s-au trezit frustrați de bucuria victoriei și onorurile învingătorilor, în cazul de față eliberatori, dar care n-a fost o situație singulară în colaborarea militară româno-sovietică pe toată durata acestei campanii din Vest.

Trecind peste acest episod, epopeea armatei române pe frontul antihitlerist a continuat până în ziua de 12 mai 1945, când s-au consumat ultimele evenimente militare de pe teatrul de operații european al celui de al doilea război mondial. Astfel, în lunile ianuarie-martie, armatele 1 și 4 române au acționat ofensiv în zona muntoasă din estul și centrul Cehoslovaciei, în cadrul operațiilor „Rožňava” (12-31 ianuarie), „Zvolen-Banská-Bystrica” (10 februarie-26 martie) și „Javorina” (29 ianuarie-19 martie), contribuind la lichidarea pericolului intrind al frontului inamic în această zonă. În continuare, după forțarea Hronului, cele două armate române au continuat ofensiva spre Praga, purtând lupte grele pentru cucerirea masivului muntos Fatra Mare, Fatra Mică și Carpații Albi, precum și în Moravia, aducându-și contribuția la încercuirea Grupului german de armate „Centru” comandat de feldmareșalul Ferdinand Schörner.

Acționând pe un front larg (130 km la 20 aprilie) timp de 146 zile, cele două armate române (248 430 militari) au pătruns pe teritoriul cehoslo-

vac circa 400 km, smulgând inamicului circa 30-35 000 km pătrați, 1 722 localități, provocându-i pierderi ce s-au ridicat la 22 803 militari (morți și prizonieri). Pierderile proprii s-au cifrat la 66 495 oameni (morți, răniți și dispăruți). Concomitent, circa 2 000 tanchiști români din Regimentul 2 care de luptă, precum și subunități de căi ferate au acționat în spațiul situat la nord-est de Viena.

Sfârșitul războiului a găsit armata română în primele linii de luptă. În ansamblul celui de al doilea război mondial, România a înregistrat pierderi ce s-au ridicat la peste 1 100 000 oameni — civili și militari —, dintre care 315 000 uciși în timpul luptelor și în lagăre de concentrare naziste, circa 340 000 răniți, circa 370 000 dispăruți și circa 100 000 deportați; pierderile materiale pot fi cu greu evaluate. În ceea ce privește pierderile înregistrate de armata română de la 22 iunie 1941 până la 12 mai 1945, acestea s-au ridicat la un total de 794 562 militari, dintre care 92 620 morți, 333 966 răniți și 367 976 dispăruți.

Faptele lor de armă sînt exprimate în mod sintetic și de următoarele cifre: trupele române au fost citate, numai în timpul campaniei din Vest, în numeroase ordine de zi ale Ministerului de război și Marelei Stat Major Român, evidențiate prin 7 ordine ale Comandamentului suprem sovietic și 21 comunicate de război sovietice. Peste 300 000 soldați, subofițeri și ofițeri români au fost distinși cu ordine și medali românești, sovietice, cehoslovace și ungare.

Și acum, să urmărim cîteva episoade mai puțin cunoscute din această ultimă parte a cronologiei noastre.

1945

18 ianuarie: potrivit unui comunicat transmis de Agenția Reuter, premierul W. Churchill a declarat în Camera Comunelor: „Recent, Bulgaria și România au trecut sub controlul autorităților militare sovietice. Secretarul de stat al afacerilor străine, atunci cînd a fost la Moscova, a ajuns la o înțelegere cu mareșalul Stalin, potrivit căreia Marea Britanie și Uniunea Sovietică vor urmări o politică comună în aceste două țări. Această înțelegere nu ridică nici o chestiune a împărțirii teritoriului sau a stabilirii unor sfere de influență după război. Scopul este de a evita în cursul acestor zile critice orice fricțiuni între marii aliați”. Documentele de arhivă publicate în ultimii ani

dovedesc însă că sfera de influență fusese deja hotărîtă din 9 octombrie 1944 între Stalin și Churchill. Esențial era acum pentru occidentali „să se evite orice fricțiuni”.

23 ianuarie: după 13 zile de lupte grele în masivul muntos Silica, cele 8 divizii ale Armatei 4 române ajung în depresiunea Rožňava — poarta de intrare spre cursul mijlociu și superior al Hronului. Prin eliberarea orașului Rožňava, armata română, sublinia ministrul de război, a înscris „o nouă pagină de glorie în istoria neamului românesc”.

28 ianuarie: generalul Nicolae Dascălescu, comandantul Armatei 4, către generalul F.F. Jmačenko, comandantul Armatei 40 sovietice, despre cucerirea orașului Tišovec: „Orașul Tišovec a

fost ocupat de trupele diviziilor 6 și 3 infanterie și anume de Regimentul 27 și Grupul 3 cercetare, care la ora 9.30 au intrat în oraș, pe care l-au curățat pînă la ora 11 dimineața. Trupele ruse au intrat în oraș ulterior. Trupele noastre nu au putut raporta imediat succesul lor pentru că postul de radio nu a funcționat și știrea a fost transmisă prin curier pînă la primul telefon. La comunicarea noastră, delegatul domniei voastre, colonelul Cernov, răspunde că trupele ruse au raportat cele dintîi că au ocupat orașul și că cîntecul revine celui ce raportează întîi, chiar dacă nu el este cel ce a ocupat orașul. Mai mult decît atât, ni s-a spus că din moment ce nu am raportat primii, șoseaua principală revine trupelor ruse care au rapor-

tat înfii și, ca atare, diviziile române vor trebui să continue înaintarea peste munți. Nu putem primi argumentarea colonelului Cernov, care este și nedreaptă și lipsită de obiectivitate față de trupele române. Durerea pe care o încercăm noi, generații, ofițerii și toți ostașii luptători ai armatei, atunci când strădănim și sacrificiile trupelor române [sînt] nesocotite, nu poate fi mărită fără ca moralul trupelor noastre să nu decadă cu totul".

În urma acestei intervenții și a anchetei efectuate pe teren, la 30 ianuarie, generalul sovietic a revenit, mulțumindu-i generalului N. Dascălescu pentru „acțiunile ofensive priceput executate și încununate de succes...”, avînd ca rezultat cucerirea orașului Tișovce".

29 ianuarie: Armata 1 declanșează operații ofensive în Munții Javorina, pînă la sfîrșitul lunii februarie lichidînd rezistențele inamice din localitățile Lentorova, Vel. Lom, Abelova, Hor. Tisovnik, Turie Pole, Močiar, Oremov Laz, Senohrad, Pleišovce etc.; luptele s-au desfășurat în condiții extrem de grele, pe geruri mari și într-un teren înzăpezit.

31 ianuarie: Divizia 3 infanterie eliberează, „printr-un atac îndrăzneț de noapte”, orașul Brezno, important nod de comunicații din Munții Tatra Mică, finalizînd astfel operația „Rožnáva” executată de Armata 4 cu un efectiv de 75 409 militari; în cursul acestei operații trupele române au pierdut 5 202 luptători (morți, răniți și dispăruți), ceea ce înseamnă 6,9% din efective.

1 februarie: definind principalele direcții de acțiune ale guvernului român, primul ministru generalul Nicolae Rădescu arată, într-un discurs rostit în sala ARO din Capitală: „1. Continuitatea războiului, cu toată puterea, alături de Aliați, pînă la totală înfrîngere a hitlerismului; 2. Îndeplinirea cu loialitate și fără șovăire a clauzelor armistițiului încheiat cu Puterile Aliate; 3. Păstrarea ordinii, pentru ca să putem munci cu toții în liniște și cît mai intens în scopul de a mări producția și a putea face față astfel îndatoririlor contractate prin armistițiul încheiat”.

7 februarie: generalul Nicolae Dragomir, șeful de stat major al Armatei 4 române, respinge acuzațiile locuitorilor comandantului Armatei 40 sovietice că „românii nu vor să lupte”, apreciînd-o ca „un neadevăr și o insultă pe care noi nu le putem primi... Aceste ofense și amenințări, departe de a produce frică comandanților români, le pro-

duce demoralizare și desperare”. În final, el îi asigură pe generalul F.F. Jmacenko — care recunoscuse că inamicul opunea o dîră rezistență Armatei 4 române și afirmase că și în sectorul trupelor sovietice nu se putuse înainta deloc — că trupele române „vor face tot ce se poate pentru executarea misiunii”.

10 februarie: Armata 4 română declanșează acțiuni ofensive în cadrul operației „Zvolen-Banska-Bystrica”, acționînd cu Corpul 2 armată în lungul Hronului, iar cu Corpul 6 peste crestele înzăpezite ale Munților Metalici Slovaci.

15 februarie: din comunicatul Conferinței șefilor de state ai U.R.S.S., Marii Britanii și S.U.A. desfășurată la Ialta, în legătură cu situația viitoare a statelor din Europa eliberată:

„[Cei trei conducători] declară că s-au înțeles să coordoneze, pe toată perioada nestabilității provizorii din Europa eliberată, politica celor trei guverne spre a ajuta popoarele eliberate de sub stăpînirea Germaniei naziste și popoarele fostelor state satelit ale Axei în Europa, atunci cînd acestea vor rezolva prin metode democratice problemele lor vitale, politice și economice”.

18 februarie: generalul Gh. Avramescu reia comanda Armatei 4 române, ofițerii din comandament urîndu-i „Bun sosii!” și „La mai mare!”

28 februarie: C.V.R. Schuyler, reprezentantul S.U.A. în Comisia aliată de control în România, înaintează o scrisoare generalului sovietic Vinogradov, în care precizează poziția guvernului american față de situația din România: „1. Un guvern de coaliție care să reprezinte toate grupările politice și clasele sociale este mijlocul cel mai convenabil pentru a înfăptui în momentul de față o administrație reprezentativă în România. Atîta timp cît poporul nu va avea posibilitatea să-și exprime voința în alegeri libere, guvernul american nu ar dori să vadă un guvern în exclusivitate național-tărănist sau în exclusivitate al Frontului Național-Democratic și noi am lua notă cu un deosebit regret de folosirea sau desfășurarea de forțe sau de orice șicană politică cu scopul de a aduce vreo grupare la putere; 2. Nu vor fi tolerate încercări de a practica schimbări cu caracter administrativ prin mijloace care să tulbure ordinea sau prin folosirea forței ori intimidare. Pe de altă parte, vor fi stimulate orice eforturi menite să stabilească procedurile prin care pot fi organizate alegeri generale

și locale, pe baza unui vot liber și secret sau alte mijloace democratice; 3. Nu va fi permis nici unei grupări sau organizații politice să rămîna în posesia armelor. Toate mijloacele de forță trebuie să se afle la dispoziția autorităților guvernamentale. Se va manifesta o grijă deosebită pentru a ne asigura că aceste autorități au la dispoziția lor trupe și echipament adecvat pentru a menține ordinea internă. Vă stau la dispoziție, în orice moment vești stabile, să discutăm, fie numai cu dv., fie într-o reuniune comună a reprezentanților celor trei aliați, problema unei măsuri ce urmează a fi luată de Comisie în acest moment, care în timp ce garantează concertarea tacticilor guvernelor noastre, va acorda în același timp întreaga asistență practică poporului român în formarea unui guvern stabil și reprezentativ pentru națiunea sa”.

Referindu-se la știrile privind intervenția lui A.I. Vișinski, adjunct al comisarului poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., pe lingă regele Mihai I, solicitînd demisia generalului N. Rădescu și constituirea unui nou guvern român, vicemaresalul aerului D.F. Stevenson, reprezentantul Marii Britanii în Comisia aliată de control din România, atrăgea atenția diplomatului sovietic că „întrucît o asemenea problemă prezintă interes pentru guvernul Măiestății Sale [britanice], s-ar părea că ea poate forma obiectul unei discuții cu guvernul român numai după o consultare prealabilă cu celelalte guverne aliate” și informa că „dacă nu se realizează un astfel de acord prealabil, guvernul Măiestății Sale ar putea dori să se desolidarizeze de această acțiune”.

1 martie: reprezentantul politic al S.U.A. în România, Burton Berry, adresează o scrisoare lui A.I. Vișinski, informîndu-l că „guvernul american consideră că responsabilitatea publică a celor trei guverne aliate în lumina Declarației din Crimeea impune ca între acestea să existe o consultare deplină asupra unor probleme cum ar fi situația de azi din România”.

Dintr-un raport al Marelui Stat Major către guvernul român despre abuzurile, suferințele și umilințele la care sînt supuși locuitorii români din partea de nord-vest a țării, unde nu a fost încă reintrodusă administrația românească: „1. În Ardealul de Nord, sub masca comunismului, activitatea iredentistă maghiară se manifestă din plin, căutînd să

sfeideze și să umilească tot ce este românesc, astfel: tricolorul românesc este interzis și boicotat peste tot, elevii de liceu care purtau cocarda națională la butonieră au fost arestați; manifestările naționale sînt interzise sub orice formă; românii sînt obligați să folosească numai limba maghiară în relațiile cu autoritățile. Subprefectul jud. Mureș a dispus ca întreaga corespondență adresată prefecturii să se scrie numai în limba maghiară, considerată ca oficială. 2. Zilnic se semnalează numeroase cazuri în care românii, și în special intelectuali, sînt umiliți, arestați în mod abuziv, cu rea credință și maltratați, insinuindu-se că sînt fasciști. Ofițeri, subofițeri și soldați ai armatei române, veniți pentru a-și vedea familiile rămase în Ardealul de Nord, sînt arestați, escortați pe străzi de organe civile ale poliției populare maghiare și puși în mod umilitor la corvezi în văzul populației și al comandamentelor militare sovietice. Persecuțiile îndreptate contra românilor urmăresc atît atingerea libertății individuale, cît și discreditarea elementului românesc față de Aliați. 3. În toate manifestările ungarilor se observă o simpatie lingusitoare față de comandamentul sovietic, căutînd pe orice cale să-l convingă pe acesta de sentimentele lor comuniste, spre a obține diferite avantaje și atingerea scopurilor iredentiste. Cu ocazia întrunirilor sindicatelor profesionale maghiare se desfășoară o intensă propagandă revizionistă. 4. Poliția populară maghiară încearcă, prin tot felul de atrocități și amenințări, a sili populația românească să părăsească Ardealul de Nord".

2 martie: în jurul orei 13.00 generalul Gh. Avramescu, comandantul Armatei 4 române, este chemat la comandamentul Armatei 40 sovietice (general F.F. Jmacenko), cu o amplă documentare privitoare la situația propriilor trupe și a inamicului. Generalul român era însoțit de doi ofițeri și de garda personală. În jurul orei 17.45, la Divin, unde își avea comandamentul, Jmacenko l-a primit pe generalul Avramescu; între timp, sosise

Generalul Gh. Avramescu (în centrul imaginii, cu binoculul pe piept), în mijlocul unui grup de ofițeri români și sovietici, pe frontul din Cehoslovacia

Subunitate de infanterie românească spre o nouă poziție de luptă

Ostași români în atac

Poziție de luptă în munții Cehoslovaciei

acolo și generalul N. Dragomir, șeful de stat major al Armatei 4 române, care, împreună cu generalul sovietic Serstiu, inspectase dispozitivul de luptă al Corpului 6 armată român. În jurul orei 18.30, generalul Serstiu comunica celor doi ofițeri români care îl însoțiseră pe generalul Avramescu cu acesta, împreună cu generalul Dragomir și F.F. Jmacenko, au plecat la comandamentul Frontului 2 ucrainean. La scurt timp, în jurul orei 21, generalul F.F. Jmacenko a comunicat că „La comanda Armatei [4 române] s-a treacă domnul general Dăscălescu”. A doua zi, în jurul orei 9, soția generalului Avramescu, aflată în zona de acțiune a Armatei 4, a primit o scrisoare din partea soțului, adusă de un ofițer sovietic, prin care era chemată cu întreaga familie la Sibiu. Însoțită de doi ofițeri sovietici și de maiorul Grigore Negoescu din comandamentul Armatei 4, familia Avramescu a părăsit zona. La 12 martie, noul comandant al Armatei 4, generalul N. Dăscălescu raporta șefului Mare-lui Stat Major Român, general C. Sănătescu: „Pînă astăzi nu s-au înapoiat nici domnul general Avramescu și nici generalul Dragomir. De asemenea, nu s-a mai înapoiat nimeni dintre însoțitorii și din personalul atașat pe lîngă domnul general Avramescu. În totalitate, lipsesc de 10 zile, fără a avea vreo știre sau informație personală... Vă rugăm să binevoiați a face demersurile necesare pentru a lămurii situația domnului general Avramescu, a generalului Dragomir și a personalului care îi însoțește”.

Arestarea comenzii Armatei 4 române provoacă mari nedumeriri și o stare de spirit deprimantă în rândurile ofițerilor și trupe. Dar dacă, dată fiind situația de atunci, cînd trupele se aflau angajate în lupte cu inamicul, momentul a trebuit să fie depășit, „cazul generalului Avramescu” rămîne pînă azi o enigmă. Care este adevărul, ce motive au determinat această măsură?, sînt întrebări ce își așteaptă încă răspunsul. Pînă ce vom fi în posesia documentelor necesare, dar în dorința de a determina o clarificare cît mai grabnică, vom cita un fragment dintr-o relatare a generalului Gheorghe Mihail, text cu o circulație destul de restrînsă: „În februarie 1945, cînd Sănătescu era șeful M.St.M., într-o seară, Sănătescu îmi dă un telefon ca să vin la M.St.M. M-am dus. Îmi spune:

— la loc, c-o să vezi că-ți vine rău.

— Ce e?

Îmi deschide o telegramă, în care subșeful lui de stat major, generalul Dragomir, îl învinovățește pe Avramescu, comandantul Armatei 4, că ginerele lui, un oarecare Sturza, ar fi în legătură cu nemții de viș-à-vis. Chestiune foarte gravă. Și m-a întrebat: «Ce să fac?». Și atunci eu am răspuns: «Generalul Avramescu, într-o lună atinge limita de vîrstă. Eu știu că se plînge că e bolnav. Cheamă-l, înlocuiește-l la comandă». La comandă îi venea rîndul generalului Dăscălescu. «Cheamă-l, nu-i spune acuzația, spune-i că avînd în vedere că are o lună pînă la limita de vîrstă și e bolnav, să se ducă acasă la Braila, de unde era el, să-și îngrijească sănătatea». Într-adevăr, Sănătescu face așa. Îl cheamă și îi spune, cum spun: într-o lună împlinește limita de vîrstă, să se ducă. Avramescu, foarte ușor, nu s-a opus deloc. «La revedere» — și a plecat la Braila.

N-a trecut mult timp și iar mă cheamă Sănătescu la M.St.M. «Ce e?». «Stai jos să vezi». Îmi întinde o telegramă. Telegrama era trimisă de Malinovski către M.St.M., generalului Sănătescu, care era acum acolo. Ce spunea în telegramă Malinovski? Malinovski spunea așa: «De cînd a plecat generalul Avramescu de la comanda Armatei 4, capacitatea operativă a Armatei 4 a scăzut sub 50%. Rog interveniți la M.S. Regele, pentru ca generalul Avramescu să-și reia comanda Armatei 4».

— Ce spui?, mă întrebă.

Zic:

— A nu i se împlini dorința lui Malinovski. Dăscălescu rămîne acolo, Avramescu în situația de rezervă în care se află.

A doua zi e convocat Consiliul superior al oștirii. Ministrul era atunci la apărarea națională generalul Negulescu. Se adună Consiliul superior al oștirii, din care și eu făceam parte, sub președinția lui Negulescu, și Sănătescu dă citire acelei telegrame a mareșalului Malinovski, prin care cerea ca Avramescu să revină la comanda Armatei 4.

În consiliu s-a discutat chestiunea... toți spun: «din moment ce mareșalul Malinovski dorește ca să revină la comanda Armatei 4, Avramescu să revină». Singur, ca și în ajun, eu m-am opus... Și au rămas lucrurile așa... Malinovski, văzînd că Avramescu nu sosește la comandă, revine din nou cu o telegramă, în care și mai aspru cerea revenirea lui Avramescu la comanda Armatei 4. Iar se adună Consiliul supe-

rior... În sfîrșit, Sănătescu îl cheamă pe generalul Avramescu de la Braila și îi arată telegrama lui Malinovski:

— Uite, te cheamă Malinovski, că de cînd ai plecat, capacitatea operativă a armatei a scăzut cu 50%.

Avramescu, foarte bucuros de aprecierile elogioase, de încrederea mare pe care o avusese Malinovski în el, imediat a plecat la comanda Armatei 4. Ajuns la comanda Armatei 4, imediat e chemat la comandamentul rusesc, la Malinovski, pentru a primi ordine. Ajuns la cartierul lui Malinovski, el e arestat. Ce urmărea Malinovski prin telegrama pe care a dat-o? Telegrama era numai un pretext. Malinovski nu intenționa, decît să pună mîna pe Avramescu, să-l aresteze în exercițiul funcțiunii de comandă a Armatei 4, pentru acest motiv de legătură cu nemții, chiar în calitate de comandant al Armatei 4. Și arestat a fost, dus de ruși, nici pînă azi nu se știe de el. Așa că întotdeauna am găsit o vină Consiliului superior al oștirii, că prea timid a cedat dorinței acestuia. Lui [Avramescu] i se luase comanda, era acolo la Braila, n-aveau decît organele de justiție românești să ancheteze cazul, nu să-l fi dat pe mîna rușilor...

4 martie: după ce au zdrobit trupele inamice din Munții Javorina, trupele Armatei 1 române reiau ofensiva pe direcția generală Pleisovce-Hor.-Brezina.

5 martie: pregătind impunerea guvernului condus de dr. Petru Groza, în care partidul comunist deținea pozițiile dominante, autoritățile militare sovietice continuă dezarmarea militarilor români care asigurau paza unor comandamente și instituții din București. Protestînd printr-o scrisoare adresată generalului V.P. Vinogradov față de această măsură, generalul C. Sănătescu, șeful Mare-lui Stat Major Român, arată că această acțiune „duce la consecințele cele mai grave asupra moralului întregii populații cît și al armatei române, care nu pot fi supuse unui tratament atît de contradictoriu și anume: pe front — camard de luptă cîruia i se cer eforturi continue, iar pe propriul ei teritoriu obiect de captură, de dezarmare și vexațiune”. În continuare, protestează împotriva acestor dezarmări, „care constituie o încălcare categorică a prevederilor Convenției de armistițiu...”.

Răspunzînd scrisorilor adresate de reprezentanții S.U.A. și Marii Britanii în România, A.I. Vișinski le face cunoscută poziția

guvernului sovietic cu privire la componența noului guvern român în care „trebuie reprezentate toate forțele cu adevărat democratice din România” și care are misiunea de a asigura „ordinea și liniștea” și „îndeplinirea onorabilă și conștiințioasă a condițiilor Convenției de armistițiu”.

11 martie: proaspătul premier român Petru Groza adresează o telegramă celor trei șefi de state din coaliția antihitleristă, asigurându-i de hotărârea guvernului român de a spori efortul de război și îndeplinirea ireproșabilă a Convenției de armistițiu.

13-14 martie: pentru a crea o atmosferă populară favorabilă guvernului pe care îl impuseseră la cîrma României, autoritățile de ocupație sovietice acceptă, la 9 martie, restabilirea administrației românești în partea de nord a Transilvaniei. În ciuda manevrelor de culise care precedaseră această măsură mai mult decît firească și dorită de întreaga populație a țării, la București, Cluj și în alte numeroase localități ale țării se desfășoară impresionante manifestații aprobatoare.

15 martie: după eliberarea Zvolenului, diviziile Armatei 4 române continuă ofensiva spre nord, spre Banská-Bystrica, important nod de comunicații, a cărui cucerire este desăvîrșită în dimineața de 26 martie.

25 martie: începînd cu această dată și pînă la 8 mai, Regimentul 2 care de luptă, acționînd sub ordinele directe ale Brigăzii 27 tancuri de gardă sovietice, pe teritoriul Cehoslovaciei și Austriei, desfășoară acțiuni de luptă în sprijinul diviziilor 375, 93, 141, 409 și 4 de gardă sovietice.

26 martie-11 aprilie: Armata 4 română poartă lupte grele în Munții Fatra Mare, cucerind localitățile Kremnica, Dol. Harmamec, Hor. Stubna, Turc. Teplice, Mošovce, Sv. Martin etc.

2-5 aprilie: forțînd succesiv rîul Nitra, diviziile Armatei 1 române traversează prin luptă masivul Inovec și ajung în valea Váhului.

12-27 aprilie: Armata 4 română acționează ofensiv în masivii muntoși Fatra Mare și Carpații Albi, pătrînzînd în valea Moravei, în zona orașului Uherški-Brod.

Referindu-se la împrejurările în care guvernul Petru Groza a venit la putere, un studiu al Biroului pentru informații strategice al S.U.A. consemnează: „Guvernul prosovietic din România este format dintr-o coaliție a partidelor de stînga cunoscută sub numele de Frontul Democratic care, de

altfel, este dominat de partidul comunist. În timpul celor șapte săptămîni de la venirea sa la putere, Frontul Democratic a luat măsuri energice pentru a-și consolida controlul asupra țării ... Deși măsurile totalitare ale unor personalități comuniste au provocat tensiuni și neliniște între partidele componente ale guvernului, comunist și cele necomuniste, stabilitatea guvernului nu va fi probabil serios amenințată alția timp cît se bucură de sprijinul sovietic ... Aft demisia lui Rădescu cît și numirea premierului Petru Groza au fost dictate de autoritățile sovietice”.

28 aprilie: trecîndu-și forțele la vest de Morava, Armata 1 română își continuă ofensiva pe malul drept al rîului, spre Kréméřiz și Kojetin, importante centre de comunicații, cucerite pînă în dimineața zilei de 6 mai.

3 mai: referindu-se la situația politică și economică din România, precum și la activitatea Comisiei aliate de control, într-o notă trimisă de C.V.R. Schuyler președintelui S.U.A., se aprecia: „În activitatea actuală, Comisia de control este dominată total de Rusia sovietică, care folosește Comisia ca mijloc pentru a determina introducerea rapidă în statul român a sistemului comunist. Directive și alte instrucțiuni sînt date de Comisie guvernului român în numele celor trei aliați, dar nici reprezentantul american, nici cel britanic nu sînt consultați asupra formulării acestor directive. În cele mai multe cazuri acești reprezentanți nu sînt nici măcar informați despre natura instrucțiunilor date... Situația politică. Actualul guvern român este un guvern minoritar, impus națiunii române prin presiuni sovietice directe. Acest guvern este dominat de Partidul Comunist Român, care reprezintă probabil mai puțin de 10% din populația românească. Marea majoritate a poporului român se opune energic introducerii sistemului comunist, sub orice formă... Situația economică. Începînd de la 23 august 1944, și încă și acum, situația economică și industrială românească a fost supusă permanent unei crescînde presiuni din partea Rusiei sovietice”.

9 mai: din Ordinul de zi nr. 28 al ministrului de război al României: „...Ziua cea mult așteptată a victoriei depline a sosit... Sacrificiile voastre, vitejia voastră, faptele voastre legendare de arme săvîrșite pe cîmpul de luptă, eforturile depuse de stabiliment și industrie nu au fost zadarnice. Prin ele gustăm astăzi nectarul din cupa de bucurii și tot prin

ele sperăm într-un viitor mai bun pentru poporul nostru ... Pentru cei ce s-au sacrificat dînd țării și regelui suprema jertfă, toată recunoștința armatei și neamului. Asigurăm pe urmașii acestora că memoria lor nu va fi uitată în lungul veacurilor și că noi toți cei rămași în viață vom ști să apropiem fapta lor și să alinăm durerile celor rămași în suferință”.

10 mai: Gh. Tătărescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, ministru al afacerilor externe: „Să ne îndreptăm, în acest ceas de mulțumire, gîndul nostru către soldații neamului, care au luptat și s-au jertfit pe Mureș, pe văile Tisei și Dunării, și din care mulți dorm somnul de veci sub paza crucilor albe ce se înșiră pînă în Munții Tatra, după ce și-au dat viața pentru granițele Transilvaniei și pentru libertatea lumii. Să ne ridicăm gîndul nostru pînă la înălțimea jertfelor cerute de destinul neamului nostru. Să ne ridicăm apoi gîndul către toți cîți și-au închis ochii cu credința că în urma lor va rămîni o Romînie cu orînduiri mai bune și mai drepte. Slavă și recunoștință ofițerilor și soldaților neamului nostru, care s-au trudit și au pătîmit în lupta pentru sfărîmarea opresiunii hitleriste! Slavă și recunoștință și celor morți și celor vii - tuturor celor ce și-au împlinit datoria către pămîntul și neamul românesc!” ■

**Cronologie întocmită de:
Alesandru DUȚU,
Marian ȘTEFAN**

Punctul de difuzare Magazin istoric, deschis la sediul redacției, București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2-4 parter, vă stă la dispoziție pentru procurarea unor numere ale revistei apărute în acest an.

Vă oferim, astfel, exemplare din nr. 2 și 7-11/1991. Cititorii din provincie vor achita, la primirea coletului, și cheltuielile de expediție.

„Vorbăria nesocotită costă vieți omenești.

la seama ce vorbești și unde vorbești.

Nu știi niciodată cine ascultă.

Natura, care nu ne-a dat decât un singur organ pentru grai, ne-a dat două pentru auz, ca să ne învețe că trebuie mai mult să ascultăm, decât să vorbim.

A vorbi este a semăna, a asculta este a culege.

Cine e înțelept învață să tacă și să asculte.

Rar ne călm vorbind puțin, foarte des — vorbind prea mult.

Cine își păzește gura și limba își scutește sufletul de multe necazuri.

Cum vrei ca altul să ținulască secretul tău, cind nici tu însuși n-o poți face?”

AȘA NU NE PLACE ISTORIA!

FAȚA VĂZUTĂ ȘI CEA NEVĂZUTĂ A CENZURII

lăta câteva din „preceptele” în vigoare, în 1940, pentru cei care lucrau la Serviciul cenzurii presei. Le-am găsit consemnate pe una din ultimele pagini ale Registrului din care am transcris însemnările inedite prezentate și în numerele 8-10/1991 ale revistei noastre, mărturii revelatoare pentru instituția cenzurii din anii 1939-1940, păstrate la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române. Cum am precizat și la episoadele anterioare, prin intermediul acestor notații — mai puțin obișnuite — pătrundem într-un laborator el însuși puțin obișnuit: acela al direcționării informațiilor pe care aveau sau nu aveau libertatea (sau dreptul?) să le publice ziarele vremii. Cum se va vedea și din acest episod, criteriile după care se opera selecția interdicțiilor apar fără nici o logică în legăturile dintre ele.

Căci, dacă se poate și trebuie înțeles substratul unei indicații precum: „Se cenzurează tot ce poate ofensa Rusia”, apare fără înțeles interzicerea știrii că, la Liceul „Mihai Viteazul”, mama unui elev a murit, „venindu-i rău”.

Și multe altele.

Parcurgind și transcriind aceste notații din Registrul cenzurii din anii 1939-1940, mărturisesc, nu de puține ori am ris copios întinind, uneori pe aceeași pagină, notația care viza o situație sau atitudine politică gravă, alături de banalul sau ridicolul unei însemnări cazone. Îmi scăpa însă semnificația generală a ansamblului acestor indicații. Mecanismul ideologic al cenzurii — pe care, oricum, îl cunoșteam atit din alte lecturi (pentru anii mai vechi) cit și din propria-mi experiență de ziarist și scriitor, în anii „epocii de aur” — nu mi se lăsa însă relevat. Și totuși... O însemnare din 19 februarie 1940 a

dezvăluit și acest secret al tuturor cenzurilor, din toate timpurile, cind am întâlnit clar formulată interdicția de a aminti de moartea cuiva care „și-a tăiat venele, scriind cu singe: «Libertate, egalitate, fraternitate»”. O interdicție cu valoare de crunt simbol. Indiferent de care sistem ideologic era acționată cenzura, într-un regim represiv ea a vizat întotdeauna libertatea de gândire și de expresie — forma cea mai nobilă a libertății fundamentale a persoanei, ateadind, totodată, la drepturile izvorite din străvechile deziderate ale omenirii: libertate, egalitate, fraternitate între semeni.

Recitite, aceste însemnări nu mi s-au mai părut deloc amuzante. Dimpotrivă, pur și simplu, odioase: prin agramatismul lor, prin îngustimea orizontului intelectual al autorilor lor, prin veșnica lor slugărnice.

Să nu se confunde însă niciodată cenzura cu acele momente și cazuri aparte din viața națiunilor ca și din cea internațională cind apare acel celebru „raison d'état”. Rațiunea de stat nu se poate aplica decât unui fapt de importanță vitală pentru țara respectivă și nu trebuie să atenteze la libertatea de gândire și expresie generală și individuală. După cum secretul apărării naționale și cel militar în caz de război, ca și documentele de stat clasificate ca atare în toate statele și păstrate în arhive cu termene precise de decodificare, nu trebuie confundate în nici un caz cu reprimarea informației. În actualul moment al istoriei, cind dinamismul profesioniștilor informației din mass-media concurează cu revoluția tehnologiilor de transmitere a ei la orice distanță, cenzura nu mai poate fi justificată în nici un fel. Serialele revistei noastre, cu totul inedite și bazate pe documente istorice despre tot felul

de cenzuri din trecutul apropiat sau mai îndepărtat (de la cea a presei și corespondenței, până la interceptarea convorbirilor telefonice), sînt nu numai expresii ale libertății presei după 22 decembrie 1989 în România, dar și un memento pentru a nu se mai întâmpla. Demascați și ridiculați, cenzura și cenzorii (instituția și funcționarii, deop-

trivă) trebuie să aparțină definitiv istoriei.

Transcrierea a fost făcută conform normelor ortografice actuale, păstrînd unele particularități stilistice ale originalului și fără a mai marca intreruperile de text pentru cursivitatea lecturii. Intervențiile explicative din parantezele drepte și notele de subsol ne aparțin.

1939

15 decembrie. Discursul M.S. Regelui la inaugurarea Institutului de istorie¹ nu merge decît dacă vine comunicat de la Direcția Presei.

Ora 17.15. Banca Națională ne anunță că astăzi, sîmbătă, a avut la BNR serbarea pomului de Crăciun. Roagă să nu apară în ziare.

De cîte ori ziarele — și în special *Azi*, *Facia*, *Starmă piatră* — reproduc articole din presa franceză, engleză sau germană, domnii cenzori vor cere să li se precizeze din ce număr anume a extras articolul, pentru a se putea controla dacă nu cumva ziarul acela a fost confiscat.

21 decembrie. Din ordinul d-lui colonel [șeful cenzurii]. La parastasul de azi, 21 decembrie de la Curtea de Argeș² a luat parte și d-l ministru Giurescu. Știrea aceasta se lasă. Dacă ziarele anunță că dl. ministru Giurescu a avut întruniri în județ sau că a făcut unele donațiuni, se cenzurează.

22 decembrie. Dl. Todie nu citește sau nu respectă dispozițiunile date în condică. Este amendat cu 1/4 din leafă, pentru că a permis să se publice darea de seamă a serbării de gală ce a avut loc la „Scala”.

Din ordinul d-lui colonel. Să se evite din orice informație sau articol din gazete cu-vîntul „zonă”. Dacă vine în

ziare că o trupă de artiști merg pe zonă, să se modifice spre exemplu așa: o trupă de artiști merge între soldați spre a-i distra. De asemenea, dl. rezident regal Alexianu, ca și alți demnitari, cînd merg pentru a da ajutoare soldaților concentrați, de sărbători, cu-vîntul zonă să nici nu existe.

26 decembrie. Din ordinul d-lui ministru al propagandei [Al. Radian], începînd de mîine se va trimite de 2 ori pe zi — în afară de cele ce se trimite la Președinție — șpalturile cenzurate în legătură însă numai cu viața politică internă sau externă, adică numai articolele sau comentariile ce eventual s-ar cenzura, privind chestiunile politice de interes general. Cînd într-un asemenea articol se va cenzura numai un fragment, se va lipi tot articolul cu însemnarea respectivă a cenzurii. D-nii secretari vor avea grijă deci să lipească după indicațiile d-lor cenzori aceste articole pe cartoane separate.

1940

1 ianuarie. Urez din tot sufletul întregului personal al cenzurii un an nou, plin de multumire, sănătate și belșug.

4 ianuarie. Rog din nou, dar pentru ultima dată, ca d-nii cenzori de serviciu să fie lăsați să lucreze în liniște. Datorită faptului că astăzi au venit la serviciu mai mulți cenzori care nu erau de serviciu, s-au produs grave defecțiuni în cenzurarea ziarelor și consecințele foarte grave le are de suportat dl. Erimescu. Rog deci pe cei care vin în vizită cînd nu au de lucru să vină la mine sau la Mișu în birou.

7 ianuarie. Se cenzurează tot ce poate ofensa Rusia.

9 ianuarie, ora 22. La dosar se găsește o informație: dl.

profesor Iorga va ține o conferință la Fundația Carol I în cadrul Societății ortodoxe a femeilor române. D-nii cenzori vor observa ca această informație să apară obligator 4 zile — 10, 11, 12 și 13 ianuarie la loc bun și cu fotografia d-lui Iorga.

Ora 22.30. Un incendiu a avut loc la depozitul de locomotive și atelierele particulare C.F.R. Ploiești-Văleni. Pagube peste 20 milioane. Se cenzurează.

11 ianuarie, ora 20. D-nii cenzori din această noapte să ceară neapărat de la ziare șpalturile sau paginile în care se găsește festivitatea de la Reg. 9 Călărași „Regina Maria-roara” de la Constanța și să se cenzureze numărul Regimentului (9) Călărași și din telegramele trimise M.S. Regelui și M.S. Reginei Maria-roara. Este probabil ca azi la edițiile de provincie să se fi dat drumul și pentru acest motiv d-nii cenzori să ceară din nou paginile sau șpalturile că poate ziarele să nu le mai trimeată. Mare atenție.

17 ianuarie. În reportajul despre serata muzicală de la Legația germană, ordinea celor prezenți va fi d-ra și d-na Tătărescu, d. Ernest Urdărianu, ministrul Curții Regale, d-na și d. Gafencu și pe urmă celelalte persoane prezente.

22 ianuarie. Atenție! Se cenzurează știrea că d. Titulescu a intentat acțiune de divorț.

23 ianuarie. Vizita pe care Măria Sa Marele Voevod Mihai a făcut-o astăzi la Societatea de telefoane nu apare, decît dacă vine comunicat de la Palat.

2 februarie. În legătură cu lucrările Întelegerii Balcani-

¹ Este vorba de Institutul de istorie universală, din București, condus de N. Iorga, organizat într-un frumos edificiu (actualul sediu al Institutului de istorie „N. Iorga”), dotat după cum sublinia Petre Andrei, ministrul educației naționale, la festivitatea inaugurată, cu una dintre cele mai bogate și mai bine alese biblioteci, biblioteca profesorului N. Iorga, pe care d-na a donat-o Institutului.

² Parastasul de pomenire la trei luni, pentru Armand Călinescu, fost prim-ministru, asasinat de legionari la 21 septembrie 1939.

ce¹ se dispozează următoarele: Reportajile să fie brodate pe tema că înțelegerea Balcanică e un instrument pentru adâncirea și menținerea păcii în această parte a Europei, că statele componente vor să-și mențină integritatea hotarelor, că Italia e un factor important al liniștii și veghează să nu se întindă războiul, că Ungaria și Bulgaria și-au trecut pe al doilea plan pretențiunile lor și se integrează în politica de pace și că, în sfârșit, continentul întreg urmărește cu viu interes lucrările de la Belgrad, cari au început sub auspiciu de bun augur.

Domnii cenzori vor fi atenți la tot ce vor telefona ziariștii plecați cu d. ministru Gafencu și vor observa ca nu cumva să se insinueze că Italia și Ungaria nu privesc cu ochi buni reuniunea miniștrilor de externe ai celor patru state.

Titlurile pot apare și pe o pagină întreagă — 7 coloane — așa cum s-a lăsat în ziarul *Jurnalul* de azi.

3 februarie. Domnii cenzori sînt rugați a nu mai pune scrum în tușiere.

7 februarie, ora 11.30. Se oprește știrea că Bulgaria și Ungaria vor participa la ședința comisiei economice a Antantei Balcanice.

9 februarie. Dl. Dimitriu de la Economia Națională comunică: Nu este adevărat că se lucrează la un proiect de lege care să fixeze prețuri maximale la talpă și piele.

Atențiune! Nu merg atacuri contra loteriei de stat. Va veni probabil un articol semnat Angelescu care spune că marile câștiguri publicate în ziare sînt fictive.

9 februarie. Se cenzurează procesul succesiunii lui Octavian Goga, pînă ce d. colonel Pascu va da dispoziții.

13 februarie, ora 13. Domnii cenzori și secretari sînt

rugați să fie prezenți la cenzură, pentru a li se lua măsură de mască [de gaze]. Cei ce nu vor fi prezenți sînt obligați ca în termen de 48 ore să se prezinte direct la serv. M.O.V.T.

14 februarie. Informația cu demiterea d. Vișoreanu va trebui să apară obligator cu litere negre în toate ziarele. [Urmează următorul spalt:] „Încheiem acest studiu, menționînd faptul curios și care pare exact că numai după rapoartele Legației de la Stockholm ar fi aflat guvernul rus proporțiile înfrîngerii armatelor sovietice la Soumisaluriet²; generalii se mulțumiseră să vorbească de unele încăerări, ascunzînd importanța adevărată a pierderilor suferite. Această știre ciudată confirmă ceea ce am spus despre ignoranța în care se găseau Sovietele în ce privește adevărata situație a finlandezilor în momentul în care s-a declanșat ofensiva în contra lor.

Otto Kuusinen, șeful unui guvernămint comunist finlandez, care se ferește să se ducă în Finlanda, a trăit douăzeci de ani pe spesele Kominternului, spunînd șefilor bolșevici că proletariatul finlandez n-astepta decît venirea armatelor ruse ca să se răscole împotriva aristocraților de felul lui Mannerheim. Kuusinen scotocise că va putea trăi încă douăzeci de ani în felul acesta. Niciodată acest om nu crezuse în izbucnirea unui adevărat război. Militarii de asemeni preferaseră să povestească lui Stalin că numai vederea portretului lui, purtat în triumf în fruntea coloanelor, ar fi de ajuns spre a face ca populația, înduioșată să se supuie. Nu e aceasta prima oară cînd generalii ruși promit să înăbușe cu caschetele lor pe dușmanii regimului.

[Lîngă acest spalt, următoarea notă:] Lăsînd să apară astfel de lucruri, d-nii cenzori își mîنینcă singuri slujba. Observ aceasta în mod ami-

cal, adică cu părere de rău (Cu părere de rău, chiar dacă greșeala ar fi fost făcută de dl. Mișu Dumitrescu), [semnat] Al. Nanu.

[În continuare o notă a lt.-col. Pascu] dl. Nanu nu poate face observațiuni și nici aduce jicniri mie personal sub nici o formă. Dl. Nanu nu va mai lucra la cenzură.

16 februarie. Începînd de astăzi, timp de 4 zile, d-nii cenzori nu vor mai lăsa să apară în presă nici un cuvînt ofensator — sub orice formă ar veni — la adresa Ungariei. Nici aluzii răutăcioase, nici ofense, nimic absolut. Ordinul nu încetează decît în momentul unui contra-ordin.

19 februarie. Nu se va mai lăsa în ziare sinuciderea unui Toma M. Ioanid care și-a tăiat venele scriînd cu sînge: „Libertate, egalitate, fraternitate”.

20 februarie, ora 19. Nu se va lăsa să apară în ziare „Catastrofă de cale ferată”. Se va scrie numai: „Deraierea din stația X”.

21 februarie. Dl. cenzor Nicolae se suspendă din funcție pe timp nelimitat pentru grava vină de a fi permis să se publice în *Gazeta tribunalelor* o caricatură și un articol insultător la adresa d-lui ministru al justiției.

Soldat Popescu C-tin este pedepsit de subsemnatul cu 2 ore consemn în cenzură, 21-23. Dl. secretar de serviciu controlează. Maior [indescifrabil].

22 februarie. Se lasă liber vizita M.S. Voivodul Mihai la Curtea Criminală. Cu fotografie.

Ordin general: Nu se admite sub nici o formă și în nici o ocazie să se ridiculizeze uniforma F.R.N.

Deci, niciodată nu se va permite să apară caricaturi în care să apară cineva îmbrăcat în uniformă F.R.N. și nici articole în care să se critice această uniformă.

24 februarie. Orice va veni în legătură cu „Luna Bucureștilor”, pe care o organizează primăria municipală și orice în legătură cu aceasta se va scrie despre d. Ludovic

¹ Între 2 și 4 februarie 1940 a avut loc la Belgrad sesiunea Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, desfășurată sub președinția ministrului afacerilor străine al României, Grigore Gafencu. La încheierea lucrărilor, Conferința de la Belgrad a decis prelungirea Pactului Înțelegerii Balcanice pe încă șapte ani, începînd cu 9 februarie 1941.

² La 30 noiembrie 1939, Uniunea Sovietică a atacat Finlanda, pacea (provizorie), încheindu-se la 12 martie 1940; *Magazin Istoric*, nr. 12/1990.

Dauș¹ se va arăta obligatoriu d-lui colonel Pascu.

În programul de radio de miine 25.II. este trecut la ora 11 că se difuzează deschiderea întrunirii Societății inginerilor, U.G.I.R. Această difuzare nu mai are loc. Se va modifica în spalturi programul, tăindu-se ora 11, transmisiunea de la U.G.I.R., și se va lăsa punctul următor din program, care este un concert. La acest punct se va completa: „Radio București” și cu cuvîntul „România”, sau invers, dacă este trecut „Radio România” se va adăuga și „București”.

Ora 10.30. Dl. Begnescu, de la Ministerul de interne, comunică că este interzis de a apărea reportajii judiciare relative la controlul averii d-lui director Eugen Cristescu.

[Un spalt cu titlul *Petrol rusec în tranzit pe Dunăre. O mare cantitate de uleiuri minerale va sosi la Constanța* și în care primul paragraf arăta: „La Constanța se așteaptă sosirea unui vas petrolier rusec încărcat cu uleiuri minerale destinate Germaniei. Alte transporturi vor sosi în cursul lunii martie”]. Se cenzurează, deși este adevărată. Ministerul comerțului exterior arată că nu-i oportun.

Ora 12.45. Se cenzurează orice știre privitoare la sosirea delegației economice germane în București. În legătură cu delegația economică italiană, comentariile sînt libere, dar să fie favorabile.

2 martie. În noaptea de 2-3 martie, sîmbătă, echipa s-a văzut silită să lucreze numai în doi: Brăescu-Mocanu, pentru că d. Carianopol a lipsit de la serviciu, iar d. Eremiescu a fost scutit, urmînd să vină marți noaptea. Facem această însemnare pe următorul considerent: ziaarele apar duminică în pagini sporite, materialul a fost numeros și pentru ca să nu dăm

loc la reclamații și la întîrzieri am lucrat nițel cam repede, deci fără să putem cerceta mai pe îndelete articolele. Eventualele scăpări — care sperăm, totuși, că nu vor fi — se vor explica prin cele de mai sus.

10 martie. Orice campanie sau articol injurios la adresa persoanei d-lui Const. Kirîțescu, fost director al învățămîntului superior, vor fi arătate d-lui colonel Pascu. Asemenea orice campanie contra cinematografului „Scala”.

13 martie. Aseară a avut loc la Legația Chinei un ceai, la care au luat parte o seamă de personalități române și străine. Fiind prezent și d. ministru Giurescu, ministrul Chinei a rostit cîteva cuvinte la care d. Giurescu a răspuns. Nu merge decît asistența, fără aceste comentarii. Deci, așa cum se obișnuiește.

Se cenzurează comunicatul dat de Patriarhia din Constantinopol, care protestează în contra înlocuirii unui episcop în teritoriul polonez ocupat de Germania. În special, atenție mare la revistele bisericești.

Dl. Munteanu-Râmnic comunică. Dacă vine în ziare o știre că a luat ființă un comitet de ajutorare a finlandezilor și din care comitet ar face parte și doamna Giurescu să se cenzureze numele doamnei Giurescu.

În chestiunea încheierii tra-

tatului de pace între Rusia și Finlanda. D-nii cenzori vor observa asupra comentariilor ce le vor face gazetele pe marginea tratatului de mai sus și în general pe marginea războiului ruso-finlandez, ca aceste comentarii să fie strict imparțiale; nici o critică și nici o laudă la adresa vreunei din părți. Să nu mai fie întrebuițate ditirambe, ca de ex. „eroica Finlandă” etc. Totul strict obiectiv.

14 martie. Au rămas 12 spalturi necitate din *Facla*. De ce? Rog pe d-nii cenzori a le lua primele în lucru.

Ora 16. D. Munteanu-Râmnic comunică: ziarul *Timpul* poate publica scrisorile foștilor legionari, adresate M.S. Regelui și Țării.

Ora 22. Domnii cenzori să observe cu mare atenție: 1) Scrisorile foștilor legionari să fie prezentate într-o formă tehnică deosebită. 2) Scrisoarea adresată Guvernului să fie urmată de cele 200 de semnături, una după alta, și nu la rînd. 3) Scrisoarea către Țară, în loc de semnături să aibă în jurul ei următorul text: „Urmează aceleași semnături ca și la mîrturisirea de credință adresată Suveranului”.

16 martie, ora 17. Dl. T. Sidorovici a rostit o cuvîntare astăzi la Senat; între altele a spus d-sa: „de aceea Ducele cu toată hotărîrea sa neclintită m-a autorizat să fac cunoscut tuturor deschis că în

Membrii guvernului la festivitățile aniversării a 81 ani de la unirea din 1859

¹ Ludovic Dauș (1873-1953), scriitor, a fost deputat în două rânduri, director al imprimeriei Statului, al Teatrului Național de la Chișinău, subdirector general al Societății de radio-difuziune.

timpurile grele va fi alături de noi cu toate puterile sale". Din ordinul d-lui ministru Gafencu, această frază se cenzurează.

17 martie, ora 19.30. Nu va apare în nici un ziar vreo știre pretinzând că foștii legionari au fost înscrși în Frontul Renașterii Naționale; adevărul este că foștii adepți ai mișcării legionare au făcut act de supunere față de guvern și de noua orînduire politică a țării.

D-nii cenzori vor fi atenți la darea de seamă cu asistența de la înmormîntarea lui Nae Ionescu¹. D-l colonel Pascu a ordonat să fie întrebat în această chestiune; de asemenea și în privința discursurilor ce s-au ținut cu această ocazie. Partea politică, dacă a existat în vreunul din discursuri, să fie cenzurată.

24 martie. Despre accidentul de automobil întîmplat pe șoseaua București-Cîmpina, automobil în care se găseau copiii ministrului Germaniei la București, Fabricius, și care a călcat un biciclist nu se va scrie nimic.

25 martie. Se va supraveghea ca tonul unor ziare antisemite să fie mai moderat. Afișările și ura de rasă și de cult potrivit dispozițiilor în vigoare sînt interzise. Atențiune îndeosebi la *Porunca vremii*.

28 martie. Începînd de azi, orice cronică muzicală semnată de d. Em. Ciomac² va fi arătată d-lui colonel Pascu.

30 martie. Se observă de la o vreme că ziarele sînt de parte de a respecta *linia de strictă neutralitate ce și-a impus țara noastră*; se va observa în special ziarele *Jurnalul*, *Semnalul* și *Porunca*

vremii, care nu mai respectă sub nici o formă instrucțiunile ce le-am avut la izbucnirea războiului. Pe viitor, nu se mai permite sub nici o formă de a se depăși ordinea ce au avut, nici ca articole, nici ca titluri etc. etc.

Pe aceeași pagină se va observa ca telegramele să fie împărțite în două: aliate, germane; asemenea clișeele să fie la fel împărțite, adică strict neutre.

Din ordinul d-lui ministru [Mihail] Ghelmegeanu [ministru de interne, de la 30 noiembrie 1939] se opresc orice polemici, fie între gazete, fie între directorii gazetelor. Ziarul *Porunca vremii* va fi complet temperat în acțiunea antisemită pe care o duce. Se va interzice atît articolele și mai ales titlurile afișătoare, precum și întrebuințarea de calificative diferitelor persoane evreiești.

1 aprilie. D-nii cenzori vor observa cu mare atenție ca în orice știre sau reportaj sau oriunde s-ar scrie de M.S. Regele să nu se mai lase ca spre ex. M.S. Regele Carol al II-lea; să se scoată Carol al II-lea și să apară numai sub forma: M.S. Regele, fără Carol al II-lea, căci se știe acest lucru de toată lumea; deci peste tot va apare M.S. Regele.

3 aprilie, ora 8.30. La Liceul „Mihai Viteazul” s-a întîmplat o nenorocire, mama unui elev, venindu-i rău, a murit. Faptul nu merge.

Ora 12.45. Se cenzurează ancheta pe care o face ziarul *Jurnalul* cu tema „Școala și viața”.

5 aprilie. Pentru buna executare a programului nou, d. Predescu e scutit de-a mai veni vineri, 5 aprilie, de la ora 22.30-4 dimineața, iar d. Dubert e scutit de-a mai veni sîmbătă noaptea.

Nu se publică informația că cenzura a trecut la Ministerul de interne.

8 aprilie. În ceea ce privește linia de urmat în politică externă, d-nii cenzori vor observa: 1) Nici o critică — directă sau indirectă — despre acțiunea anglo-franceză în „problema scandinavă; 2)

Ziarele *Le Moment*, *Semnalul*, *Jurnalul* și *Porunca vremii* trebuie să observe. Să aibă o atitudine strict obiectivă.

10 aprilie, ora 09.00. În chestiunea cu Danemarca, Norvegia și Suedia³ ziarele au voie să publice titluri pe 4, 5, 6 coloane.

18 aprilie. Dacă ziarele vor scrie că s-a scumpit carnea, să se cenzureze. Și orice articol în legătură cu prețul cărnii.

20 aprilie. Nu se va mai scrie absolut nimic în presă despre d-nii Iuliu Maniu și Virgil Madgearu.

Orice știre va veni în privința d-lui consilier regal Ion Mihalache va fi întrebat Ministerul de interne care singur va hotărî.

23 aprilie. Nu va apare nimic despre negocierile economice româno-germane sau despre acordul comercial care s-ar fi încheiat.

25 aprilie. Începînd de azi, cînd un domn cenzor are de întrebat sau de cerut vreo lămurire d-lui colonel șef al cenzurii o poate face direct fără intermediul șefului de echipă.

Mîine 26 aprilie, în cursul zilei, toți d-nii cenzori ce nu sînt de serviciu sînt obligați să dea ajutor echipelor, fiind lucru aglomerat.

26 aprilie. Din ordinul d-lui colonel Pascu. Mare atenție la tot ce se scrie cu privire la Italia. Nu se permit critici ori aluzii răutăcioase. Nu se permit ironii ori insinuări. Totul să fie numai favorabil.

29 aprilie, ora 22.00. Dl. lt. colonel Balșin, din M.St. Major, comunică să cenzurăm știrea despre sosirea unui avion, azi după masă, la Băneasa, care aducea din Germania un personaj important.

30 aprilie. Se cenzurează știrea că sergentul din post

¹ Nae Ionescu (1890-1940), filosof, logician, profesor la Universitatea din București, autorul unei *Istории a logicii* și a unei *Metafizicii*; director fondator al ziarului *Cuvîntul* (4 noiembrie 1924), în paginile cărui a desfășurat o susținută activitate publicistică; o parte din aceste articole au fost strîse în volumul *Roza vînturilor* (București, 1937, reeditare 1990); ideolog al extremismului de dreapta din anii interbelici.

² Em. Ciomac (1892-1962), critic muzical, autorul unor monografii despre Wagner, Enescu; traducătorul din franceză al libretului operei *Oedip* de G. Enescu.

³ La 9 aprilie 1941, Germania hitleristă atacă Danemarca și Norvegia, ocupîndu-le în aceeași lună. România, în fața acestei noi escaladări a conflictului, își reafirmă neutralitatea, adoptată încă de la începutul ostilităților. „Neutralitatea României, a cărei sinceră voință pacifistă nu poate fi pusă la îndoială — scria Gh. I. Brătianu — este o neutralitate vigilentă și înarmată”.

de la locuința d-lui ministru [Petre] Andrei s-a sinucis.

2 mai. S-a reținut din ziarul *România* o fotografie de la congresul breslelor în care d. ministru Ralea era înconjurat de un taraf de lăutari, care cântau.

6 mai, ora 10.30. D-nii cenzori sînt rugați a citi în mod amănunțit corespondența din ziare, unde sub o formă oarecare de comunicare se află știri secrete ce ar dauna armatei și țării, voalate sub această corespondență.

8 mai. Dl. Gheorghe Brătianu a avut o audiență la dl. ministru Petre Andrei. Pînă la noi ordine această audiență se cenzurează.

În noaptea aceasta a venit ziarul *Bukarester Tageblatt*. Redactorul care s-a prezentat cu el nu știe deloc românește și nu a putut să-mi dea nici o explicație. I-am dat totuși bun de imprimat: cenzor Pre-desbu.

13 mai. „Serviciul cenzurii Corpului II Armată. Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că dl. profesor Charles Upson Clark de la «City College» din New York va ține, sub auspiciile Ministerului propagandei, o conferință, în limba română, intitulată *Sistemul federal al Statelor Unite: originea și dezvoltarea lui* în principalele orașe din țară și anume: la 18 mai la Cluj, la 19 mai la Oradea, la 20 mai la Arad, la 21 mai la Timișoara, la 23 mai la Sibiu, la 24 mai la Brașov, la 27 sau 28 mai la Constanța.

Textul conferinței fiind revizuit de noi, pentru a se evita orice dificultăți din partea serviciilor locale de cenzură, vă rugăm să binevoiți a da convenitele dispoziții”.

16 mai, ora 20. Se cenzurează știrea că d-nii miniștri Ghelmegeanu și Giurescu au fost numiți membri onorifici ai Federației cicliste.

8 iunie, ora 13. Dl. cenzor de astăzi după-amiaza va trebui să fie la serviciu pînă cel puțin la ora 18.00, cînd va veni un comunicat de la Marele Stat Major ca să fie radiodifuzat astăzi la ora 18. Dl. cenzor va pune ștampila „bun de imprimat sau difu-

zat” și-l va expedia prin curier imediat la radio cu cel puțin o jumătate de oră înainte de ora 18.00.

11 iunie. „Din Londra M.S. Regele Angliei a trimis M.S. Regelui Carol al României, o scrisoare de felicitare cu ocazia aniversării a 10 ani de la suirea pe tron. «Am primit cu admirație respectuoasă sforțările pe care le-ați făcut pentru a apăra independența neutilității României și vă doresc să o continuați și în viitor și eforturile făcute să vă fie încununate de succes. Doresc din toată inima ca România să fie scutită de ororile războiului». M.S. referindu-se la colaborarea din ce în ce mai strînsă dintre țările balcanice și la hotărîrea lor de a se opune oricărei agresiuni spune: «Această unitate este de o mare valoare acum». Majestatea Sa își exprimă de asemeni completa încredere în rezultatul actualei lupte și spune: «Noi ducem pe umerii noștri o grea povară, luptînd pentru libertatea omenirii, însă nu ne-am îndoit nici un moment că nu vom învinge; noi avem încrederea că vom ajuta popoarelor de pe acest continent să se bucure de pace, dreptate și libertate» (Reuter)”. Această telegramă nu apare, pe orice agenție ar veni.

13 iunie. Azi a apărut în *Neamul românesc* un articol despre moartea orașelor Brăila și Galați. Faptul a fost relevat imediat de postul [de

radio] Moscova în termeni foarte puțin favorabili pentru noi. Servim singuri subiecte de propagandă împotriva noastră.

15 iunie. Se vor face comentarii favorabile cu prilejul numirii noului ministru al U.R.S.S. în România, d. Lavrentiev, relevînd reîntrirea în normal a relațiilor diplomatice dintre România și vecinul de la Est.

18 iunie. Domnul col. Pascu atrage din nou atenția domnilor cenzori ca să observe reportagiile ziarelor în ce privește următoarele:

1) Să nu mai apară articole sau reportaje din care să se vadă starea mizeră a satelor și a unor locuitori din diferite părți ale țării.

2) De asemenea, să se cenzureze titlurile alarmanțe sau dezolante în privința inundațiilor din țară. Adică: dezastul... prăpădul... marea nenorocire... etc. etc.

Astfel ziarul rus *Pravda* reproduce un reportaj din *Universul* de acum 6 zile în care se vorbește că locuitorii dintr-un sat trăiesc în cea mai neagră mizerie, au 1 cal la 100 de locuitori, că nu au ce mânca etc. Acest lucru a cauzat neplăceri familiilor conducătoare de la noi.

24 iunie. Sint la Teatrul Marconi, apoi telefonez eu. It. col. Pascu. ■

**Prezentare și selecție
Ioan LACUSTĂ**

Ministrul lucrărilor publice și comunicațiilor, ing. I. Gîgurtu (X) împreună cu prof. I. Petrovici (XX), în uniforme Frontului Renasterii Naționale

AROMÂNII: DOCUMENTE FOTOGRAFICE

În 1906, în cadrul Expoziției organizată în București cu prilejul jubileului de 40 ani de domnie a regelui Carol I, a fost prezentată și o suită de fotografii din viața comunităților aromâne din Peninsula Balcanică. După cum se știe, față de ceilalți creștini din Balcani, aflați sub dominația otomană, aromânii s-au bucurat de o mai largă autonomie. Satele și orașele lor aveau administrație proprie, ale cărei drepturi erau apărate cu dirzenie de locuitori (*Magazin istoric*, nr. 11/1986).

Aceste fotografii executate în anii 1900-1905 de M. și I. Manakia în așezările aromâne din Pind — reprezentând por-

turi populare, obiceiuri, localități etc. — s-au bucurat de un deosebit succes în cadrul Expoziției din 1906, primind două medalii de aur.

Un an mai târziu, în 1907, Ioan Manakia a publicat la Paris 20 dintre aceste fotografii, într-un volum intitulat *Albumul etnografic macedo-român. Tipuri, porturi și localități ale aromânilor*, însoțindu-le și de un text de prezentare.

De curând, în colecțiile Bibliotecii Academiei Române a fost descoperit un exemplar din acest album — devenit raritate bibliofilă — împreună cu mai multe dintre fotografiile, *inedite*, realizate de frații Manakia la începutul

veacului nostru. Ele constituie prețioase mărturii documentare privind comunitățile aromânilor din Balcani. Pe urmele fraților Manakia, Tache Papahagi (1892-1977) a colecționat și el, un bogat material documentar (lingvistic, etnografic, literar și fotografic) privind aromânii, păstrat, de asemenea, într-un fond special la Biblioteca Academiei Române.

Din fotografiile din fondul Manakia, prezentăm în premieră cititorilor revistei *Magazin istoric* câteva pe planșele 1-4 ale acestui număr.

Emanuel BĂDESCU,
Iulian VOICU

COPERTELE

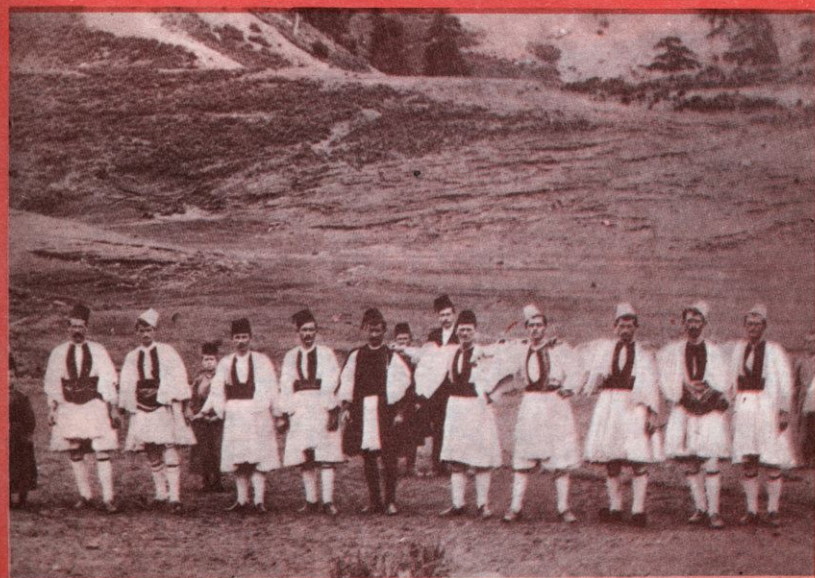
① Frescă de la Teba, cetate egipteană de pe cursul mijlociu al Nilului (*Sfîdînd pe geografi, spre Caput Nili*, p.79)

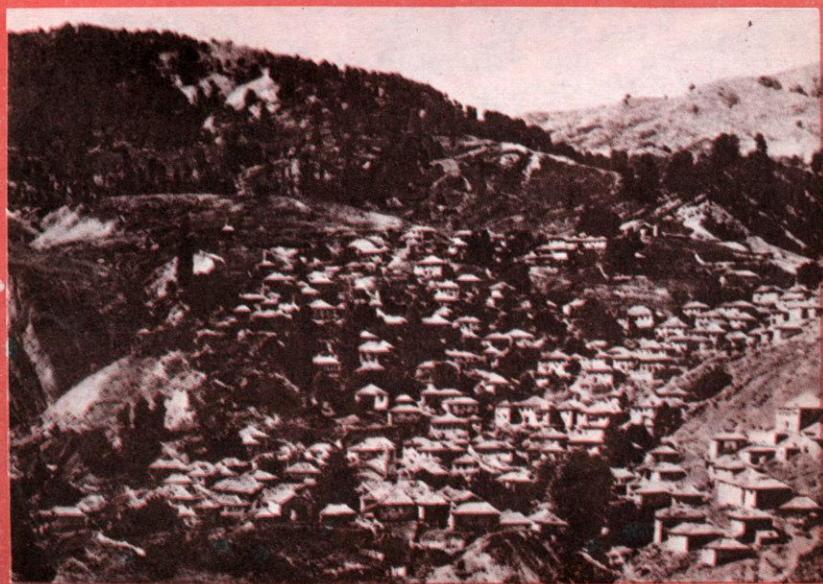
②③ **Tetraevangheliarul** domnitorului muntean Alexandru II Mircea, folosit ca model și sursă de inspirație în manuscrisele moldovenești (stînga, sus); biserica din Strei încorporează în zidurile ei nu numai pietre de la cetatea Sarmizegetusa, dar și puternice influențe ale stilului romanic (dreapta, sus); Catedrala Patriarhiei din București, prevestind vestitul stil brîncovenesc (jos). Între miturile antichității, preluate de scriitori și artiști, din evul mediu și pînă în contemporaneitate, se află și acela al lui Prometeu; detaliu dintr-un tablou al pictorului Piero di Cosimo, ilustrînd legenda lui Prometeu (**Modelul cultural-artistic, un model istoric**, p. 33)

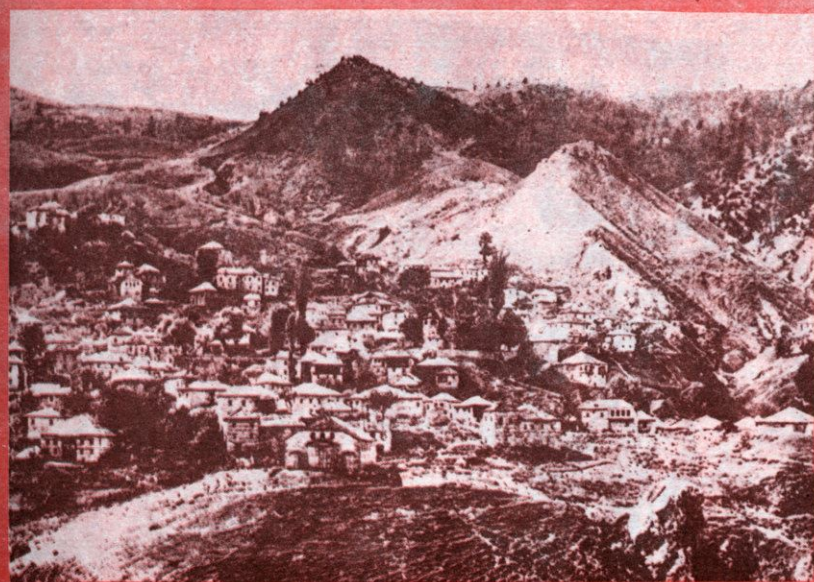
④ Preocupat de progresele rachetei și de întîrzierea tehnică față de englezi, Napoleon a folosit, în construcția și experimentarea acestei arme, veterani din toate campaniile sale militare. Tabloul de Tardieu, reprezentînd staționarea armatei franceze în Egipt (**Rachetele lui Napoleon**, p. 71)

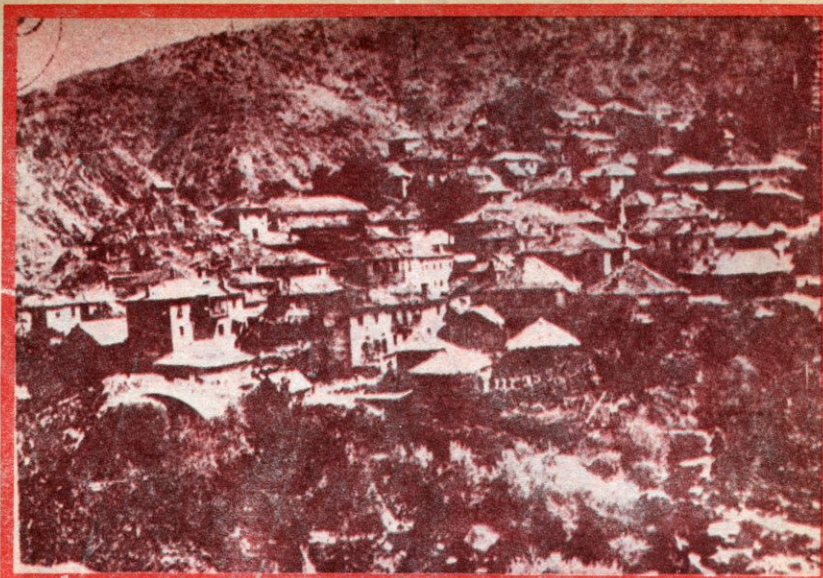
PLANSELE

①②③④ Imagini din așezări ale aromânilor, din Pind, realizate la începutul secolului de M. și I. Manakia, păstrate în fondurile Cabinetului de stampe de la Biblioteca Academiei Române. **Planșa 1:** comuna Magarova (sus) și horă de firșeroți (jos). **Planșa 2:** grupuri de aromâni transhumanți (sus); comuna Avdela, important centru cultural (jos). **Planșa 3:** haiduci din Pleasa (sus); comuna Perivole, numită și „comuna eroilor” (jos). **Planșa 4:** comuna Băleasa (sus) și ceremonie religioasă (jos) (**Aromânii: documente fotografice**, p. 32)

MODELUL

CULTURAL-ARTISTIC,

UN MODEL ISTORIC

RĂZVAN THEODORESCU

In epoca umanismului ortodox, alături de afirmarea unei independențe politico-culturale sud-est europene înaintea ofensivei Islamului — evidentă în Moldova, Țara Românească, Transilvania și Dalmația secolelor XV-XVI —, un alt fenomen specific epocii va fi cel al preluării moștenirii imperiale bizantine — ca un model politic și ideologic — de către suveranii singurelor state ne-subjugate de Semilună în Răsăritul european, anume domnii români și marii cnezi, trebuie spus că sfârșitul secolului XV este momentul istoric în care prinde contur definitiv cunoscuta teză ideologică ce echivala Moscova cu cea de „a treia Romă”. Avind un caracter ecleziastic accentuat, cu rădăcini mai vechi în ruptura dintre Rusia și Constantinopol în epoca conciliului de la Florența-Ferrara, această idee cu nuanțe teocratice și mesianice apare limpede exprimată, între altele, în 1492, când pentru mitropolitul rus, marele cneaz Ivan III — suveran ce se socotea egal cu monarhii Europei cu care intra în legături, prin Germania și Italia mai ales, ca și prin căsătoria-i cu o descendentă a Paleologilor bizantini — era un „nou Constantin”, două decenii mai târziu, în 1511, o celebră scrisoare a unui călu-

găr din Pskov afirmând răspicat că „a treia Romă” de pe riul Moscova este moștenitoarea definitivă a celorlalte două, de pe Tiber și Bosfor, doctrină ce explică unele împrejurări istorice ale evului mediu final din Rusia. Ea ajută să se înțeleagă mai bine atât preluarea programatică a unui tip de monument vechi rusesc, de origini bizantine, din Vladimirul secolului XII, în Kremlinul moscovit al secolului XV sub privegherea unui arhitect venit din Italia Renașterii, Fioravanti, sau sensul proclamării ca „țar” — așadar, „caesar” — în 1547, a lui Ivan IV, în contextul unei politici absolutiste, al cărei doctrinar a fost Ivan Peresvetov (ce oferea drept model stăpînitorului său pe voievodul Moldovei, Petru Rareș), cît și apelul rusesc la tradițiile culturale bizantine, vădit, între altele, în aducerea în Rusia a lui Maxim Aghioritul, traducător de cărți grecești și campion al ideii de cruciadă împotriva turcilor sau, în fine, recursul la forme exterioare ale suveranității din Bizanț.

In condițiile particulare ale țărilor române din secolele XV, XVI și XVII, ale unei permanente înfruntări, deschise sau mascate, cu Poarta otomană, ale unui rol internațional foarte activ pe tărîmul culturii, tradus în patronarea ortodoxiei sud-est europene și orientale de că-

tre voievozii români, ale unei necontenite afirmări a legăturilor cu tradiția și a unei idei dinastice, asistăm la o recurență a fenomenului convertirii unor modele politice în modele cultural-artistice.

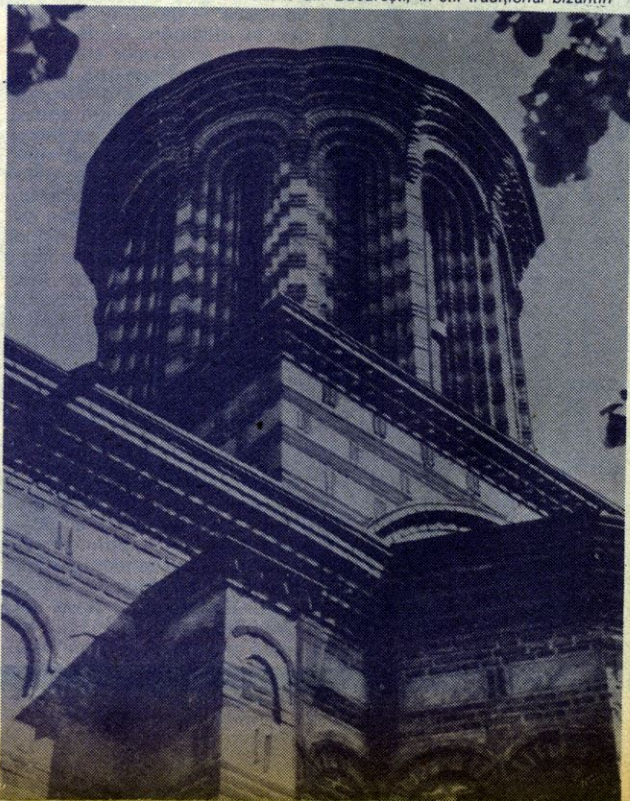
La începutul secolului XVI, în cazul lui Neagoe, „noul Basarab” format de marii boieri Craiovești, această mentalitate este perfect vizibilă încă de la debutul domniei. Legătura voită cu dinastia „istorică” a Țării Românești se făcea exact în măsura în care domnul începea, foarte curînd după urcarea sa în scaun (1512), monumentul de anvergură sud-est europeană care a fost biserica mănăstirii Argeșului, încheiată în 1517 lîngă vechea reședință a Basarabilor „întemeietori de țară”. Edificiul, se știe, constituia o replică fidelă — în piatră de talie, cu bogatul și somptuosul său decor de origine islamică cioplit pe fațade — a unei alte biserici mănăstirești, cea de la Dealu, așezată lîngă o altă reședință voievodală, Tîrgoviștea, și înălțată cu mai puțin de două decenii înainte, în 1500, de către voievodul Radu cel Mare. Mai mult, în pronaosul noului lăcaș al lui Neagoe Basarab aveau să fie zugrăviți programatic, la același început de secol XVI, primii voievozi ai Țării Românești, „vechii Basarabi”, și tot în acest spațiu arhitectonic aveau să se îngroape, ca într-o nouă necropolă voievodală, membrii familiei „noului Basarab”, rațiune pentru care această parte a monumentului avea să fie concepută într-o dezvoltare spațială neobișnuită prin supralărgirea pronaosului și dispunerea aici a unor coloane. Această concepție de arhitectură va deveni un model, deopotrivă ideologic și artistic, ce va fi copiat ulterior în cazuri cu substrat politic similar. În veacul XVII cînd, din diferite motive, odată cu domnia lui Matei Basarab mai ales, posteritatea voievodului Neagoe și cea a ctitoriei sale argeșene vor deveni puncte de referință, meșteri constructori di-

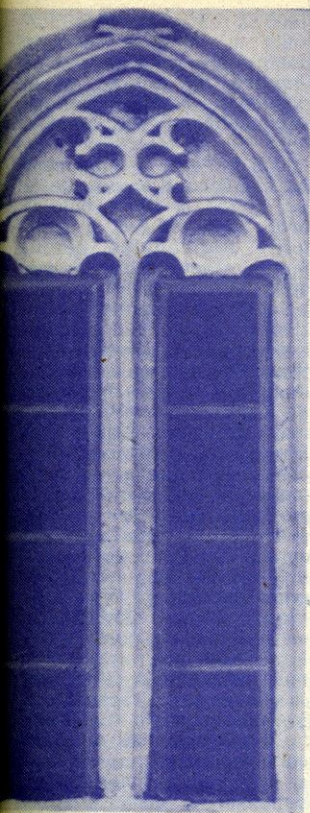
feriți vor prelua și prelucra planul bisericii de la Curtea de Argeș exact pentru acei ctitori ce aveau să urmărească, de la începutul domniei lor încă, afirmarea unei descendențe din modelul politic care era vechea dinastie medievală sau sublinierea faptului că o nouă dinastie — de ei întemeiată — era pe cale să se impună: așa s-au petrecut lucrurile la București cu biserica metropolitană ce a început să fie construită după 1654 de către Constantin Șerban — descendent al unui domn muntean de la începutul secolului —, apoi cu biserica mănăstirii Cotroceni (1679) a lui Șerban Cantacuzino — urmaș, deopotrivă, al unei familii constantinopolitane și al unor domni și boieri din Țara Românească —, iar la Hurezi cu biserica principală a așezămîntului de aici, ridicată după 1690 de Constantin Brîncoveanu, și el urmaș al Craioveștilor, Basarabilor și

Cantacuzinilor pictați ca „strămoși” în vastele tablouri ctitoricești înrudite stilistic și ideologic cu portretele de grup ale Cantacuzinilor munteni zugrăvite de Pîrvu Mutu la Filipeștii de Pădure și Măgureni, tot în ultimul deceniu al secolului XVII.

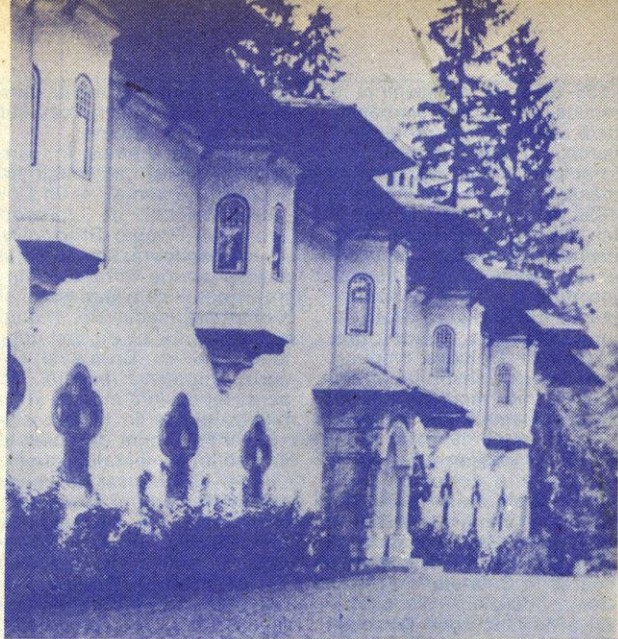
Tocmai asemenea afirmări ale legăturii cu tradiția, ale continuității de idee dinastică sînt cele ce au determinat în țările române, la sfîrșitul epocii medievale, căutarea, identificarea și glorificarea unor modele politice anterioare, convertirea lor în tot atîtea modele culturale înveșmîntate în haina artistică fiind descifrabilă în preluarea — cu scopuri ideologice precise, ținînd de legitimarea unei anumite atitudini monarhice — a unui anume program de domnie, a unor tipuri de monumente ce avuseseră o semnificație sau strălucire deosebită în epoca de zenit a modelului politic copiat.

Turla bisericii de la Curtea Veche din București, în stil tradițional bizantin

Ancadrament gotic de fereastră, de la mănăstirea Bistrița moldovenească

Mănăstirea Sinaia — latura vestică

Un caz grăitor este acela înregistrat în istoria principatului Transilvaniei din a doua jumătate a secolului XVI, într-o epocă de acută criză politică și confesională marcată de domnia lui Ioan al II-lea Sigismund, protector al unor reformați radicali și al unor umaniști veniți la curtea din Alba Iulia din diferite colțuri ale Europei, mai ales din Italia. O cercetare atentă a mentalului artistic transilvan al epocii scoate la iveală împrejurarea că idealul monarhic al doctrinarilor și al cronicarilor acestei curți prin-ciare a fost, în a doua jumătate a secolului XVI, epoca mai veche cu un secol, a Hunedoreștilor români și a lui Matei Corvin. Această situa-

ție s-a reflectat cu neobișnuită pregnanță într-o realitate literară — interesul arătat tipăririi operei lui Antonio Bonfini, istoriograful corvinesc de origine italiană, de către un Martin Brenner din Bistrița sau un Kaspar Helth din Cislădie — și într-una artistică investită cu sens simbolic: în al treilea sfert al secolului XVI, pentru mormintul lui Ioan Sigismund și pentru acela al mamei sale Isabela, descendentă a regilor poloni și a neamului ducal italian Sforza, a fost reluat un tip de monument funerar antichizant, cu unele sugestii gotice încă, anume sarcofagul cu gisant la partea superioară, tip ieșit deja din uz la acea vreme pe plan european dar întâlnit, în chiar catedrala din Alba Iulia, la alte două monumente similare, anterioare cu aproape un secol, pe care cele două exemplare de veac XVI le-au copiat în ceea ce privește concepția. Este vorba de două monumente funerare, cioplite probabil către 1480-1490 la porunca lui Matei Corvin, pentru apropiatele sale rude, Ladislau și lancu de Hunedoara, sarcofagul acestuia din urmă —

vestit căpitan de cruciadă împotriva Semilunei — fiind decorat cu un relief ce-i nara luptele cu turcii în prima parte a secolului XV.

Un alt caz de model politic devenit model cultural-artistic poate fi localizat în Moldova secolului XVII, în persoana lui Vasile Lupu. Dacă este sigur că acest voievod de origine balcanică a imitat în bună parte el însuși, în prima jumătate a secolului amintit — de la ceremonialul aulic la unele aspecte ctitoricești — cîrmuirea levantinizatului voievod care fusese Radu Mihnea, Vasile Lupu a devenit la rîndul său, după cum o mărturisesc și textele de epocă, un model demn de urmat, în a doua jumătate a secolului XVII, deopotrivă pentru rivalul și urmașul său imediat, reprezentantul boierimii de țară care a fost Gheorghe Ștefan, și pentru celalalt sud-dunărean ajuns în scaunul de la Iași, anume Gheorghe Duca. Pentru cel dintîi, fost mare logofăt al lui Vasile Lupu, devenit voievod în urma victoriei asupra domnului său și a aliaților cazaci, ctitoria-i din Moldova de vest, de la Cașin — înălțată în

1655-1656 — a însemnat o replică, cu valoare simbolică, dată elegantului monument baroc, cu atâtea sugestii italo-polone, care era biserica mănăstirii Golia ridicată către 1650 de „Lupu bei” la Iași; la fel, pentru Duca, fostul mare cămaras și slujitor „în casă” al lui Vasile Lupu, ridicarea, începând din 1669, a bisericii mănăstirii Cetățuia, centru al unui focar de cultură grecească în Moldova timpului, trebuia să constituie o altă replică, mai modestă dar nu lipsită de unele noutăți stilistice în decorul sculptat și pictat, a fastuoasei biserici — necropolă a aceluiași Vasile Lupu, biserica mănăstirii Trei Ierarhi, înălțată tot la Iași cu exact trei decenii înainte, în 1639 (nu mai puțin, în textele tipărite la Cetățuia în această vreme, descendența spirituală a lui Gheorghe Duca din modelul Vasile Lupu era afirmată metaforic, prin cuvintele din 1682 ale unui Dositei Notaras).

Dincolo de hotarele evului mediu, modelul oferit de o epocă îndepărtată devine cu predilecție, ca în cazul românesc, cel autohton, „național” — în chiar epoca triumfului limbilor vernaculare, „naționale” —, fără recursuri la modele imperiale și ecumenice, suprastatale, precum Roma și Bizanțul. Un caz aparte, de referire a individualismului renașcentist italian la modele de puternică individualitate antică, înflorite cu un mileniu și jumătate înainte pe același sol al peninsulei dintre Alpi și Mediterana, întâmpină pe istoricii artei, ai literaturii, ai ideologiilor politice în cazul Florenței, în zorii aceluia Quattrocento ce a schimbat fața continentului.

În lungul și greul război ce a opus, la sfârșitul extrem al secolului XIV și în începutul sec. XV, republica meșteșugarilor și a negustorilor florentini feudalelor și aristocratelor cirmuiri din ducatul Milanului și regatul Neapolelui, textele timpului și operele de artă sînt autentice mărturii

nu doar pentru o mentalitate publică, ci și pentru recursul la un model anume.

Sîntem în vremea în care primii umaniști ai cetății de pe Arno (Florența) — un Coluccio Salutati, un Lionardo Bruni, un Poggio Bracciolini — redescoperă, cu prilejul acestei aprige înfruntări dintre o republică a Renașterii și monarhiile medievale, zvonul luptelor celor ce au fost contemporani cu Brutus și Cicerone, împotriva tiraniei. În acest fel cuvinte magice și cu înțeles precis în textele clasice antice acum descoperite și public comentate, latinele „virtus” și „libertas” deveneau cuvinte de ordine ale scriitorilor-cetățeni și ale ideologilor ilustrului oraș din Toscana. La rîndul său, așa cum s-a demonstrat, modelul Romei republicane a putut duce la apariția — nu întîmplător, în chiar acel moment istoric și în chiar acel perimetru geografic — a unei statuare în piatră și marmură reprezentînd divinități și eroi, ai păgînismului și ai creștinismului deopotrivă, împodobind edificiile publice ca o nouă formă de discurs civic, ținut într-un nou limbaj, acela al morfologiilor plastice de imensă noutate ale unui Donatello. Ele sînt cele ce vorbeau orașului celui mai „modern” al Italiei Renașterii despre virtuțile unei colectivități ce-și apăra libertatea, dreptul la viață, la creație, la gîndire. În conflictul dintre două lumi, dintre două mentalități publice — una ținînd de evul mediu, cealaltă de Renașterea modernă ce-și recunoștea, în parte, modelul în străvechea Republică romană —, imaginile eroice datorate unor sculptori — precum „David” sau „Sf. Gheorghe” ai lui Donatello — puteau inculca privitorilor lor, obștei florentine, sentimente ce consumau cu idealurile unei societăți pe cale de radicală prefacere.

Momentele de „revival” sînt cele care, în sfera literaturii și artelor vizuale îndeobște, au căutat în secolul XVIII, în veacul trecut, dar și în primele decenii de după

1900 să reînvie modalități formale și tematice revolute pentru ca pornind de aici, să imprime, din diferite rațiuni politice și ideologice, întregii spiritualități contemporane o notă de reîntoarcere — nu numai în ideal — spre ceea ce s-a scotocit atunci, de la loc la loc și de la timp la timp, „vîrsta de aur” a trecutului. Antichitatea pentru Franța revoluționară și mai apoi napoleoniană — celebrînd Ființa Supremă și instaurînd consulatul, construind Pantheonul parizian și dezvoltînd cunoscutul stil Ludovic XVI —, evul mediu gotic pentru romantismul german al epocii „Sturm und Drang” sau pentru cel francez al Restaurației — cu și mai vechi origini în Anglia lui Horace Walpole — sînt exemple prea bine cunoscute spre a mai fi comentate aici, ele răspunzînd unor nevoi programatice și livrînd de model cultural investit cu sensuri istorice notabile.

În țările mai mici, istorismul ottocentesc (din sec. XIX) avea să ducă așijderea, în Europa dar nu numai aici, la forme specifice de „revival” răspunzînd unor idealuri și năzuințe ale burgheziilor naționale al căror program politic se putea reclama de la venerabile tradiții, ivindu-se în detalii ale arhitecturilor oficiale din noile state, în podoba lor pictată sau sculptată, forme locale din acel ev mediu ce stătea la temeiurile culturale ale popoarelor. Coincidența cronologică și de motivație spirituală sau formală a unor stiluri atît de diferite precum „hispano-maurul” catalan sau „Kalevala” scandinavă, a unor forme de „revival” est-european atrage atenția tocmai asupra acestei nevoi de model cultural-artistic pe care mișcările naționale din secolul trecut și din veacul nostru au resimțit-o. O autentică obsesie a trecutului, o căutare stăruitoare a identității naționale e întîlnită la fiecare pas în civilizația sud-est europeană a secolului nostru,

(Continuare în p. 50)

C. IULIUS CELSUS —

un guvernator lusitan al Daciei

SCARLAT LAMBRINO

Într-o convorbire pe care, cu ani în urmă, am avut-o cu Don Ferdinando de Almeida, director general al muzeelor din Portugalia, arheolog și eminent om de cultură, care ne-a vizitat de mai multe ori țara, acesta își exprima părerea că legăturile dintre Lusitania și Dacia, aceste provincii — extrem apuseană și răsăriteană — ale lumii antichității romane, trebuie să fi fost mai strinse decât este indeobște știut.

Opinia este desigur intemeiată, legăturile dintre cele două teritorii datînd încă de pe vremea conflictelor daco-romane, ce au avut drept rezultat transformarea unei însemnate părți a Daciei în provincie romană. Explicabil, dacă ne gîdim că inițiatorul războiului victorios împotriva dacilor, împăratul Traian, era originar din Lusitania și nu din Hispania, cum este indeobște acceptat. Într-adevăr, orașul său de baștină, Italica, din apropierea Sevillei, făcea atunci parte din Lusitania veche. Viitorul împărat a trăit, apoi, o vreme la Merida, capitala Lusitaniei. Era de așteptat, așadar, ca între oamenii săi de încredere, care-l vor fi însoțit în războaiele de la Dunăre, să se fi numărat și locuitorii ai provinciei natale. Și dacii, la rîndul lor, au ajuns, în împrejurări istorice aspre, nu departe de țărmul Oceanului Atlantic. Pe o inscripție romană din Chaves, în nordul Portugaliei, se află consemnat că între cei care au contribuit la construirea podului antic din acest oraș s-au numărat și grupuri de daci, aduși, după cum era obiceiul în Imperiul roman, tocmai din celălalt capăt al Europei.

Există însă și alte considerente, care îndrituiesc părerea că între cele două zone geografice legăturile au fost mai strînse. Astfel, la lusitani, ca și la daci, viața spirituală era dominată de o zeitate unică (sau în orice caz, dominantă) — Zamolxis (zeul-moș) la daci, Endovectos (bătrînul cel mai bătrîn) la lusitani, asemănare ce trebuie supusă după părerea mea, unei profunde analize.

În sfîrșit, lingviștii au evidențiat curioase asemănări (existența vocalelor *a* și *i*, în ambele limbi) și chiar a unor toponimii surprinzătoare, precum cea a riurilor Vișeu și Sadu, atît la români cît și la portughezi. Iată, deci, un teren generos de cercetare. Un teren asupra căruia meritele de pionierat revin

unuia dintre cei mai de seamă cercetători ai antichității europene originari de pe meleaguri române — istoricul și epigrafistul Scarlat Lambrino.

S-a născut în urmă cu un secol, la 16 august 1891, în orașul București. După studiile liceale efectuate la cunoscutul colegiu Sf. Sava a urmat cursurile Universității bucureștene, pe care le-a absolvit în anul 1916, apoi s-a specializat la Sorbona, în 1921, după ce, trei ani funcționase ca asistent la Muzeul național de antichități. Doctor în litere și filozofie în anul 1927 (lucrarea de doctorat, Contribuții epigrafice privitoare la Asia

Sao Miguel de Odrinhas — o statuie emblematică a muzeului din Odrinhas

Mică, fiind publicată în 1928), a devenit, încă din același an (25 octombrie) profesor universitar suplinitor (ulterior, titular) la catedra de istorie antică și epigrafie a Universității din București, titlu pe care l-a deținut până în anul 1944, paralel cu acela de director al Muzeului național de antichități.

Din 1941, simultan cu funcțiile deținute în capitala României, a fost și director, până în 1947, al Școlii române din Roma. În 1947, pe fondul evenimentelor ce aveau loc după război în România, s-a stabilit în Portugalia, unde a deținut până în anul morții sale (30 august 1964) calitatea de profesor la Facultatea de litere din Lisabona.

Acestea sînt — succint — datele biografice ale profesorului Scarlat Lambrino, date ce se cer în mod necesar completate de acelea ale unei cariere științifice de anvergură, exemplificată prin valoroase cercetări de epigrafie greacă și latină ale istoriei Asiei Mici, precum și ale unor orașe grecești:

Priene, Heracleea, Histria, Tomis, Callatis, iar în ultima parte a vieții asupra inscripțiilor din Lusitania. Contribuții științifice de mare interes, ce l-au atras, firesc, recunoașterea lumii științifice: membru corespondent al Academiei Române din 1934, membru al Academiei Pontificale Romane (de Arheologie), al Academiei germane de arheologie, precum și al Academiei de științe din Lisabona.

În rîndul cercetărilor întreprinse în Portugalia se numără și cea pe care o propunem, într-o formă prescurtată (eliminînd detaliile de strictă natură epigrafică), privitoare la o inscripție pusă de C. Iulius Celsus — guvernator al Daciei, originar din Lusitania — inscripție a cărei corectă descifrare s-a datorat eminentului epigrafist român. Studiul a fost publicat în 1952, în *Bulletin des Études Portugaises*.

Dr. Ion RADU

În legătură cu piatra de calcar sfîrmicios, a cărei parte superioară lipsește [studiul profesorului Lambrino se refera la inscripțiile de la biserica Sao Miguel din Odrinhas, mic orașel din apropiere de Lisabona] (aceasta) are înălțimea de 0,79 m, lățimea, la bază 0,48 m și grosimea de 0,32 m. Ea constituie unul din suportii unei lungi mese de piatră, plasată sub galeria zidului de sud al bisericii.

Inscripția a fost deja înregistrată de către F. Alves Pereira, care a studiat-o în timpul cercetărilor din 1907. Starea de distrugere a feței scrise nu i-a îngăduit să dea o lectură care să aibă un sens, ceea ce face ca sub acest aspect [al descifrării] monumentul să fie cvasiînedit. Dar, întrucît piatra a suferit, fără îndoială, în timpul acestei jumătăți de secol (de la descoperirea ei și pînă în 1952), unele litere pe care el a putut să le distingă vin să întregască lectura noastră. Cît privește interpretarea ei, F. Alves Pereira credea că era vorba de un PROCONSUL PROVINCIÆ, de un TRIBUNUS MILITUM și că literele TACENSIS ascundeau un etnic. În MAVSOLEUM din rîndul 9 vedea indicația unui mare edificiu funerar ridicat (Decreto) / (Decurionum) (prin decret al decuriilor)

[ridicat de cetățenii orașului în onoarea lui Celsus].

Fața scrisă este, de fapt, mult deteriorată. Această stare se datorește, în mare parte, calității pietrei, care este foarte friabilă. Puternic brăzdată de intemperii, ea a fost supusă unui tratament distructiv și din partea constructorilor [aceștia au înlăturat din textul inscripției, conform practicii medievale, referirile la divinită-

țile păgîne - n. I.R.], încît n-au mai rămas decît cîteva grupuri de litere. Scrierea, alungită și ușor cursivă, pare să dateze de la sfîrșitul epocii Antoninilor, mai precis de la finele sec. II.

[În continuare, se dau o serie de detalii, privind interpretarea și lectura diferitelor grupe de litere].

Iată, dar, textul, așa cum l-am citit:

ERN(?)
C. [u]l[i]us, C. f(i)lius, Qu[?] r(i)na tribu), Celsus
IVB(?) I [adlec-]
[tu]s in amplissimum [o]r[?]dinem ab?) I eodem(?)
... LG missus...[in] D[ac]iam? S(u)per(i)orem (?)...a [i]b[?]el[?]is]
[e]lt a censib(us), proc(urator) provin(c)ia Lu[s]itaniae]...
.....R.MILIT....O Er....[proc(urator) Neasp[?]leo[s] et]
Mausole[?] Ale[?]xan[r]ia,ae,
proc(urator)[?] XX[h]er(editatio) pe[r] pro[?]vin(c)ias
Nar[?]bon[?]ensem) et Aquit[?]anicam]],
cur[?]ator vi[?]ar(um) Aem[?]ili[?]ae et T[?]rium[p]h[?]alis),
d(ono) d(edit)³

Avem, în consecință, unicul *cursus honorum* al unui procurator ecvestru al Lusitaniei, găsit, pînă acum, în Portugalia. Datează probabil, cum am văzut după forma literelor, din ultima parte a epocii Antoninilor. În această epocă, procuratorul a ridicat - numele său e la nominativ - un altar în regiunea Odrinhas. Formula de la sfîrșit, d(ono) d(edit) o confirmă. În sfîrșit, nu putem fi de acord cu Alves Pereira, că ar fi vorba de un monument funerar, căci ar trebui să ne gîndim, în acest caz, că procuratorul era localnic. Or, toți cetățenii romani care apar în in-

scripțiile din regiunile Lisabona și Odrinhas fac parte din

² Dinastie de împărați romani ce a început odată cu domnia lui Nerva (96-98) și s-a încheiat cu aceea a lui Commodus (180-192).

³ Iată traducerea:
„Primul rînd conține numele divinității căreia îi era consacrat monumentul... Gaius Iulius Celsus, fiul lui Gaius, din tribul Quirina... înscris în distinsa clasă senatorială de însuși (împărtaș)... guvernator... În Dacia Superioară... însărcinat cu reclamațiile și registrul de persoane și bunuri, administrator al provinciei Lusitania... administrator... administrator al Neapoleiului și al mauzoleului din Alexandria, administrator al celei de a doua-zecea părți din moștenirile din provinciile Narbonense și Aquitania, intențînd al străzilor Emilia și Triumfală consacra acest monument”.

¹ Majusculile reprezintă literele pastrate ale inscripției. Celelalte sînt completarea lor.

tribul Galeria, în timp ce al nostru aparține tribului Quirina. Trebuie să urcăm mai mult de 100 km spre nord, în regiunea *Colippo* (Leiria) pentru a găsi cetățenii aparținând acestui trib. De altfel, nici piatra în cauză nu este decât piedestalul unui altar ridicat de C. Iulius Celsus, foarte probabil în onoarea unei divinități. Nu cunoaștem însă nici un altar la Odrinhas. Dar la Colares, localitate situată la aproximativ 15 km, există două monumente de la sfârșitul sec. I după Iisus Hristos, deci aproape din aceeași vreme cu al nostru, care sînt dedicate *Soli et Lunae* (Soarelui și Lunii). Sînt divinități locale, dar de o importanță cu totul deosebită, de vreme ce doi reprezentanți ai împăratului în provincie au găsit de cuviință să le ridice altare. Credem deci că procuratorul nostru, înalt funcționar al provinciei, a dorit el însuși să omagieze aceste divinități, atât de renumite ale regiunii. Iată pentru ce motiv am admis că expresia *procurator provinciae* Lu, poate fi completată *Lu(sitaniae)* mai curînd decît *Lu(gudunensis)* (cum o făcuse Alves Ferreira). În sfîrșit, nu se poate înțelege apariția dedicației în acest loc, dacă Celsus n-ar fi exercitat dregătoria în această provincie.

Piatra nu este deci din Odrinhas. Vine de altundeva, dintr-un sanctuar unde erau adorați Soarele și Luna reunite. Se găsește a asemenea sanctuar la Colares? N-ar fi deloc imposibil, pentru că altarele celor doi guvernatori figurează împreună. Sau poate la Janas, mai la nord de Colares și mai aproape de Odrinhas, unde o biserică este construită pe ruinele unui templu circular antic?

Cursus honorum al lui C. Iulius Celsus este complet — din nefericire cu lacune datorate proaste stări de conservare a pietrei. Drept încoronare a carierei sale, împăratul l-a înălțat în ordinul senatorial. [Urmează, în continuare, prezentarea dregătoriilor deținute de Caius Iulius Celsus, potrivit ierarhiei stabilite de reputatul epigrafist german M.H.G. Pfau].

Numele personajului nostru este identic în toate privilegiile celui al unui procurator originar din Amiternum, care a parcurs cariera onorurilor sub Antonius Pius. O inscripție din Lyon (Corpus Inscriptionum Latinarum, XIII, 1808) îl prezintă astfel: „C. Iul(io), C.f(ilio), Quir(in)ia tribu), Celso a *libellis et censibus*, proc(uratori) provinciar(um) Lugud(unensis) et Aquitanic(ae), proc(uratori) patrimonii, proc(uratori) XX hereditat(ium) Roma [-e], proc(uratori) Neapoleos et Mausolei Alexandriae, proc(uratori) XX hereditat(ium) per provincias Narbonens(em) et Aquitanicum, dilectori per Aquiranicam [-e] XI populos, curatori viae Lignariae Triumphal[is]”.

Aceeași inscripție ne informează că fiul său, care se numea C. Iulius Celsus Maximianus, a fost *adlectus in amplissimum ordinem*, (primit în ordinul superior, senatorial), la vîrsta de patru ani, de către împăratul Antonius Pius. Am subliniat în textul citat funcțiile care se regăsesc în altarul din Odrinhas. În ansamblu, există puține asemănări, în timp ce diferențele sînt notabile, mai cu seamă în privința funcțiilor pe care nu le-am putut determina. Pe de altă parte, și începuturile celor două cariere sînt complet diferite, fără a mai vorbi că procuratorul nostru a intrat în clasa senatorială, în timp ce omonimul său și-a văzut doar fiul bucurîndu-se de o onoare asemănătoare. În același timp se poate admite că cei doi Iulius n-ar fi decît unul și că, inscripția de la Lyon reprezintă un stadiu al cursului onorurilor, anterior celui găsit la Odrinhas, într-un moment cînd personajul nu obținuse încă accesul în Senat. Dar, în general, atunci cînd se găsesc variante ale unui *cursus*, dintre care una este abreviată, ele creează o dilemă între asemănări și deosebiri. În plus, avem un fragment de inscripție în onoarea celui Celsus din Amiternum, găsit în orașul său de origine (CIL IX, 4453), care prezintă aceeași serie de funcțiuni și chiar în ordinea atestată prin inscripția din Lyon. Diferențele sînt prea vizibile între inscripția din Lyon și aceea

din Odrinhas pentru a putea admite identitatea celor două personaje.

Ar putea fi procuratorul din Lusitania fiul celui din Amiternum? E imposibil, întrucît fiul celui din urmă, numit în inscripția din Lyon, era deja în clasa senatorială de la vîrsta de patru ani. Sîntem nevoiți să admitem că cei doi Celsus sînt diferiți unul de altul și că provin din familii diferite. Totodată, cel din Odrinhas pare a fi mai tînăr decît omonimul său, întrucît, cum am mai spus, forma de scriere a dedicației este cea de la finele epocii Antoninilor, chiar de la sfîrșitul veacului II.

Comentariu

Scarlat Lambrino a realizat un studiu epigrafic complet, fiind seamă atît de datele istorice, cit și de existența altor relicve legate de numele personajului care a ordonat ridicarea altarului cu inscripția la care ne-am referit. Stabilind că acesta datează de la sfîrșitul sec. I d. Hr. el a precizat, totodată, că nu era vorba despre un monument funerar (așa cum crezuse anteriorul savant portughez care cercetase inscripția), ci de un monument votiv dedicat unei zeități al cărei nume nu se poate descifra, întrucît a fost îndepărtat în mod intenționat, cu dalta și ciocanul. Dar cel mai important aspect — asupra căruia Scarlat Lambrino nu insistă prea mult, fiind vorba de o ipoteză¹ — este acela că între multe dregătorii deținute de Caius Iulius Celsus s-a numărat și aceea de guvernator al Daciei Superioare. O ipoteză care vine însă în împinerea afirmațiilor făcute la începutul acestui articol, privind intensitatea legăturilor daco-lusitane, respectiv, româno-portugheze.

¹ Iată nota alcătuită de Scarlat Lambrino în studiul la care ne referim: „În rîndul 5... după MISSVS, rămaștele de sus a trei bare verticale și ale unei altele, oblice, alcătuiesc un D foarte clar și, alături, la extremitatea de jos a barei oblice un A; mai departe se observă partea superioară a literelor SV: Da/ciam?/ sup(erio-rem)?”. O ipoteză, desigur. O ipoteză susținută însă de autoritatea științifică a marelui epigrafist și arheolog originar de pe meleaguri românești Scarlat Lambrino — n.l.R.

1946-1954

**Mari procese
politice
în România**

„Declarație

Subsemnatul L. Pătrășcanu, fiind întrebat dacă am spus lui Lena Constante la Praga în vara anului 1947 că dacă voi pleca din țară o vom lua și pe ea cu noi, răspund: că la Praga nu am discutat cu ea acest lucru. În schimb, îmi amintesc că la sfîrșitul lui Februarie 1948, după congres și cînd fiind pus sub urmărire de S.S.I. eram într-o mare depresiune sufletească, *Torossian a venit cu propunerea că are o cale sigură de fugit din țară*. El mi-a spus acest lucru la mine acasă, unde era și Lena. Cînd i-am povestit Lenei, ea m-a rugat că dacă plecăm s-o luăm și pe ea. Ceea ce eu am răspuns afirmativ. Dar imediat am respins propunerea lui Torossian și n-am înțeles să fac uz de căile arătate de el. Torossian se găsea la noi acasă. Lena Constante era și ea alarmată și deprimată și răspunsul meu a urmărit s-o liniștească.

s.s./L. Pătrășcanu

5.IV.50"

„Declarație

Subsemnatul L. Pătrășcanu în legătură cu propunerea adusă de Vișoianu, din partea lui Schuyler, declar următoarele:

Înainte de plecarea mea la Paris către sfîrșitul lunii Iulie 1946, îmi aduc aminte că Vișoianu a venit în audiență la Minister și mi-a spus că a fost rugat de către Schuyler să-mi transmită din partea lui invitația de a pleca în Statele Unite, în orice condiții voesc. Eu am respins invitația adusă imediat, categoric și fără nici o discuție. În legătură cu această invitație eu nu am mai discutat absolut nimic cu Vișoianu.

Declar categoric că Vișoianu nu a făcut altceva decît mi-a transmis invitația de mai sus a lui Schuyler - fără să adauge absolut nimic de la el.

Semnez liber și nesilit de nimeni.

ss/L. Pătrășcanu

11 iunie 1951."

„Declarație

Subsemnatul L. Pătrășcanu declar următoarele:

Betea Nicolae a venit în ajunul plecării mele la Bruxelles, în Iulie 1947, și pe motivul că libertatea și viața mea este în pericol a căutat să mă convingă să nu mă întorc în țară. I-am spus că voi reflecta asupra celor spuse de el și îi voi telefona, - dar acesta a fost un răspuns pur formal, eu neintenționînd nici un moment să rămîn la Bruxelles. Dealtfel, nici nu i-am telefonat. La plecare mi-a dat un bilet de la Golopenția către un profesor de statistică din Bruxelles, spunîndu-mi că a fost în România și că este un prieten al țării. Dacă am nevoie de anumite servicii în legătură cu prezenta mea la Bruxelles, pot să mă adresez lui.

Întrebare: De ce minți și nu spui adevărul? Betea ți-a făcut o-tale propunerea să rămîi în străinătate. Atunci ce rost avea că să-ți dea Betea scrisori către un prieten al României?

Răspuns: Ceea ce știu pentru Betea sau pentru Golopenția ce rost avea biletul dat pentru mine, cînd l-am luat, m-am gîndit la servicii de ordin general și nu la servicii personale.

Semnez liber și nesilit de nimeni.

ss/L. Pătrășcanu

28 iunie 1951."

„CAZUL” GRUPULUI PĂTRĂȘCANU (V)

CRISTIAN POIȘTEANU

„Labirintul „cazului” Pătrășcanu îmi pune mereu în față noi și noi documente elocvente pentru metodologia cu care organele de reprimare își urmăreau planul de a determina prin toate mijloacele pe arestații din „grupul” Pătrășcanu și în primul rând pe șeful acestei liste de oameni privați de libertate și deveniți ad-hoc grup, să recunoască „crimele” prestabilite de conducătorii P.C.R. Iată de ce am citat patru declarații date în timp de 14 luni (aprilie 1950-iunie 1951) asupra uneia și aceleiași acuzații: fuga din țară = trădare de patrie. Declarațiile lui Pătrășcanu și ale celorlalți arestați privind același subiect sînt de ordinul... sutorilor.

Vom cita (respectînd intrutotul forma și ortografia originalelor reproduse în acest serial), acum dintr-o altă lungă *sinteză* (28 pagini) întocmită de securitate la 7 ianuarie 1952 și semnată de lt. maj. Simion Siegler. Ulterior mi se pare la această *sinteză* faptul că erau considerate drept probe, ideile, discuțiile, divergențele de partid, cărțile, relațiile intime de familie sau extraconjugale, înfîntirile fără a găsi nici o acțiune care să dovedească vreunul din capetele de acuzare (vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1991). Pe deplin convingător pentru absența oricărei contingente cu norme de drept era felul cum se stabilea capul de acuzare al fugii în străinătate și, în consecință, al trădării de patrie (numai în totalitarism simpla plecare, chiar definitivă, în străinătate, devenea automat crimă de trădare de patrie fără să se ia în considerare dacă s-a făcut într-adevăr vreo acțiune materială contra țării natale).

„CE AU STABILIT CERCETĂRILE

În declarațiile sale, Pătrășcanu a recunoscut următoarele fapte:

- A încercat să scoată din bibliotecă Palatului, volumele pe care i le dăduse cu dedicație fostului rege Mihai, folosind în acest scop serviciile lui Rațiu Anton.

- S-a întins în casa lui Ștefănescu Alexandru în octombrie

1944, cu consulul Angliei, Le Rougetel, fără a raporta Partidului.

- A primit de la Xenopol Radu o sută milioane lei, cu care a trimis un grup de 30 de oameni la Arad, în vederea campaniei electorale din 1946, fapt pe care nu l-a anunțat Partidului.

- A primit tot în 1946, și tot prin Xenopol Radu, o ofertă din partea lui Maniu, care îi propunea să sprijine pe prietenii naționaliști ai lui Pătrășcanu care candidau în alegeri și nici acest fapt nu l-a anunțat Partidului.

- La rugat pe Radu Xenopol să interviev pe lingă Carandino Nicolae, fruntaș național țărănist, care conducea ziarul *Dreptatea* oficiosul P.N.T., să nu mai publice articole în care să fie lăudată cîvintarea sa de la Cluj.

- A primit prin Vișoianu o propunere din partea lui Schuyler - înainte de plecare sa la Paris - de a pleca în Statele Unite „în orice condițiuni”, propunere pe care a ascuns-o Partidului, făcîndu-se astfel părtaş la fuga clandestină a lui Vișoianu din țară.

- S-a întins în timpul crizei constituționale din 1945, în două rînduri, cu Victor-Rădulescu Pogoneanu și cu Niculescu Buzesti, cărora le-a sugerat să ceară regelui ca el - Pătrășcanu - să fie însărcinat cu tranșarea crizei, prin numirea sa ca președinte al Consiliului de Miniștri. Nici această sugestie nu a comunicat-o Partidului.

- A aflat prin Betea despre intenția lui Manuilă de a fugi din țară, ascunzînd aceasta și Partidului și față de autorități și făcîndu-se astfel complice la fuga din țară a lui Manuilă.

- Într-o discuție cu Franasovici la Paris în timpul Conferinței de Pace, acesta i-a făcut aluzie la existența unei fracțiuni în Partid, în sensul că el ar putea face o ruptură în Partid, servind astfel interesele reacțiunii din interiorul și din afara țării și nu a comunicat nici aceasta Partidului.

- Prin atitudinile și manifestările sale naționaliste, a urmărit să-și câștige o largă popularitate, spre a-și întări, situația în Partid.

- În problema prelungirii legii pentru sancționarea criminalilor de

război, a avut o atitudine antipartinică, intrucît a pus pe primul plan convingerea sa personală că România s-a achitat de obligațiile Armistițiului prin cele 1800 de condamnați de criminali de război, peste voința conducerii Partidului.

- A primit propuneri de fugă din țară: din partea lui Betea căruia i-a dat chiar un răspuns afirmativ; alte propuneri de fugă a mai primit din partea lui Torossian, Lucia Filcher, Pepi Leibovici și alții; toate aceste propuneri le-a ascuns Partidului.

- A primit din partea lui Xenopol Radu un plic ce conținea 30.000 dolari, spre a fi trimiși în străinătate și deși nu i-a făcut acest serviciu, nu l-a denunțat însă pe Xenopol autorităților în drept.

- A ascuns o parte a cîvintării sale de la Cluj Comitetului Central, pentru că se temea că nu va obține autorizarea Partidului pentru această parte care se referea la problema Ardealului de Nord.

- Devierile și manifestările sale naționaliste l-au situat pe o poziție trădătoare, adîncind conflictul între maghiari și români prin cîvintările sale de la Cluj din iunie 1945 și iulie 1946.

- A folosit pentru discursul său de la Cluj materialul procurat de elemente nepartinice ca: Betea și Golopenția și nu a apelat în acest scop la tovarășii membri de partid.

- A avut manifestări antipartinice față de unele persoane dintre care unii chiar membri de partid, calomniînd pe noii conducători ai Partidului, urmîrind prin aceasta să diminueze autoritatea și prestigiul conducerii Partidului.

- A cunoscut faptul că Lena Constante, prietenă intimă a soților Pătrășcanu, avea legături cu Nicol Gross, agent al serviciului de spionaj englez și nu i-a atras atenția acesteia asupra pericolului ce-l reprezintă astfel de legături, ascunzîndu-se astfel față de Partid.

- Nu a dovedit destulă fermitate în epurarea magistraturii, în ce privește diferitele legiuiri ale regimului, cum erau: legea speculei și a sabotajului, legea criminalilor de război, legile anti-rasiale, care nu au fost aduse la îndeplinire și apli-

cate conform literii lor, și în general în întreaga sa activitate pe care a desfășurat-o la Ministerul Justiției.

- A utilizat în diferite sarcini politice și chiar de partid, diverși prieteni personali, fără a apela la Partid pentru a căpăta oameni căliți în luptă și devotați Partidului.

- A ascuns Partidului întreprinderile cu Roberts și Madison din anul 1946, atât de la locuința Lenei Constante cit și pe aceia de la Paris.

- A schimbat prin Lena Constante și Rupenian diferite sume de bani (valute) la bursa neagră și a făcut același lucru la Paris, prin Torossian.

- Fără a avea asentimentul Partidului, l-a căutat pe Vișoianu, după fuga acestuia din țară, - pe cînd se afla la Paris - spre a-l propune să se reîntoarcă în țară.

Faptele contestate de Pătrășcanu în declarațiile sale sînt următoarele:

- Pătrășcanu nu recunoaște că l-ar fi învățat pe fostul rege să refuze prelungirea legii criminalilor de război (asa cum arată în declarațiile lor Elena Pătrășcanu și Lena Constante despre care Pătrășcanu afirmă că mint în această problemă).

- Nu a discutat nici cu Ștefănescu Alexandru și nici cu vre-o altă persoană despre formarea unui partid naționalist.

- Nu a mai primit alte propuneri de fugă din țară din partea americanilor în afara de aceia primită în 1945, prin Vișoianu (el neață în genere că ar fi avut vre-o legătură cu americanii).

- Nu a discutat nici un moment despre existența unui grup naționalist cu Franasovici în timpul Conferinței de pace din 1946 de la Paris, ci acesta a făcut numai o simplă aluzie la existența unui grup naționalist în Partid pe care Pătrășcanu a respins-o.

- Cu excepția a 2-3 întîlniri cu Auschnitt, nu recunoaște să fi avut niciodată și sub nici o formă relații cu acesta.

- Nu recunoaște să-l fi întîlnit pe Ștefănescu Alex. de două ori în cursul anului 1942 și odată în subsolul B.N.R. după 23 august 1944, susținînd că afirmațiile lui Ștefănescu în acest sens sînt în întregime neadevurate și inventate.

- Contestă că ar fi desfășurat vre-o activitate antisovietică.

- Că ar fi urmărit prin acțiunile sale, consolidarea politicii anglo-americane în țara noastră.

- Că s-ar fi opus ca criminalii de război să-și ia pedeapsa legală.

- Că l-ar fi întîlnit vre-odată pe Mircea Durma în locuința lui Torossian, în afara de ocaziile cînd l-a văzut la Consiliul de Miniștri sau la diverse recepții, deasemenea

că ar fi discutat vre-odată cu Durma înaintea plecării acestuia la Moscova în aprilie 1945.

- Nu recunoaște că l-ar fi cunoscut pe Alexandru Ștefănescu prin Calmanovici, pe care cu ocazia confruntării dintre ei, declară că nici nu-l cunoaște.

- Că ar fi fost în cursul anului 1942 în București și deci că ar fi luat contact în acest timp cu cineva.

- Că Emil Calmanovici l-ar fi însoțit pe Ștefănescu Alexandru în vre-o vizită la locuința sa.

- Că l-ar fi predat lui Guță Steinberg un mesaj într-un sul de hîrtie spre a-l fi predat lui: Auschnitt înaintea plecării acestuia din urmă la Cairo.

Cu ocazia confruntărilor care au avut loc între Pătrășcanu de o parte și Hari Brauner, Leoveanu Emanoil, Guță Steinberg, Mircea Durma și Emil Calmanovici de altă parte, Pătrășcanu a perseverat în a contesta unele fapte.

Pentru a susține aceste afirmații atât de contradictorii și a reveni chiar asupra unora din recunoașterile sale, Pătrășcanu a adoptat o comportare în anchetă, care este ilustrată în diferite situații în anexele A., B., C. și D. ale prezentei sinteze. În aceste anexe sînt analizate și b serie de argumentări false, afirmații de rea credință și contradictorii și fapte injust contestate, comportare în urma căreia Pătrășcanu s-a situat în foarte multe cazuri pe o poziție de negare chiar și în contra celor mai evidente probe.

Același document sintetizează „opinile” despre Lucrețiu Pătrășcanu ale celorlalți „reținuți în această problemă”. Astfel, sînt citați: Belu H. Zilber, Elena Pătrășcanu, Lena Constante, Herant Torossian, Harry Brauner, Emanoil Rupenian, Gheorghe Tătarăscu, Emil Calmanovici, Alexandru Ștefănescu, Alexandru Mureșanu (fost om de serviciu la Alexandru Ștefănescu).

O serie de martori care făcînd parte din vechea jandarmerie, au avut în supravegherea lor pe Pătrășcanu în timpul domiciliului său obligator și anume: 1. Anton Constantin; 2. Tobescu Constantin; 3. Madarjac Alexandru; 4. Teodorescu Sachelarie; 5. Ionescu Alexandru; 6. Schipor Mihail; 7. Duțu Gheorghe; 8. Duțu Maximilian; 9. Moraru Alexandru; 10. Niță Marin.

O altă serie de martori - foste

organe ale Siguranței, care l-au avut de asemenea pe Pătrășcanu în supravegherea lor între 1939-1944 și anume: Leoveanu Emanoil (legat de acesta col. Stoica Ștefan), Stănescu P. Ion, Strati Strătilescu, Manolescu Ștefan, Ion Drăniceanu, Wirth Flavian, Iliescu Ni, Porumboiu I. Mihail și Ștefan Ion.

Diverși alți martori care sub o formă sau altă au avut contingență cu activitatea desfășurată de Pătrășcanu sau puteau da unele relații în legătură cu cei implicați în acest lot și anume: Xenopol Radu, Penescu Nicolae, Mihalache Ion, Carandino Nicolae, Victor Rădulescu Pogoneanu, Constantin Pavel, Stărcu Ion Mocsony, Silviu Crăciunas, Gheorghiu Ion Cleante, Richard Wurmbrand, Gardoni Ștefan, Durma Mircea, Ivana Mehedint, Alexandrină Alexandru și Florica Farcașu.

După reținerea inginerului Emil Calmanovici, Pătrășcanu și Alexandru Ștefănescu, următorii: Ștefănescu Silvia, Ionescu Alexandru, Mureșanu Alexandru, Mecca Veturia, Mihnea Stroe și Costea Ion.

Și totuși nici aceste alte zeci și zeci de cercetări (multe ale unor condamnați în alte procese, ca de pildă conducătorii național-tărăniști, Ion Mihalache, Nicolae Penescu, Nicolae Carandino sau baronul Ion Mocsony Stărcu) nu au satisfăcut securitatea și conducerea comunistă, căci iată concluziile:

„Atitudinea adoptată de Pătrășcanu în anchetă a învederat că poziția adoptată de el constă în a evita răspunsul direct la întrebările puse, a prezenta faptele sale cu denaturări, fără amănunte și fără nici un fel de precizări cu intenția de a trece cu ușurință peste faptele sale ce ar putea fi încadrate în textele de lege.

De aceea considerăm că este necesar a se aplica în continuare cercetării lui Pătrășcanu o metodă de adîncire a anchetei în așa fel încît prin chestionare care să conțină întrebări scurte și precise, Pătrășcanu să fie obligat să dea declarații cit mai complete care să-l demaște ca pe un dușman al Partidului și al clasei muncitoare.

PROPOUNERI:

Față de cele de mai sus, propunem ca pe baza observațiilor făcute referitor la materialul rezultat pînă în prezent conținute în anexele A., B., C. și D., cercetarea lui Lucrețiu Pătrășcanu să se facă în continuare, prin adîncirea materialului existent după metoda folosită în anexa E. a prezentului referat.

LT. MAJOR DE SECURITATE,
ss/Simion Siegler”

(Ne exprimăm regretul de a nu fi văzut anexele, dar întreaga sinteză rămâne un model al ilegalității și urmăririi vinovăției pe criterii politico-ideologice și nu pe baza de fapte probate).

După acest document care arată cum lucrau și ce urmăreau anchetatorii Securității, inserăm un document al anchetei de partid din 1967-1968 pentru cercetarea procesului Pătrășcanu, în care vorbesc înșiși anchetatorii și superiorii lor.

Unul dintre numele cele mai cunoscute ale aparatului de reprimare comunist din România este cel al generalului Pantiușa (Gheorghe Pintilie), a cărui biografie implicată în numeroase arestări și condamnări din primele zece-cincisprezece ani ai regimului totalitar cu greu poate fi reconstituită (și în nici un caz în cadrul acestui articol). Iată de ce declarația lui din 1967 mi se pare a fi cu totul revelatoare asupra dedesubturilor politice ale cazului Pătrășcanu ca și pentru ilegalitatea organizării anchetei și procesului. Ce scria deci Pantiușa la 11 mai 1967:

„INFORMARE

Subsemnatul Pintilie Gheorghe, fiind întrebant la C.C. al P.C.R. de către tovarășul Vasile Patilîneț în prezenta tovarășilor Cornel Onescu și Grigore Răduciu în legătură cu părerea mea despre ancheta și procesul „Pătrășcanu” și ce cunosc eu despre acest caz, relatez următoarele:

Părerea mea de atunci și pe care o mențin și acum a fost și este că nu au existat dovezi pe baza cărora Pătrășcanu să fie anchetat la M.A.I. și deasemenea nu au existat dovezi pe baza cărora el să fie trimis în fața justiției.

Această părere mi-am format-o în urma studierii materialelor date nouă odată cu „grupul Pătrășcanu”, precum și a materialelor obținute pe timpul anchetei la M.A.I.

Deși anterior ei au fost anchetați la alte organe timp de circa trei ani nu se găsiseră dovezi din care să reiasă că e necesar să se continue ancheta la M.A.I.

Sînt convins că dacă ar fi existat materiale compromițătoare pe baza cărora să se meargă la justiție, era imposibil ca să nu se găsească în condițiile cînd toată puterea ne aparținea și cînd ani de-a rîndul s-a depus foarte multă insistență să se găsească tot ce se poate găsi.

Deasemenea, au fost posibilități să se aducă dovezile și din exteriorul țării, în cazul că ele ar fi existat.

Cu toate acestea, pînă la sfîrșitul celor circa 6 ani de anchetă și

pînă la trimiterea în justiție nu s-au găsit asemenea dovezi.

La M.A.I. a fost predat pentru anchetă un „grup Pătrășcanu”. Din documentele existente însă reieșea că aceștia nu constituiau un grup, ci unii dintre ei luau în mod independent aveau fapte pentru care trebuiau anchetați, fapte care însă nu aveau nici o legătură cu ceilalți și mai ales cu Pătrășcanu.

Marea greutate pentru organele M.A.I. a fost de a se găsi modalitatea pentru a fi implicați împreună în aceleași infracțiuni. Timp de circa șase luni de la primirea acestui „grup” la M.A.I. nu s-a putut începe ancheta deoarece în acest timp preocuparea principală era de a face tot felul de planuri prin care să se găsească o soluție pe baza căreia anchetatorii să capete orientarea asupra modului cum să ajungă la legarea celor anchetați unul de altul, prin „fapte”. Această preocupare era deoarece în discuțiile cu unii tovarăși din conducerea partidului, ei arătau că nu se poate să nu fi existat legătură - de natură dușmănoasă partidului - între aceste elemente.

Multe declarații date de cei anchetați, mai ales cele care prezentau date negative despre Pătrășcanu, au fost obținute după îndelungi insistențe și dure anchete, anchetatorii prin repetarea insistență a aceluiași întrebări, întrebări care prin modul cum erau formulate sugerau de fapt celui anchetat ce va trebui să declare el în final.

Deși personal nu am participat la anchete, am audiat însă în birou la mine, prin tehnică, desfășurarea unora din anchete și de acolo știu că ele au decurs așa cum am arătat mai sus.

Anchetatorii au fost îndrumați și s-au făcut aprecieri asupra muncii lor în așa fel încît între ei s-a ajuns la un fel de întrecere, fiecare străduindu-se să obțină cu orice preț declarații cu fapte cit mai grave, chiar dacă ele nu aveau bază reală.

Acum, după atîția ani, nu pot să-mi amintesc tot materialul concret care a fost obținut în anchetă, însă un lucru îmi este clar, acela că nu au existat dovezi valabile pentru trimiterea lui Pătrășcanu în justiție. Nu s-au găsit asemenea dovezi nici atunci, cu toți cei 6 ani de anchetă și nu se vor găsi niciodată chiar dacă s-ar mai studia și cerceta încă 10 ani.

Cînd M.A.I. a început să se ocupe de ancheta „grupului Pătrășcanu” am primit indicația să iau legătură cu trei sovietici care erau găzduiți într-o casă a partidului. Unul se numea Alexandru Mihailovici Saharovski, altul Patriki, iar numele celui de-al treilea nu-l

mai rețin.

Din discuțiile avute - în special cu Patriki -, am aflat că ei anterior se ocupaseră de cercetările și procesele ce au avut loc și în alte țări socialiste (anchete și procese asemănătoare cazului Pătrășcanu).

Totodată mi-am dat seama că cei trei sovietici cunoșteau bine cercetările ce se efectuaseră de către Partid și S.S.I. în cauza Pătrășcanu și că ei au fost prezenți și în acel stadiu al cercetărilor.

Timp de vreo 2-3 luni după ce M.A.I. a început ancheta, am fost îndrumați de acești sovietici fără ca ei să aibă o calitate oficială, după care Saharovski a fost numit consilier principal la M.A.I., ocupîndu-se în continuare de dirijarea anchetei în această cauză, iar ceilalți doi au plecat din țară.

Menționez că de această anchetă se mai ocupa, în afara sovieticilor menționați mai sus, încă un sovietic care era al doilea secretar al ambasadei U.R.S.S. și care, prin mijloacele ce le avea la dispoziție (telegrama cifrate etc.), transmitea informații în Uniunea Sovietică despre desfășurarea anchetei în grupul Pătrășcanu.

De la sovietici am aflat că ei informau cu regularitate și pe unii tovarăși din conducerea partidului nostru. Ulterior, avînd unele discuții cu Gheorghiu-Dej, Chisinevski și Ana Pauker, din întrebările pe care mi le-au pus în legătură cu cercetările ce se făceau am observat că într-adevăr ei cunoșteau bine aspectele din ancheta lui Pătrășcanu.

Deși nu-mi amintesc să fi fost chemat vreodată în mod special la conducerea partidului pentru a discuta problemele în legătură cu „grupul Pătrășcanu”, am participat totuși de mai multe ori la discuții despre acest „grup”, discuții purtate în special de Gheorghiu-Dej și Iosif Chisinevski, cele mai multe din ele avînd loc la Gheorghiu-Dej acasă. Discuțiile porneau de la atmosfera ce era formată că în alte țări socialiste s-au descoperit în sinul partidelor acțiuni grave ale dușmanilor și nu se poate ca la noi în țară să nu fie așa ceva. De la asemenea discuții de cele mai multe ori se ajungea la discutarea cazului Pătrășcanu.

Îmi amintesc că la sfîrșitul anului 1944 - începutul anului 1945, cînd la unele mitinguri și demonstrații, au apărut aspecte de oarecare popularitate a lui Pătrășcanu, această popularitate supăra pe Gheorghiu-Dej.

De exemplu, în timpul unei demonstrații care a avut loc în acea perioadă pe la Piața Victoriei, cînd o parte din coloana demonstrațiilor a început să scandeze insistînt numele lui Pătrășcanu, am fost

tras de minecă de către Gheorghiu-Dej care se afla lângă mine și mi-a șoptit: «ce tot strigi ăștia - Pătrășcanu, Pătrășcanu -... mama lui». Asemenea expresii ale lui Gheorghiu-Dej despre Pătrășcanu le cunosc și alți tovarăși.

În perioada când s-a desfașurat ancheta la M.A.I. se analiza în colectivul de conducere al ministerului mersul anchetei în cazul Pătrășcanu și se stabileau pentru fiecare anchetator indicațiile pe baza cărora să se continue ancheta.

Până în toamna anului 1952, aceste analize au fost mai puține și mai rare, iar după ce s-a constituit grupul de anchetă condus de Soltuțiu, analizele erau mai frecvente, tinându-se în unele perioade o dată sau de mai multe ori pe săptămână, aceasta depinzând de materialul obținut de anchetatori. Sedințele erau conduse de tov. Alexandru Drăghici și de regulă participau adjuncții ministrului, consilierul principal și uneori și adjunctul lui, consilierul direcției de anchete, șeful colectivului de anchetatori - care, uneori, venea însoțit de unul sau mai mulți anchetori, șeful direcției de anchete și cîteodată erau chemați și directorii de la direcțiile operative.

Orientarea generală a analizelor ce aveau loc în aceste sedințe de colectiv era insistența de a se căuta dovezi de vinovăție a celor anchetați, precum și a legăturilor dintre cei încadrați în "grup".

Cunosc că după ce s-a stabilit trimiterea "grupului" în fața justiției s-a manifestat mare grabă pentru judecarea și condamnarea lor. După ce au fost judecați și condamnați, am fost de două ori întrebat la telefon de către Chișinevski dacă: «ați terminat cu Pătrășcanu?» (adică l-ați executat?).

11 mai 1967

ss/Pintilie Gheorghe

Doresc să mai precizez încă o problemă.

După ce s-a primit la M.A.I. întregul "grup Pătrășcanu" și materialul documentar în legătură cu acesta, am fost surprins că între aceștia se găsea și Emil Calmanovici, pe care l-am cunoscut după 23 august 1944, în perioada când am condus Direcția administrativă a C.C. al Partidului și când am primit foarte mare sprijin de la Calmanovici, care era în stare să facă orice sacrificii pentru partid. Printre altele, arăt că el a pus la dispoziția partidului întreaga lui avere deși nu i s-a cerut aceasta, dar el cunoștea greutățile și nevoile partidului.

11 mai 1967

ss/Pintilie Gheorghe"

Iar cu 15 ani în urmă în Sinteza lt. major de securitate Simion Sieglar se făceau următoarele precizări:

„Calmanovici Emil a fost reținut ca urmare a declarațiilor lui Alexandru Ștefănescu, care arată că înainte de 23 august 1944, începând încă din 1942, a avut cîteva întîlniri cu Pătrășcanu, care era condus la aceste întîlniri de către Calmanovici.

În declarațiile sale, Calmanovici arată următoarele:

- În mai sau iunie 1944, Ștefănescu i-a cerut să-i facă legătura cu Pătrășcanu, ceea ce a comunicat Partidului prin Kofler. În această comunicare nu a primit nici un răspuns, dar Ștefănescu i-a spus într-o zi că l-a văzut pe Pătrășcanu.

- La sfîrșitul lui iulie sau august 1944, Ștefănescu i-a cerut din nou să-l vadă pe Pătrășcanu, ceea ce din nou a comunicat Partidului prin Kofler. Neprimind nici un răspuns, - la insistențele lui Ștefănescu - Calmanovici a revenit de cîteva ori, aranjînd apoi întîlnirea care a avut loc la 23 august între Ștefănescu și Kofler în casa Bacalu.

- Nu s-a întîlnit niciodată cu Ștefănescu și Pătrășcanu înainte de 23 august și nici nu l-a cunoscut pe Pătrășcanu pînă atunci.

- S-a întîlnit cu Ștefănescu și Pătrășcanu prin septembrie-octombrie 1944, la cererea lui Ștefănescu, în locuința lui Pătrășcanu din str. Vasile Lascăr 100, unde l-a condus pe Ștefănescu care cu acea ocazie l-a consultat pe Pătrășcanu în legătură cu o propunere ce i s-a făcut de a intra în guvern".

Din declarația generalului Gheorghe Pintilie se degajă un univers kafkian. Este prea puțin să spunem cînd un om este arestat și apoi condamnat - cum este acest Emil Calmanovici - cînd de fapt el nu a făcut decît să ajute inclusiv cu bani partidul care apoi îl trimitea la moarte. Din declarația fostului șef al Securității rezultă o informație cit se poate de bogată și edificatoare, inclusiv prin deconspirarea din sursă calificată a amestecului sovietic în acest sinistru proces. Și să nu uităm că înainte de a fi prim-adjunct al ministrului de interne și șef al Securității, "Pantiușa" venea din U.R.S.S. Nimic însă despre rolul său - absolut nimic. Călăii nu au memorie. ■

(Va urma)

ISTORICI ROMÂNI ÎN AULA ACADEMIEI

În cadrul unor zile aniversare, cînd își sărbătorește 125 ani de existență, Academia Română, repusă în drepturile sale firești după Revoluția din decembrie 1989, cunoaște ritmurile unei adevărate renasteri, reclădindu-și sigur și demn statura sa de cel mai înalt for de cultură al țării. În primul rînd, prin actul reparator de reintregire a corpului academic, aducînd în rîndurile sale cele mai prestigioase personalități ale spiritualității românești. Ca și la precedentele alegeri (*Magazin istoric*, nr. 12/1990; 5/1991), știința istorică s-a aflat în atenția înaltului for, în cadrul adunării sale generale din ziua de 10 septembrie, un nou istoric fiind ales ca membru corespondent. Conform tradiției revistei *Magazin istoric*, iată succinta fișă bio-bibliografică a noului ales:

ALEXANDRU ZUB. Născut la 12 octombrie 1934, în comuna Virfu Cîmpului, jud. Botoșani, și-a făcut studiile secundare în comuna Sendriceni, iar cele superioare (1953-1957) la Iași. Bibliograf, apoi cercetător la Institutul de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” din Iași, iar din 1990 director al Institutului de istorie „A.D. Xenopol”, în noua lui organizare. Doctor în istorie din 1970. Cunoscut specialist în domeniul istoriografiei române - cu studii de referință consacrate vîetii și operei lui M. Kogălniceanu, A.D. Xenopol, V. Părvan, N. Iorga -, s-a impus și prin lucrări consacrate filosofiei istoriei. Titlurile care urmează (doar cîteva din cele elaborate de proaspătul academician) sînt mai elocvente decît orice comentariu: *Vasile Părvan. Corespondență inedită din vremea studiilor (1904-1909); La conception historique d'A.D. Xenopol; Mihail Kogălniceanu, 1817-1891. Bibliografie; A.D. Xenopol. Bibliografie; Mihail Kogălniceanu istoric; Sur la causalité historique dans l'oeuvre de D. D. Cantemir; Vasile Părvan. Efigia cărturarului; Vasile Părvan. Bibliografie; Junimea. Implicații istoriografice (1864-1885); Mihail Kogălniceanu, un fondateur de la Roumanie moderne (1817-1891); A scrie și a face istorie (Istoriografia română pașoptistă); Biruiriul gîndului (note despre istorismul românesc); Cunoaștere de sine și integrare; Istorie și istorici în România interbelică.*

Din iadul închisorilor comuniste (III)

General-lt. (r) GH. D. MARINESCU

Depus într-una din încăperile „Zarkăi”, cum se numea unul dintre pavilioanele vechi ale închisorii din Aiud, generalul Marinescu era cel de al 72-lea deţinut politic internat aici. „Zarkă” găzduia fruntaşi politici naţional-ţărănişti, liberali, socialişti, foşti şefi legionari, foşti miniştri, generali etc. O întreagă lume politică a României interbelice era supusă de regimul comunist unui aspru tratament vizând în mod clar lichidarea ei fizică.

Şi acum, alte fragmente din lucrarea Povestea unei vieţi, precizând că titlul aparţine redacţiei noastre.

După ce mi s-au scos ochelarii opaci şi fiarele de la picioare, am fost băgat în aceeaşi celulă în care se afla şi amiralul Măcelaru. În celulă nu existau paturi, se dormea direct pe podeaua de scinduri, acoperită de ceea ce se pretindea a fi rogojini, dar din care nu mai rămăseseră decât cîteva jalnice fire. Hrana: dimineaţa — un polonic de terci foarte diluat, la prînz şi seara — cîte un castron de zeamă caldă şi un „turtoi” de mălai de aproximativ 400 grame. Atît era de insuficientă cantitativ şi necorespunzătoare calitativ, încît la doi ani după internarea mea la „Zarkă” nu mă mai puteam ţine pe picioare şi a trebuit să fiu dus în „Secţia debilitaţilor”, dar aici am răcit şi m-am îmbolnăvit de pleurezie. Am fost transferat la infirmeria închisorii, unde însă nu existau medicamentele necesare tratamentului. După ce am aşteptat zadarnic primirea lor toată vara şi după ce vreo 2-3 deţinuţi bolnavi au murit, în desperare, medicul închisorii, dr. Bogăteanu, a luat un camion şi a plecat personal după ele la Bucureşti. Astfel că tratamentul adevărat l-am început abia în septembrie. Cu trei luni în urmă, dr. Irimoiu murise la infirmerie, de o boală de stomac.

După vreo doi ani, la Aiud, fiind înghesuiri vreo 50 de oameni într-o încăpere şi izbucnind o puternică epidemie de gripă, aproape toţi ne-am îmbolnăvit. Din camera noastră au murit atunci Ion Marian, fost ministru al agriculturii şi domeniilor în timpul lui Antonescu, precum şi generalul Mardare, fost aghiotant regal.

Către finele lui 1957, deţinuţi din „Zarkă” au fost distribuiţi la alte închisori din ţară: o mică parte la Rîmniciu Sărat, cei mai mulţi, între care şi eu, la închisoarea din Piteşti.

Ajuns aici, n-am constatat nici o modificare în privinţa modului de cazare, întreţinere şi tratare a deţinuţilor, cel mult o sporire a brutalităţii şi cinismului. Crăciunul anului 1957, de pildă, l-am făcut la arestul închisorii din Piteşti, pentru o vină cu totul imaginară.

În cursul anului 1958 m-am îmbolnăvit de colibaciloză. În tot timpul celor patru ani cît am stat aici, medic al închisorii din Piteşti era un plutonier-sanitar. După ce m-a tratat cîteva luni cu „Solvuric”, constatînd că boala se agravase, s-a convins că trebuia să mă trimită neapărat la spitalul puscăriilor de la Văcăreşti. Mi-a făcut deci bilet de internare în acel spital şi am început să aştept ziua în care cursa lunară cu vagonul-dubă dinspre Oltenia trecea prin gara Piteşti. Şi cum în puscării orice deplasare a deţinuţilor se efectua prin surprindere, într-o noapte de la începutul lui septembrie 1958 m-am pomenit sculat din somn cu atît de cunoscuta prorocă „Fă-ţi bagajele!”, dus la magazia de efecte, unde am predat straietele închisorii şi le-am primit pe ale mele (civile), după care am fost dus jos, unde mi s-au pus fiarele la picioare. În holul închisorii s-a constituit un mic detaşament format din 9 bolnavi care, sub comanda unui plutonier, trebuia să meargă sub escortă, pe jos, pînă la gară, pentru a se imbarca în vagonul-dubă cu destinaţia Bucureşti.

Afară era o ploaie măruntă şi rece, iar drumul o adevărată mocirlă. Ajunşi la gară, ne-am adăpostit pe sub streşinile unor clădiri din apropiere, deoarece nu aveam voie să mergem pe peron. Şi cum ajunsesem prea devreme, a trebuit să aşteptăm vreo oră şi jumătate. Cînd, în sfîrşit, a sosit trenul, şeful vagonului-dubă (în interior avea amenajate celule)

i-a spus plutonierului fostu că nu poate lua nici măcar pe unul dintre noi, căci toate celulele fuseseră ocupate. Ne-am întors din nou, prin ploaie şi mocirlă, la închisoare.

O nouă cursă a fost la începutul lui octombrie, dar la sosirea trenului, şeful vagonului-dubă ne-a dat acelaşi răspuns ca în septembrie. Abia la începutul lunii noiembrie am găsit locurile necesare şi am putut ajunge la spitalul de la Văcăreşti, unde am fost internat, în salonul de boli interne. Salonul era deservit de doi medici: unul mai tînăr — internist, celălalt, mai în vîrstă — chirurg şi medic şef. Cum au văzut urina mea, amîndoi au fost de acord asupra diagnosticului: tuberculoză rinichilor. Şi deşi şase analize simple ale urinei, trei uroculturi şi o urografie n-au confirmat acest diagnostic, ei şi-au menţinut părerea, tratin-du-mă timp de şapte luni şi jumătate de tuberculoză rinichilor. Am înghiţit aproape 1 500 pas-uri şi 1 000 hidrazine, fără nici un efect vizibil. Stomacul ajunsese la o aşa stare de iritaţie, încît nu mai reuşeam să le înghit. Din fericire pentru mine, între numeroşii bolnavi ai aparatului urinar din spital se găseau şi cîteva într-o stare foarte gravă, necesitînd imediată intervenţie chirurgicală. Cum chirurgul pe care îl aveam nu s-a încumetat să facă aceste operaţii, penitenciarul Văcăreşti a cerut şi obţinut de la autorităţile superioare venirea chirurgului urolog dr. Niculescu, de la Spitalul Colţea, asistentul profesorului Hortolomei, pentru efectuarea operaţiilor respective. Aflînd despre apropiata lui sosire, noi toţi ceilalţi bolnavi am cerut şi obţinut de la direcţia penitenciarului să fim şi noi examinaţi de dr. Niculescu. Cerce-tînd dosarul bolii mele, cu analizele, şi examinîndu-mă şi pe

mine personal, dr. Niculescu a spus că sînt bolnav de colibaciloza căilor renale și să mi se administreze antibioticul „cloromycetină”, cite patru pastile pe zi, la interval de 6 ore. După numai 3-4 zile urina a devenit limpede. Am mai rămas în spital vreo săptămînă și apoi am fost expedit, împreună cu alți deținuți, la Jilava, închisoarea „de așteptare”, de unde, după aproape două luni, într-o noapte, am fost expeditat cu trenul la Penitenciarul meu de origine, Pitești.

După aproape un an însă, boala a recidivat, deoarece în anul precedent nu mi se administrase doza necesară pentru vindecare. Cu același „ceremonial” ca în anul trecut, am fost expeditat, tot cu vagonul-dubă, la spitalul Văcărești și internat în același salon. Am fost repartizat în același pat cu un alt bolnav, care urma să fie operat de vezică și care mi-a marturisit că făcea pușcărie de 7 ani, fără să fi fost judecat, numai pentru că purta același nume cu un fost comisar de poliție de la Turnu Severin, Dumitru Popescu, căutat de securitate pentru învinuirea că persecutase muncitorii.

După venirea mea, la vreo săptămînă, într-o noapte, după ora 12, ușile salonului sînt trînte de perete și un gardian strigă din prag: „Popescu Dumitru, fă-ți bagajele!” Omul de lingă mine sare în picioare și îi spune: „Domnule sergent, eu sînt programat pentru operație chiar miine dimineață...” „Lasă vorba și în cinci minute să fii gata!”, i-a ordonat gardianul. Și peste cinci minute, Popescu Dumitru era plecat.

Au trecut zilele și s-a apropiat Crăciunul. Cu două zile înainte de această sărbătoare, după ora 12 noaptea, ușile salonului sînt iarăși trînte de perete și gardianul strigă: „Toată lumea își face bagajele; în zece minute să fii gata!” După zece minute eram toți înșiruți în curtea pușcăriei, mergînd la magazia de efecte. Cum baia se găsea vis-à-vis de magazie, băieșul (un deținut) a povestit unuia dintre noi cum, cu vreo două săptămîni în urmă, a fost dus la baie și apoi la magazia de efecte un deținut bolnav, Popescu Dumitru, care făcuse 7 ani de pușcărie în locul celui urmărit (purînd același nume); acum era eliberat, adevăratul vinovat fiind prins. După ce își îmbrăcase hainele proprii, fostul deținut se adresase plutonierului care trebuia să-l escorteze pînă la poarta închisorii, solicitîndu-i o adeverință cum că, în timpul celor 7 ani cit lipsise de acasă,

fusese reținut de autorități în diferite penitenciare. Plutonierul îi privese cu minie și îl amenințase că dacă mai cerea asemenea acte, va fi dus din nou în pușcărie...

De la magazia de efecte, am fost dusi la o autodubă care aștepta în curtea pușcăriei, îmbarcați și transportați la închisoarea Jilava. Nimeni nu ne-a putut explica de ce fuseserăm luați atît de întempestiv de la spital (mulți urmau să fie operați, alții fuseseră operați dar erau nevinedeați). A doua zi însă, în ajunul Crăciunului, am aflat că în cealaltă aripă a fortului fuseseră aduși și bolnavii din salonul de interne, iar în noaptea de Crăciun alți vreo 40 bolnavi de tuberculoză evoluivă, dintre care unii în stare foarte gravă.

Am rămas la Jilava vreo lună și jumătate, timp în care nu am mai făcut nici un fel de tratament. Într-o noapte am fost luat din cameră și, cu „ceremonialul” cunoscut, trimis la închisoarea din Pitești. Ajuns aici, n-am mai fost repartizat în aceeași cameră și după mai puțin de o lună și jumătate, iarăși într-o noapte, am fost luat, dus la magazie, mi s-au bătut fiare la picioare, mi s-au dat ochelarii opaci și îmbarcat într-un autoturism, împreună cu un alt deținut, echipat ca și mine.

În zori am ajuns la București. Mașina a oprit în fața unei porți cu zid înalt. Cînd am coborît din mașină, ne-am dat seama că ne aflăm în fața închisorii de la Arsenal.

Am fost încarcerat singur, într-o cameră de la parter, chiar în fața scării care ducea la etaj, unde se făceau toate cercetările. Am așteptat în această cameră vreo 10 zile, pînă ce am fost dus la anchetă și am putut, în sfîrșit, afla pentru ce fusesem adus la Arsenal. Un bun prieten al meu, colonel, fusese judecat cu cîva timp în urmă și condamnat la 16 ani închisoare, sub acuzația că încercase să organizeze formațiuni de rezistență în contra regimului comunist și în planurile lui îmi rezervase și mie un anumit rol. Anchetatorul deschisese acțiune publică împotriva mea, pentru participare la acea organizație! Mi-a fost ușor să dovedesc netemeinicia implicării mele în acel „caz”, autorul acelor planuri neputînd avea acordul meu, nici verbal nici scris, pentru simplul motiv că la data cînd el întocmea acele proiecte eu mă aflam de ani mulți în pușcărie... ■

(Va urma)

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• D. Prodan — DIN ISTORIA TRANSILVANIEI. STUDII ȘI EVOCĂRI.

Editura enciclopedică, București, 1991, 360 pp., 150 lei: rodul cercetărilor privind mai ales trecutul Țării Făgărașului, „această țară atît de românească, așezată drept în inima țării”, cum o numește academicianul David Prodan.

• EROICA '89.

Albumul conține versuri și desene ale sublocotenentului post-mortem Grigore-Cătălin Haidău, evocări ale celor care l-au cunoscut și ale celor care au trăit acel sfîrșit de decembrie 1989 la Brașov.

• Col. (r) Gheorghe Romanescu, col. dr. Nicolae Cloban, lt. col. Alesandru Duțu — L'ARMÉE ROUMAINE DANS LA CAMPAGNE DE L'OUEST. 1944-1945 (Cuvînt înainte de general-maior Ion Saffa).

Editura militară, București, 1991, 296 pp.: contribuția armatei române la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și a Austriei.

• Ioan Scurtu — MONARHIA ÎN ROMÂNIA. 1866-1947.

Editura Danubius, București, 1991, 192 pp., 45 lei: cum s-a instaurat monarhia străină în România, prin ce s-au caracterizat domniile lui Carol I, Ferdinand I, Carol II și Mihai I, iată cîteva dintre întrebările la care a căutat să ofere răspuns autorul.

• Neagu Cosma — CULISELE PALATULUI REGAL.

Editura Globus, București, 1990, 342 pp., 96 lei: cu subtilul Un aventurier pe tron. Carol II (1930-1940), lucrarea prezintă aspecte mai puțin cunoscute din timpul domniei celui de al treilea rege al României.

• Radu Negrea — SPOLIATORII.

Editura Aureus, București, 1991, 414 pp., 85 lei: o carte despre cei care, simpli particulari sau înalți demnitari, îi fură pe semenii lor, dar și despre un grup aparte, cel al cirmuitoarelor care au jefuit alte popoare. Am „beneficiat” și noi de un astfel de tratament, de mai multe ori de-a lungul istoriei, ultima dată la jumătatea acestui secol (vezi Magazin istoric, nr. 3/1991).

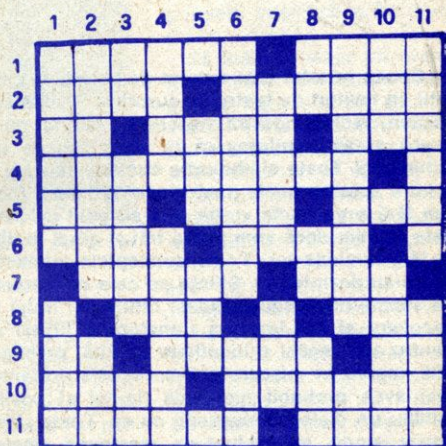

• REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS •

FILE DIN ISTORIA ROMEI

ORIZONTAL: 1) Regat clientelar transformat în anul 46 e.n. în provincie romană - A da roade. 2) Înțemeiat, potrivit istoriografiei latine, la 21 aprilie 753 i.e.n., acest oraș situat în regiunea Latium, pe Tiber, a fost timp de peste un mileniu centrul unuia dintre cele mai mari imperii din istorie - Unul dintre leagănele civilizației umane, transformat la 146 i.e.n. în posesiune romană. 3) Primii împărați! - Imens, asemenea Imperiului roman - Clasament muzical. 4) Celebru rege geto-dac (c. 82-44 i.e.n.), cel care la 48 i.e.n. a intervenit în conflictul dintre Cezar și Pompei, oferind acestuia din urmă ajutor militar. 5) Fluviu în Finlanda - Riu în Dacia, lângă Lederata - Confuz. 6) Cel de-al doilea rege legendar al Romei, căruia i se atribuie organizarea religioasă a statului, înființarea colegiilor de preoți și instituirea calendarului sacru (Pompilius) - Trei mari războaie ale antichității (264-241, 218-201 și 149-146 i.e.n.) au opus Roma acestui vechi popor nord-african. 7) General și om politic roman, conducător al partidului optimatilor; consulatul său (88-79 i.e.n.) marchează întărirea autorității Senatului (Lucius Cornelius) - Loc de trecere în albia unui riu. 8) Ori - Legumă. 9) Egal... numai pe jumătate! - Populație indo-europeană care s-a stabilit la sfârșitul mileniului 2 i.e.n. în provincia Latium din Italia centrală și careia îi aparțin cele mai vechi vestigii de pe colina romană Palatin (sing.) - În fața Capitoliului. 10) Popor migrator de neam germanic, originar din Scandinavia, a cărui năvalire a produs în final prăbușirea Imperiului roman - Celebru rege vizigot, cuceritor al Romei (24 august 410). 11) „Marea migrație...”, contextul în care în sec. XII i.e.n. au pătruns în Italia septentrională și centrală primele valuri de triburi italice - „...cetate”, statul pe care Roma și l-a schimbat în anul 89 i.e.n., prin extinderea cetății romane asupra populațiilor de la sud de Pad.

VERTICAL: 1) Magistrat roman însărcinat cu apărarea plebeilor, calitate în care s-au ilustrat, de exemplu, legendarii frați Gracchus (sec. II i.e.n.) - Funcție de stat inaugurată de Romulus (c. 750 i.e.n.). 2)... Augustulus, ultimul împărat al Imperiului Roman de Apus (475-476), detronat de Odoacru - Turta (reg.). 3) La marginea cetății Apulum! - Fiu al Reii Silvia și al zeului Marte, fratele gemăan al lui Romulus - Primii teutonii! 4) Proeminențe pe un disc sau un arbore (tehn.) - Aici, în Corsica, în anul 540 i.e.n. s-a înregistrat o mare victorie etruscă asupra flotei grecești. 5) Dimie - A-și însuși. 6) Celebru general roman, principalul colaborator militar al împăratului August și inițiatorul Panteonului (Marcus Vipsanius, c. 62-12 i.e.n.) - Trentino Alto Adige (abr.). 7) Aparat electric de încălzit - Mare fluviu african a cărui primă cataractă marca în anul 117, la moartea lui Traian, limita maximei expansiuni sudice a Imperiului roman. 8) Capul lui Remus! - Nord-Vest - Proeminență facială, ce a determinat

poecra lui Ovidiu. 9) Sub titulatura de Imperator Caesar Augustus divi Filius, acest fiu adoptiv al lui Cezar a devenit primul împărat roman (27 i.e.n.), inaugurând principatul - Curte! 10) ... Cassius, istoric și om politic grec, autorul unei monumentale *Istorie a Romei* în 80 de cărți (c. 155-c.236 e.n.) - Stat antic situat în spațiul carpato-dunăreano-pontic, transformat în provincie romană în urma a două mari războaie (101-102, 105-106). 11) Populație ilirică venită din Peninsula Balcanică și așezată în secolele X-VIII i.e.n. pe coasta răsăriteană a celei Italice - Tratat politic.

Dictionar: ULE, APO, GOG, CAME.

Costică DUMITRIU și Ovidiu ȘPERLEA
Cercul rebusist „Labirint” Brașov

Soluția careului „Ștefane, Măria Ta!": 1. VASLUJ - PUTNA; 2. EMINESCU - AON; 3. NAN - PATRAUTI; 4. EROI - CAI - TA; 5. TUDOR - ACNU - O; 6. II - OAS - EI - AL; 7. A - HRUET - SIXT; 8. BA - SFINT - AE; 9. LANCE - RARI - A; 10. UZ - INFATUAT; 11. CAPRIANA - SOL; 12. ARON - MILUIRI.

Carte de vizita (Soluție):
NICOLAE BALCESCU

„Să revedem împreună istoria

NU SPIONII

HOTĂRĂSC SOARTA LUMII

BOGDAN MURGESCU

„Epoca noastră este extrem de bogată în catastrofe, în revoluții, în lovitură de teatru, în surprize. Realitatea socială se descompune, vechea noastră meserie de istorici nu încetează să renască și să reînflăorească în chiar mințile noastre... Ce de schimbări! Toate simbolurile sociale, sau aproape toate — și printre acestea unele pentru care ieri am fi fost dispuși să murim fără prea multă vorbă — s-au golit de conținut. Problema este să știm dacă vom putea trăi și gândi în tihnă fără reperele și fără luminile lor. Toate conceptele intelectuale s-au muiat sau s-au dezintegrat. Știința pe care ne bazăm chiar fără a ne da seama întotdeauna, acest refugiu și nouă rațiune de a fi a secolului al XIX-lea, s-a transformat brutal de azi pe mine pentru a-și regăsi o identitate diferită, prestigioasă, dar instabilă, mereu în mișcare și inaccesibilă profanilor care nu vom mai avea probabil niciodată timpul și posibilitatea să restabilim un dialog convenabil cu ea. Toate științele sociale, inclusiv istoria, au evoluat de asemenea, poate într-o manieră mai puțin spectaculoasă, dar nu mai puțin decisivă. La o lume nouă, de ce nu și o nouă istorie?”

Aceste cuvinte nu au fost scrise azi; ele au fost rostite de marele istoric francez Fernand Braudel în lecția sa inaugurală de la Collège de France din 1950, la cinci ani după terminarea celui de-al doilea război mondial.

Noua istorie despre care vorbea Braudel și la abordarea căreia el a contribuit în mod substanțial în cadrul „școlii” de la revista *Annales* întemeiată de Lucien Febvre și Marc Bloch este o știință a istoriei mai puțin preocupată de evenimentul politic și mai mult interesată de forțele profunde care determină întin și durabil existența fiecăruia dintre noi. O istorie preocupată de fenomenele demografice și economice, de

structurile sociale și de jocul formelor culturale, de mentalități și de imaginar și nu numai de ele. O istorie atentă la realizările disciplinelor învecinate: geografie, economie, sociologia, psihologia etc. O istorie ce are ambiția să surprindă toate fațetele vieții sociale și felul în care acestea se împletesc într-un tot unitar. Se cuvine a fi făcută o precizare: „noua istorie” nu-și propune să anuleze sau să nege în bloc rezultatele istoriei tradiționale, ci doar să le adauge noi și noi unghiuri de analiză, impunând astfel o revedere și o largire a ansamblului cunoștințelor noastre și o completare a perspectivelor. „Istoria trebuie să fie suma tuturor istoriilor

Guy Burgess (în imaginea de sus) — fotografat la mănăstirea rusă Zagorsk — și Anthony Blunt, cîndva consilierul artistic al suveranei Marii Britanii, regina Elisabeta II. Doi dintre membrii celei mai puternice rețele de spionaj sovietică din Anglia, recrutată la Universitatea Cambridge, în anii '30. Din același grup mai făceau parte Kim Philby și G. Maclean, refugiați în U.R.S.S. în anii '60

[abordărilor — B.M.] posibile”, afirmă Fernand Braudel.

În spațiul cultural românesc această „nouă istorie”, dominantă deja în istoriografia multor țări, a pătruns numai parțial și incomplet. Iubiitorii români de istorie au putut face cunoștință cu unele dintre realizările acestui nou mod de a analiza istoria fie prin contactul direct, dar limitat, cu cărțile și revistele de specialitate străine (și mai rar românești), fie mai ales din traduceri remarcabile publicate de Editura Meridian și de revista *Magazin Istoric*.

Printre specialiști este răspîndită opinia că marele public cultivat „nu gustă” lucră-

Înainte de tancurile care au debărcat pe plajele din Normandia, Aliații au trimis sute de mesaje de intoxicare, care au derutat complet comandamentul german

rile aparținând „noii istorii” pentru că ar fi prea complicate. Aceasta în ciuda succesului multor cărți de acest fel, vizând mai ales istoria vieții cotidiene și istoria mentalităților, în Franța și aiurea. În această situație, distinsul om de cultură care este Cristian Popișteanu a avut generozitatea să accepte pariul și să găzduiască în paginile *Magazinului istoric* un șir de scurte eseuri în care vom căuta să regăsim împreună diverse probleme mereu actuale ale istoriei. Nu va fi vorba de o cercetare originală, ci doar de comentarea felului în care studiile de tip nou ale unor istorici români și străini au putut lumina diverse aspecte ale trecutului mai îndepărtat sau mai apropiat. Am ales pentru început un domeniu des abordat: cel al rolului jucat de serviciile de spionaj în mersul evenimentelor, oprindu-ne mai ales la cel de-al doilea război mondial.

Dacă ar fi să facem un sondaj cu privire la audiența la public a cărților și filmelor istorice apărute în ultimul

timp, cele dedicate spionajului și activității serviciilor secrete ar ocupa neîndoielnic unul din primele locuri. Până la un punct, acest fapt este justificat, deoarece experiența arată că „mina acestor servicii este lungă”. Astfel, ca să amintim numai câteva dintre acțiunile cele mai eficiente și spectaculoase, C.I.A. și-a dovedit forța în răsturnarea guvernului Aileende în Chile (1973) și în erodarea puterii sandiniștilor în Nicaragua în anii '80; la rîndul său, N.K.V.D.-ul (strămoșul K.G.B.-ului) l-a ajuns pe fugarul Troțki tocmai în Mexic, iar Mossad-ul l-a capturat pe Eichmann tocmai din Argentina.

Dacă multe succese ale serviciilor secrete sînt incontestabile, problemele încep atunci cînd cei ce le comentează le exagerează însemnătatea, afirmînd că ele „au schimbat fața lumii”, ajungîndu-se chiar ca multă lume să fie convinsă că nimic important nu se întîmpla pe Terra fără a fi rodul manevrelor unui asemenea serviciu, fie el K.G.B., Intelligence

Service, C.I.A. sau Mossad. O asemenea concepție păcătuiește prin unilateralitate. Forța reală a serviciilor secrete nu înseamnă că acestea sînt atotputernice. Ele acționează într-un context dat, fiind doar unul dintre factorii care influențează mersul evenimentelor. Or problema crucială care stă în fața istoricilor și a oricărui observator lucid este surprinderea felului cum se întrepătrunde acțiunea diferiților factori și a ponderii specifice a fiecăruia dintre aceștia.

Să luăm în vizor un eveniment major din istoria lumii, despre care s-a tot spus și s-a tot scris că a fost hotărît de una sau alta dintre acțiunile serviciilor de spionaj ale aliaților: al doilea război mondial. În ciuda realizărilor unui Richard Sorge (*Magazin istoric*, nr. 5/1971) sau a celor ale decriptorilor aliați (*Magazin istoric*, nr. 10/1977; 2-12/1983), istoricii care au studiat cu atenție ansamblul evenimentelor apreciază că activitățile secrete au influențat doar în mică măsură rezultatul final al războiului. Astfel, după ce arată că generalizările pot fi hazardate deoarece nu s-au publicat încă informații despre toate operațiunile de spionaj din timpul războiului, istoricul britanic J.A.S. Grenville consideră că „în ciuda unor lovituri spectaculoase, reușita spionilor în modificarea cursului general al războiului a fost mai redusă decît ne-am fi așteptat. Fierorii de decizie nu puteau fi niciodată siguri dacă informațiile obținute de rețelele de spionaj erau reale sau false. Succesul spionajului și contraspiionajului era acela că ele tindeau să se anihileze reciproc”.

Această observație este confirmată de ceea ce știm despre una dintre cele mai mari operații secrete ale răz-

boiului: operația *Bodyguard*, vizind protejarea informațiilor cu privire la data și locul debarcării aliaților în Europa (*Magazin istoric*, nr. 3-5/1984). În afara măsurilor elementare menite să-i împiedice pe spionii germani să obțină date despre *Overlord*, această operațiune a constat de fapt într-o vastă acțiune de intoxicare menită să-l inducă în eroare pe inamic. Mijloacele au fost extrem de variate: divizii blindate de cauciuc au fost dispuse cu fața spre Pas-de-Calais, sosia

generalului Montgomery a făcut o vizită oficială la Gibraltar chiar în ajunul zilei Z și, mai ales, germanii au fost bombardați cu o mulțime de mesaje contrafăcute despre debarcarea aliată, astfel încît o eventuală știre corectă să se piardă printre multele false. Calculul s-a dovedit corect: în arhivele germane s-au găsit după război aproximativ 250 de mesaje primite de la diverși agenți în legătură cu planurile aliate de debarcare; dintre acestea unul singur indica locul și data

exactă a debarcării, dar, datorită faptului că provenea de la un agent ce se bucura de o credibilitate redusă, nu a fost luat în considerare. Iar nervii specialiștilor serviciilor secrete, ai comandamentului și ai trupelor germane au fost atît de măcinați de nesfîrșitele alarme și zvonuri false, încît în ziua Z a durat destul de mult pînă cînd și-au dat seama că debarcarea aliată începuse cu adevărat și că nu era vorba de o diversivune. ■

(Va urma)

UN MODEL ISTORIC

(Urmare din p. 36)

spre pildă, traducînd ceva din febra acelor „mistici naționale” ce s-au repercutat definitiv în gîndirea istorică, în literatura românească, în dramaturgie, în muzică, în imagini.

Căutarea unei „elenități” perpetue reprezintă, de pildă, linia de forță a artelor, a culturii grecești, mai ales după evenimentele din anii '20 ai veacului nostru, cu revenirea la morfologii ale spiritualității bizantine, la folclorul elenic, ajungîndu-se chiar la o non-aderență a artiștilor greci la unele formule plastice occidentale, la teoretizări precum cele ale pictorului Fotios Kontoglu sau la „definiția istorică” a culorilor ioniană și doriană, datorată lui Chatzikyriakos-Ghikas; era aceasta, de fapt, moștenirea unui „neobizantinism” de început de secol, contemporan cu războaiele balcanice, cu monumentala operă istorică de reabilitare a Bizanțului, acum încheiată (1914), a unui Constantin Sathas, cu programul din 1913 al unui Ion Dragoumis care chema, în numele unui „elenocentrism” teoretic, pe arhitecți, pe pictori, pe muzicieni să imite în cheile modernă casele de la Mистра, frescele și mozaicurile medievale, cîntecul liturgic ortodox.

Nu foarte departe de asemenea atitudini — găsite, de altminteri, și în Rusia pre sau postrevoluționară, cu artiștii săi de avangardă interesați totuși de experiența iconarilor medievali de la Kiev, Novgorod și Moscova — se afla Turcia lui Mustafa Kemal unde căutarea rădăcinilor naționale mergea către straturi și mai adînci ale istoriei, prin „turanismul” îndreptat către orizontul preislamic al civilizației Anatoliei, aceeași Anatolie unde aveau loc primele cercetări arheologice asupra protoistoriei hittite și unde se instala noua capitală de la Ankara, împodobită cu monumente ale stilului „neohittit” de felul mausoleului lui Atatürk; nu mai puțin, ecouri notabile ale unui trecut medieval instaurat drept autentic model pot fi regăsite în morfologiile artistice din Serbia și din România primelor trei decenii ale secolului nostru, de la eclecticismul arhitecturii și sculpturii „templului Vidovdanului” conceput de Ivan Mestrovic pînă la reflecția teoretică a unui pictor precum Sirato pe marginea tradiției, dar și la realizări de arhitectură „neoromânească”, datorate școlii lui Ion Mincu, la unele căutări ale compozitorilor, dramaturgilor, romancierilor și chiar ale cineaștilor români din epoca interbelică, la sintezele de istorie națională dintre care cea mai cunoscută este, cu siguranță, cea a lui Nicolae Iorga, istoricul de excepție amintit în

chip firesc și la începutul acestor pagini.

Și poate că nu există o încheiere mai potrivită pentru o privire cît de fugară asupra modelului cultural și artistic înțeles ca model istoric, decît cuvintele acestui mare învățat rostite sub cupola Academiei Române în urmă cu peste șaptezeci de ani, despre cărțile reprezentative ale românilor, observația sa puțin de-se extinde la cărțile tuturor popoarelor, la opera lor culturală în întregime. Spunea, în mai 1915, istoricul ce a întipărit în cultura noastră dintotdeauna urma cea mai adîncă, dînd sensul cel mai înalt misiunii istoriei de a regăsi, pentru generațiile succesive ale prezentului și viitorului, în trecut, modele demne de urmat: „Epocile din istoria omenirii nu se caracterizează numai prin cărțile ce se scriu, dînd o nouă formă potrivită cu dinsele elementelor ce se găsesc etern în sufletul umanității. Ele se recunosc uneori, adeseori, în opere de o vechime și o depărtare foarte mari, în cari află tot ceea ce le trebuie pentru a trăi sufletește, pentru a da un nou impuls și o nouă direcție acțiunilor de cari se simt capabile. Astfel se face că scrisorii alcătuite cu veacuri în urmă sînt norme după cari se îndreaptă o societate mult mai tirzie”. ■

Spionajul sovietic la lumina zilei

MOSCOVA, VIA LOS ALAMOS

VLADIMIR M. CIKOV

A venit vremea să vorbim despre ceea ce a fost un secret mai bine de 50 de ani, despre ce au încercat să afle, fără succes, serviciile speciale americane și engleze, și anume, cum au avut acces Morris și Leontina Cohen, agenți americani în slujba sovieticilor, la materialele privind crearea în laboratorul de la Los Alamos a primei bombe atomice din lume¹. Șeful proiectului atomic

sovietic, academicianul Igor Kurceatov, a afirmat că spionajul a asigurat 50 la sută din succesul creării bombei atomice sovietice.

În decurs de 55 ani, numai șase persoane au obținut accesul la dosarul No. 13 676 din Arhiva de informații externe. Aداغ în listă și numele meu, Cikov Vladimir Matveevici, colonel, referent principal la Centrul de legături cu publicul al K.G.B. al U.R.S.S.²

În culisele bombei atomice

În a 136-a zi de război, Beria primea o telegramă de la rezidentura londoneză [rețeaua de spionaj sovietic din Anglia — *n. trad.*]. În mesajul cifrat, era înștiințat că informațiile sovietice au intrat în posesia unor materiale deosebit de secrete, privind lucrările teoretice desfășurate

în Anglia de cîteva mari fizicieni, pentru crearea unei bombe atomice cu o forță de distrugere colosală, echivalentă cu cîteva mii de tone de trotil. Acțiunea ei se baza pe reacția nucleară explozivă a Uraniului-235. Toate lucrările de creare a bombei se desfășurau în mare grabă, sub permanentă teamă că nemții puteau s-o obțină primii.

În aceeași seară, Beria i-a raportat despre telegrama lui Stalin.

— Stai puțin Lavrenti... Nemții sint lîngă Voloko-

lamsk și tu vîi cu fabulații... Nu cred... Și nici pe tine nu te sfătuesc să crezi că, printr-un simplu element chimic, pe care nimeni nu l-a văzut la față, poți să câștigi un război. Nu ți se pare propagandă curată?... Ca să-i distragă pe oamenii noștri de știință de la elaborarea unor noi tipuri de armament.

— Tot ce e posibil, tovarășe Stalin, poate fi o dezinformare obișnuită, ca să ne atragă pe o pistă fără perspectivă, l-a aprobat Beria.

Odată, chiar în ajunul răz-

¹ Istoria bombei atomice a dat naștere unei vaste literaturi. La peste 50 ani de la declanșarea celei mai mari conflagrații mondiale, controversa asupra rolului bombei atomice în evoluția războiului nu s-a stins. În ultimul deceniu au apărut o serie de documente și studii bazate pe investigații de arhivă, ce ridică mare parte din vălul ce a înconjurat procesul decizional politic privind strategia fauririi și utilizării primei bombe atomice.

Pe baza lor, *Magazin istoric* a prezentat deja două articole, semnate de dr. Eugen Preda (nr. 8, 9/1975). În numărul de față vom afla ce se ascundea dincolo de replica lui Stalin, dată lui Molotov, într-o zi a conferinței de la Potsdam: „Va trebui să-i spunem lui Kurceatov să urgenceze lucrările noastre”, replica relatată de G.K. Jukov în memoriile sale.

² Reproducem acest text — într-o formă prescurtată — din revista sovietică *Novoe vremia*, nr. 16 (aprilie) 1991. El cuprinde și mici inserții preluate din nr. 21 (mai 1991) al publicației *Soiuz* (supliment al *Izvestiei*), în care V.M. Cikov a consacrat aceluiași subiect alte două articole (*Soiuz*, nr. 21 și 22).

Soții Leontina și Morris Cohen

boiului, lui Stalin i se arăta o scrisoare, semnată de tânărul, pe atunci, fizician Gheorghi N. Fleorov, în care acesta, legat de descoperirea fisiei atomilor de Uraniu, emitea ideea creării unei bombe cu o putere de excepție. Dar Stalin, ca majoritatea oamenilor aflați la putere, nu a putut prevedea și „adulmeca” atunci întreaga semnificație a acestei probleme, pentru că însăși expresia „fisiune nucleară” îi era străină...

Peste alte două luni, au ajuns la Beria calcule matematice secrete, culese de la un prizonier german și puse la dispoziție de serviciile de contrainformații militare. Expertiza științifică a demonstrat că erau formulele pentru apa grea și Uraniu-235. Ele dovedeau că și în Germania se desfășurau lucrări pentru obținerea bombe atomice. În același timp, la Comitetul de stat pentru apărare a sosit de pe front a doua scrisoare adresată lui Stalin, în care se preciza expres că trebuie urgent creată bomba cu Uraniu, ceea ce ar permite Uniunii Sovietice să atingă o superioritate militară semnificativă în războiul cu Germania. Dar Beria nu s-a grăbit să raporteze despre această scrisoare lui Stalin. A făcut-o abia când din Londra a sosit o altă telegramă cifrată:

„Moscova. Centru.

Strict secret.

Lui Aleksandrov personal (pseudonimul șefului informațiilor externe al NKVD-ului, Pavel Fotin — n. aut.).

Comitetul pentru întrebuințarea militară a exploziei Uranului (MAUD) a raportat ministrului industriei aviatice, apoi și lui Churchill, că bomba atomică poate fi gata până la sfârșitul războiului, dacă se va considera necesar să se aloce mijloacele corespunzătoare în această direcție. În proiect este calculat necesarul în personal, energie electrică și fonduri, sunt precizate puterea exploziei și numărul victimelor posibile. O uzină experimentală de Uraniu-235 urmează a se

construi în Anglia, iar una de producție industrială în Canada. Având nevoie de un ajutor financiar substanțial, Anglia a propus Statelor Unite ale Americii să procedeze astfel, încât să coopereze în viitor pentru crearea bombe atomice. Președintele S.U.A., Roosevelt, a aprobat un larg schimb cu Marea Britanie în domeniul informației științifico-tehnice și a trimis o scrisoare personală lui Churchill, propunându-i ca orice efort făcut în acest domeniu afit de important să fie coordonat.

Vadim” (pseudonimul șefului rezidenturii sovietice de la Londra în anii 1940-1943, Anatoli Gorski — n. aut.).

Cind într-un singur dosar s-au adunat calculele matematice ale unui prizonier militar german, o scrisoare de pe front și telegrama cifrată de la Londra, Beria s-a hotărât: s-a dus la Kremlin, la Stalin.

Acesta, aflând despre raportul venit de la rezidentura din Londra, conținând intențiile Aliatilor de a crea arma atomică, a ordonat să fie chemați imediat academicienii Ioffe, Semionov, Hlopîn.

„Are cine să se gindească la asta”

Dar întâlnirea lui Stalin cu savanții fizicieni, în ziua fixată de el, nu a avut loc și nici măcar nu se știe dacă ar mai fi avut loc vreodată. De la Londra a mai sosit însă o telegramă cifrată, raportată urgent lui Stalin.

„14 martie 1942.

Strict secret. Urgent.

Din datele de care dispunem reiese că în Germania, la institutul purtând numele Kaiserului Wilhelm, sub conducerea lui Otto Han, Heisenberg și von Weizsäcker, se elaborează o armă nucleară supersecretă.

Conform spusele unor generali din Wehrmacht, ea trebuie să asigure Reichului victoria în război. Ca materie primă pentru cercetările nu-

cleară este folosită așa-numita apă grea. Procesul tehnologic de obținere a ei este pus la punct în orașul norvegian Ruikan la uzina „Norsk Haido”.

Actualmente se rezolvă problema extinderii capacității acestei uzine și furnizării către Germania a circa 10 000 livre apă grea anual. Vadim”

S-a convocat imediat ședința Comitetului de stat pentru apărare [la care au fost invitați și cei mai buni fizicieni — n. trad.]. Primul a luat cuvântul academicianul Abram Ioffe:

— În rezolvarea acestei complicate sarcini științifice, dispunem numai de un singur plus: știm acum că problema bombe atomice are soluție. Minusurile sînt însă mult mai multe. Primul dintre ele: englezii au atras la aceste lucrări pe cei mai mari savanți din lume. Noi avem puțini asemenea savanți și totuși lucrează pentru apărare. Englezii au baze științifice puternice la Oxford, Birmingham, Cambridge și Liverpool. Noi avem puține asemenea baze și toate puternic afectate de război. Ele se află într-o stare proastă. Savanții englezi, începînd cercetările atomice, au beneficiat de o puternică bază industrială. A noastră este extrem de slabă, iar în prezent este și atînsă de război sau total distrusă. Aparatura științifică este risipită pe la diverse comisariate ale poporului. Se află practic într-o stare de derivă.

— Eu înțeleg că proiectul superbombei cere colosale investiții umane, resurse materiale și bănești, dar vom porni la treabă, în ciuda condițiilor grele din vreme de război — a spus Stalin. Primul lucru pe care trebuie să-l urmărim este dezvoltarea ramurilor industriale necesare bombe atomice. Al doilea — să găsim cele mai scurte și ieftine căi de producere a ei.

Unul dintre savanți a exprimat părerea că realizarea întregului program ar cere nu mai puțin de zece-cincisprezece ani. Dar lui Stalin nu i-a

convenit deloc un asemenea termen:

— Eu cred că vă putem ajuta cu câte ceva. De pildă, să vă asigurăm informațiile necesare care să vă permită accelerarea lucrărilor de creare a bombei. Comunicați tovarășului Beria ce fel de informații v-ar interesa. Ce direcții și puncte de reper vă sînt necesare în primul stadiu de elaborare a bombei. Menționați, pe o listă separată, ce știți vreți să primiți de peste graniță.

— În străinătate, toate cercetările atomice se află sub cel mai rigid secret. Au dispărut pînă și articolele din revistele științifice.

— Asta nu e treaba dumneavoastră. Avem noi cine să se gîndească la asta.

Stalin a aruncat o privire către Beria.

— Lavrenti Pavlovici, luați sub controlul dv. programul bombei atomice. Toate informațiile venite de la agenții noștri transmiteți-le imediat tovarășului Kurceatov.

Oamenii de știință au părăsit cabinetul lui Stalin, înțelegînd perfect că dacă în proximitate ani nu se alege nimic de proiectul bombei atomice, multora dintre ei nu le va fi prea cald.

A doua zi, cu ocazia numirii unui nou rezident la New York, Stalin l-a primit pe șeful secției externe a NKVD-ului, Pavel Fitin, și pe Vasili Zarubin, care urma să lucreze în America. Stalin le-a pus în față următoarele sarcini:

— să urmărească ca Churchill și americanii să nu încheie cu Hitler o pace separată, împotriva U.R.S.S.;

— să obțină informații privind planurile lui Hitler în războiul împotriva U.R.S.S., informații de care ar putea dispune Ministerul Apărării al S.U.A.;

— să clarifice scopurile și planurile secrete ale anglo-americanilor în acest război și, în măsura posibilului, să stabilească exact cînd intenționează ei să deschidă al doilea front;

— să obțină informații despre cea mai nouă tehnică mi-

litară secretă, creată în S.U.A. și, în mod deosebit, despre bomba atomică.

O cameră la Kremlin

Pentru cercetările teoretice și elaborarea practică a armei atomice, la Academia de științe a U.R.S.S. a fost creat laboratorul nr. 2, condus de Igor Kurceatov. Simultan, la Direcția principală a securității statului a NKVD-ului a fost creată o subunitate specială pentru informații militare-tehnice, condusă de Leonid Kvasnikov. (Puțin mai tîrziu, în 1943, el va lua conducerea rezidenturii sovietice de la New York în probleme științifico-tehnice.) La indicația lui Beria, chiar în Kremlin, lui Kurceatov i s-a rezervat o cameră la etajul II, unde savantul era pus la curent cu informațiile secrete din străinătate, venite pe canale de spionaj.

Kurceatov lucra cu o traducătoare de limba engleză, Elena M. Potapova, specialist în literatură tehnică engleză, care avea acces la cele mai secrete documente. Imediat ce la NKVD a sosit „inventarul” cu problemele ce interesau laboratorul, la rezidenturile din New York, Berlin și Londra a fost trimisă radiograma cifrată nr. 834/23 din 14.06.42:

„Strict secret.

Conform datelor de care dispunem, Casa Albă a luat hotărîrea să alocе fonduri enorme pentru desfășurarea unor lucrări secrete de cercetare științifică, privind crearea bombei atomice. Lucrări analoge continuă în Marea Britanie și Germania.

Avînd în vedere cele de mai sus, vă rog pe toți să adoptați măsurile necesare pentru culegerea de informații privind:

— direcțiile științifice și căile practice de creare a bombei atomice, construcția ei, componentele combustibilului nuclear și mecanismul de inițiere a exploziei;

— lucrările de fisiune a izotopilor Uraniului;

— elementele transuranice,

fizica neutronilor și fizica fisiunii nucleare;

— posibilele schimbări în politica viitoare a S.U.A., Angliei și Germaniei, în legătură cu crearea bombei atomice;

— în care departamente guvernamentale se face coordonarea lucrărilor pentru crearea ei, unde anume se desfășoară aceste cercetări și sub a cui conducere.

Aleksandrov” (adică Fitin — n. aut).

Un nou punct pe hartă

Americanii au ridicat în jurul proiectului atomic un vid de nepătruns. Dar spionajul sovietic a făcut totuși o breșă în el.

„Moscova. Centru. Personal tov. Aleksandrov.

Răspuns la nr. 834/23 din 14.06.42.

Strict secret.

Atitudinea cercurilor guvernamentale și științifice din Statele Unite ale Americii față de realizarea practică a bombei atomice s-a schimbat, legat de atacul Japoniei la Pearl Harbor. Pînă în momentul cînd japonezii au tîrît America în război, autorități de la Washington și reprezentanți conservatori ai Pentagonului au minimizat sau chiar au ignorat posibilitatea fisiunii Uraniului. Una dintre cauzele acestei neîncrederi a fost și aceea că mulți fizicieni care lucrau în S.U.A. emigraseră recent din Europa, fiind proaspeți cetățeni americani.

Situația creată prin intrarea S.U.A. în război a impus guvernului și Pentagonului acțiuni hotărîte în direcția folosirii energiei atomice în scopuri militare; toate laboratoarele de cercetare pentru fisiunea Uraniului, de la New York, Berkeley, Prinston și Chicago, au început să lucreze după un plan unic, ce poartă denumirea codificată „Proiectul Manhattan”. Guvernul a însărcinat armata americană cu organizarea tuturor lucrărilor. Șef al proiectului a fost desemnat generalul Groves. Conform unor

date nu foarte precise, i s-a propus să conducă acest «superlaborator» lui Robert Oppenheimer. Este cel mai mare laborator din America.

S-a dezbătut îndelung problema locului unde urma să fie creată bomba propriu-zisă. Oppenheimer a propus generalului Groves platoul Los Alamos, din statul New Mexico: o zonă pustie, la egală distanță atât de coasta Atlanticului, unde uneori ajungeau submarinele germane cu misiuni de cercetare, cât și de zonele populate, ai căror locuitori ar fi putut fi afectați, în cazul unor avarii în timpul experiențelor. Propunerea savantului a fost acceptată. De atunci, «superlaboratorul» a început să se numească Los Alamos. Aproape de el s-au stabilit — într-un soi de bărci — oameni de știință și cadre ingineresti, tehnice. Cei fără locuință sînt aduși zilnic pe platouri cu autobuzul, din vechiul orașel Santa Fe.

Pentru intrarea în zonă, persoanele străine au nevoie de o permisiune specială a șefului Direcției serviciilor strategice William Donovan. Tuturor celor ce locuiesc în așezarea Los Alamos, lucrători și membri de familie, le este permis să părăsească teritoriul numai o dată pe lună, în ultima duminică. Practic, toți colaboratorii «superlaboratorului» sînt total ruși de lumea exterioară. Cenzura operează toată corespondența ce intră și iese. Locuitorii așezării sînt obligați să comunice administrației militare și serviciului de securitate de pe lîngă «Proiectul Manhattan» noile lor cunoștințe din concediu și toate contactele stabilite în timpul concediului, cît și numele persoanelor care susțin discuții pe teme secrete, ce nu intră în obligațiile lor, sau numele celor ce manifestă un interes exagerat față de obiectiv. Fiecare secție trebuie să lucreze autonom. Așezarea «mustește» de agenți ai F.B.I. Cei considerați a nu prezenta suficientă încredere sînt urmăriți de un serviciu special. Ei nu-și pot

părăsi apartamentele după ora 10.00 seara, nu pot merge la cumpărături sau în vizită la colegi fără a le fi înregistrat cel mai mic pas. Birourile lor au microfoane mascate. Convorbirile telefonice sînt permanent ascultate. Sub un control de-a dreptul inchizitorial se află oamenii de știință de origine neamericană, la curent cu importante secrete de stat, care pot deci, după opinia F.B.I.-ului, să le vîndă, să le divulge colegilor lor sovietici sau serviciilor de informații din alte țări.

În ciuda acestui regim atroce de păstrare a secretului, noi am luat în continuare măsuri pentru infiltrarea unor surse sigure la Los Alamos.

Maksim" (Vasili Zarubin — șeful rezidențurii sovietice la New York, în anii 1941-1942 — n. aut.).

Concomitent cu această telegramă cifrată, la Centru a sosit încă una, din Londra: „S-a primit copia unui raport, strict secret. În două locuri ale lui se vorbește despre producerea unei superbombe din Uraniu-235 și despre obținerea plutoniului, cu ajutorul reactorului, din oxid de Uraniu și apă grea. Raportul către guvernul lui Churchill include și aprecierea importanței fisiunii nucleului de Uraniu, schițele și costul unor uzine experimentale pentru fisiunea izotopilor rari prin metoda difuziunii, elaborată de profesorul Simon" (Franz Simon, fizician de prestigiu, singurul ofițer britanic care avea „crucea de fier” germană. După venirea lui Hitler la putere, împreună cu familia, a plecat în Anglia și a lucrat la Oxford — n. aut.).

„Louis” comunică

Această telegramă a fost urmată de o alta, din New York:

„Sursei noastre „Louis” i s-a adresat fizicianul Arthur Fielding cunoscut din timpul războiului din Spania (din înțelese pricină, numele de familie este schimbat — n.

aut.). El s-a interesat cum se comportă rușii față de el și cu care dintre ei ar putea face cunoștință. Fielding nu a ascuns faptul că deține o informație foarte prețioasă pentru ei, privind munca sa în laboratorul de la Los Alamos. El se teme să ia legătura personal cu vreun colaborator al consulatului general sovietic. La New York a sosit să-și viziteze părinții bolnavi. Va rămîne aici două săptămîni. Din discuția purtată, «Louis» a rămas cu impresia că Fielding vrea realmente să ne ajute. Împărtășim aceeași părere.

Intenționăm să-l recrutăm prin «Louis» care a îndeplinit deja sarcini analoage și cu mult succes. Rugăm analizați urgent”.

I se putea oare acorda credit, era capabil să se ocupe singur de recrutare? — s-au întrebat imediat șefii serviciilor de spionaj sovietic.

În nota informativă despre „Louis” se spunea: „Cohen Morris, născut în 1910, american, funcționar, membru al Partidului comunist din S.U.A., care a acceptat să colaboreze în 1938 din convingere”.

Din biografia politică a lui „Louis”:

„Părinții mei sînt emigranți. Mama, de loc din Vilno, tata din Tarași, lîngă Kiev. Au locuit la New York, în Harlem, East-Side. În casa noastră se strîngeau deseori emigranți din Rusia și Ucraina și ascultau discuri pe care le aduceau cu ei, cîntau cîntece populare, de sărbători organizau baluri, la care dansau polka. Cel mai bine am reținut povestile despre Rusia, o țară pe care nu o văzusem niciodată.

De fiecare dată cînd începeau amintirile despre ea, eram tot mai dornic să văd, fie și pentru cît de scurt timp, țara strămoșilor mei. Pe măsură ce am înaintat în vîrstă, această dorință a pus tot mai puternic stăpînire pe mine.

În 1933 am intrat în Liga tineretului comunist a Universității Illinois, dar curînd am fost exclus din universitate pentru răspîndirea de mani-

fește politice, pe care le tipăream noaptea, iar dimineața devreme le lipeam.

În 1936, cînd fascismul și-a făcut apariția în Spania, n-am avut de ales, m-am ridicat în apărarea Republicii. Altfel nu puteam. Asta corespundea convingerilor mele politice".

În 1938, într-o luptă, americanul Morris Cohen, cunoscut sub numele de familie Altman, a fost rănit la ambele picioare și trimis la un spital din Barcelona.

După convalescență, a fost invitat într-o clădire cu un etaj, din vecinătate, clădire împrejmuită pe toate părțile cu un zid înalt de piatră. Fusese vila unui bogat aristocrat din Madrid, iar acum era școala de spionaj a armatei republicane, unde învățau reprezentanții a opt naționalități. La punctul de control al permiselor de intrare, Altman a fost întîmpinat de un blond înalt, cu o tunică kaki, fără epoleți sau alte însemne. Era șeful școlii, „Braun”, ofițer de cercetare sovietic, care, ulterior, din cauza incompatibilității cu politica lui Stalin, nu s-a mai întors din Spania. Lu-cînd mai bine de 40 ani într-o situație ilegală în șase țări din Europa și America Latină, el a revenit nu de mult în Uniunea Sovietică.

Vremea să-și decline adevăratul nume nu a „revenit” însă... Într-o engleză ireproșabilă, „Braun” i-a relatat lui Altman-Cohen că în școală sînt pregătite cadre pentru cercetarea militară, radiști, trăgători de elită, și i-a informat că, din cauza rănilor sale, Altman a fost recomandat la cursurile de radiști. În timpul studiilor, s-a constatat disponibilitatea sa pentru îndeplinirea unor misiuni de cercetare. Înscriindu-l la cursurile de radiocomunicații șeful școlii de agenți l-a invitat pe Altman la un centru de instrucție de la poalele Pirineiilor. Acolo a avut loc o primă discuție de racolare. ■

(Va urma)

În românește de
Florentina DOLGHIN

LA LICITAȚIE... TITULESCU!

De cînd, cu pași hotărîți sau mai apăsați, am luat curs către mult rîvnita economie de piață, firesc au intrat în modă și licitațiile. În ce ne privește, n-am asistat nici-cînd la un astfel de spectacol și, deci, nici n-am tresărit vreodată la zgomotul ciocănelului izbit a treia oară și la glasul licitatorului gîndind irevocabilul și fatidicul: „Adjudecat!”

Dar la o anume licitație, mărturisim, tare am mai fi vrut să fim de față. Căci obiectul ei a fost, cu adevărat, de preț, după-cum nici licitanții n-au fost de fel de toată mîna... De altfel sînt și ani buni de atunci, mai exact 77 la număr.

Cincinai Pavelescu, care a relatat tărașenia mult timp după aceea, dar puțin înainte de a muri, și-a amintit că ea s-a petrecut într-o zi de primăvară timpurie, senină și caldă. Spiritualul epigramist era atunci judecător la Sinaia și dejuna des la — cum am spune noi astăzi — liderul Partidului Conservator-Democrat, Take Ionescu. În ziua cu pricina, a fost martor cînd acesta din urmă a fost sunat la telefon de primul ministru, Ionel Brătianu, care l-a întreb- bat, așa ca într-o doară:

— D-le Ionescu, nu faci azi o plimbare cu automobilul la Brașov? Pe la patru sînt la graniță, la Predeal. Cei doi erau adversari politici și se înfruntau fără menajamente, dar dincolo de disputele din parlament și presă se stimau reciproc și întrețineau cele mai civilizate raporturi.

Bun prieten, gazda epigra- mistului l-a pofțit și pe acesta

să ia parte la plimbare. Încît cei trei s-au întîlnit la locul stabilit și au pornit în jos, spre Timiș. La o cotitură a drumului, Ionel Brătianu s-a aplecat însă puțin către ușa din stînga a automobilului deschis și a rostit încet, în așa fel încît să n-audă decît cel căruia i se adresa:

— Domnule Ionescu, dă-mi înapoi pe Titulescu.

Afabil, șeful conservatori- lor-democrați i-a răspuns zîmbind:

— Imposibil, excelență. L-ai avut pe Titulescu și n-ai știut să-l prețuiești.

Ionel Brătianu a socotit to- tuși că merita să mai insiste și, tot în șoaptă, a replicat:

— În schimbul lui Titu- lescu, îți dau jumătate din parlament și pe Ion Duca.

Tot zîmbind, dar și inflexi- bil, Take Ionescu l-a lămurit atunci:

— Pe Duca am să-l fac eu ministru de externe înaintea dumatile, iar Titulescu face mai mult decît zece parla- mente.

Un mic accident al mașinii a împiedicat riposta lui I. Brătianu și viitorul diplomat a rămas... neajudecat.

Păcat că nu știm ce o fi gîndit el cînd a aflat că a fost, fără voia lui, obiect de licitație.

Poate că s-a simțit măgulit, poate că s-a amuzat, deși parcă mai degrabă am fi ispi- tiți să credem că și-a amintit zicala franțuzească pe care a și citat-o într-un rînd. Anume: „Există, desigur, destule că- sătorii bune, dar prea puține- s savuroase”.

D. HÎNCU

La sfârșitul anilor '60, omenirea a descoperit, surprinsă, că revoluția științifică și tehnică nu presupunea numai dezvoltare și progres, ci și o serie de „oaspeți nepoștiți”, cum i-a numit J.J. Servain-Schreiber. Cine erau „nepoștii”? Știm astăzi mai bine: poluarea, pericolul epuizării resurselor naturale, explozia demografică etc. Au apărut atunci mai multe analize, transformate în tot atâtea best-seller-uri. Între acestea, s-a numărat și Șocul viitorului, carte semnată de Alvin Toffler, tradusă și în limba română. I-a urmat Al treilea val tradusă și ea în românește — în care Toffler arată, încă de la început, că „o nouă civilizație este pe cale de apariție în viețile noastre și peste tot oamenii orbi încercă s-o oprească”.

De curind, Alvin Toffler a publicat o nouă lucrare, intitulată Noile puteri, în care demonstrează că știința și comunicarea vor fi motoarele secolului XXI. După revoluția agriculturii (primul val) și cea a industriei (al doilea val), intrăm în domnia informației. Noua putere este dată de circulația cunoștințelor din creierul uman spre ordinator. Ideea este reluată de Toffler într-un articol scris pentru revista franceză Paris-Match, în care autorul arată cum războiul din Golf i-a confirmat teoria.

Înaltă, de a reproduce articolul mai suscit — într-o formă prescurtată — ne permitem o singură observație. Aspectul neglijat de Toffler este tocmai cel al rolului informației — al manipulării ei, ca să folosim un termen consacrat — într-un război modern. Noi, românii, n-a trebuit să așteptăm războiul din Golf pentru a-i simți efectele. Vă

mai aduceți aminte, stimați cititori, de cifra avansată inițial pentru victimele Timișoarei din decembrie 1989? Dar pentru că articolul lui Alvin Toffler se referă la războiul din Golf, să cităm un singur exemplu de acolo. La 26 ianuarie 1991 generalul Norman Schwartzkopf anunță începutul celei mai mari catastrofe ecologice din istoria omenirii: irakienii au deschis vanele terminalului petroler kuweitian de la Al-Ahmadi și o mare neagră de proporții nemaiîntâlnite se întinde în Golf! Omenirea întreagă afla, prin intermediul televizorului, ce pericol uriaș o amenință. Reacția este copleșitoare. Teribile și inteligentele avioane F 111 execută operațiune „chirurgicală” și bombardează terminalul închizând vanele. Aceasta a fost versiunea oficială. Cea neoficială a aflat-o Christophe Agnus, de la revista franceză L'Express. Un oficial kuweitian a declarat, în culise, că „Dacă nu-i mituiam pe irakienii care lucrează la Al-Ahmadi, petrolul mai curgea și acum”. Și tot reporterul francez a aflat că nici măcar ofițerii pazei de coastă americane, trimiși degrabă să salveze omenirea de marea neagră, n-au avut acces la fotografiile luate din satelit și la celelalte documente, clasificate imediat strict secrete. În final, „cea mai mare catastrofă ecologică din istoria omenirii” și-a redus foarte mult proporțiile. La fel ca și bombardarea — tot cu arme „inteligente” la care se referă și Alvin Toffler — a unui bunker al armatei irakiene. Care s-a dovedit a fi doar un adăpost pentru populația civilă; ocupanții lui — „victime colaterale” — au murit nevinovați.

O VIZIUNE ASUPRA ISTORIEI

ALVIN TOFFLER

Și comandanții luptau corp la corp

Războiul din Golf a propulsat în prima pagină a ziarelor titluri răsunătoare ce salutau apariția unei tehnologii de război necunoscută până acum. Efectele sale au înmărmurit pe toți cei care rămăseseră sceptici în privința eficacității sistemelor electronice complexe. Această metamorfoză a artei războiului, manifestată în mod brusc în Golful Persic, este reflexul expansiunii unui sistem economic ce s-a impus în Occi-

dent și în Japonia în cursul ultimelor decenii. Maniera noastră de a purta război și cea de a produce bogăție sînt strîns legate. Strategia, tactica și tehnologiile militare au evoluat continuu în decursul istoriei. Schimbările majore s-au produs întotdeauna în corelație cu transformările profunde din procesul de producere a bunurilor.

Au fost trei etape, cărora le-au corespuns trei tipuri de război. Sosirea în momentul de față a celui de „al treilea val” corespunde războiului „de al treilea tip”.

Acum 10 000 ani apărea, în urma revoluției agricole, primul val de schimbări în procesul de producție al omenirii. Sedoritarizarea s-a produs în același timp cu diferitele inovații din relațiile sociale și politice. Războiul a fost una dintre cele mai importante. Agricultura a dat naștere războiului pentru că ea a permis comunităților să producă mai mult și să acumuleze un surplus. A favorizat astfel nașterea statului.

Probabil că în comunitățile nomade și pastorale preagrice se produceau deja vio-

lente confruntări. Dar aceste conflicte nu au căpătat caracteristicile unor adevărate războaie - confruntări singeroase între state organizate - decât atunci când organizarea statală a devenit preponderentă iar surplusurile economice suficient de mari pentru ca să merite să se lupte pentru ele.

Sistemele economice agricole ale primului val se bazau pe munca neîntreruptă și pe producția exclusiv manuală. Rezultatele obținute în aceste societăți agrare cereau foarte mult timp iar excedentele alimentare erau așa de reduse încât oamenii trebuiau să consacre mai mult de 90% din forța lor de muncă pământului. În aceste condiții, plecarea unui fiu la război însemna o catastrofă economică pentru familie.

Cel mai adesea, armatele din epoca primului val erau ridicate doar când era nevoie de ele, nefiind menținute tot timpul. Richard Shelly Hartigan scrie în lucrarea sa despre civili în război că în Evul Mediu, când un senior era atacat, „putea să își constrângă vasalii să își îndeplinească obligațiile militare până ce dușmanul era respins; dar un senior care se lansa într-o acțiune ofensivă nu-și putea permite în nici un caz să mobilizeze oamenii mai mult de 40 de zile pe an”. Era prea mare nevoie de ei la lucrul pământului. Din acest motiv, cit și pentru alte rațiuni, continuă istoricul citat, „deși întreaga populație era supusă obligației de a lupta pentru seniori, numărul combatanților era, în Evul Mediu, relativ redus. Erau plătiți - când se înțimpla acest lucru - mai curând în natură decât în bani. Iar comandanții victorioși primeau pământuri, principala sursă de bogăție în cadrul economiilor agrare”.

Formațiunile militare difereau în mod considerabil în ceea ce privește țaria, capacitatea, calitățile morale, comandamentul, calitatea și pregătirea. Multe erau puse, sub comanda mercenarilor sau a ofițerilor nobili. Sistemul de comunicații, asemenea economiei, rămânea primitiv și cea mai mare parte a ordinelor erau transmise oral. Asemenea

uneltelor folosite pentru cultivarea solului, armele nu erau standardizate, ci adaptate pentru minile care urmau să le folosească. Se lupta cu dușmanul tot așa cum se lucra pământul, cu ajutorul mușchilor. Armele pentru lupta la distanță - praștii, arbaleta, catapulul - erau puțin utilizate și, în ciuda apariției artileriei, timp de mii de ani războiul s-a purtat prin lupta corp la corp; oștenii se apărau cu sulite, săbii, securi, lăncii, scuturi, arme concepute pentru a omori și a căror eficacitate depindea de forța fizică. Până prin 1650-1700 și ofițerii cu grade înalte trebuiau să lupte corp la corp. Istoricul Martin Van Creveld remarcă faptul că Frederic cel Mare „a fost probabil primul comandant suprem care a purtat un veșmînt de stofă și nu o armură”.

Distrugerea în masă

Anumite societăți din primul val prezentau condiții economice și militare diferite de acest model. Istoricul Karl Wittfogel le numește „societăți hidraulice”, căci nevoia de o rețea de irigații de mare anvergură antrena o mobilizare masivă a miinii de lucru, apariția unei birocrății și a unor formațiuni militare permanente și specializate. Dar chiar și în acest context bătăliile rămneau confruntări corp la corp, luate între persoane. De fapt, această excepție „hidraulică” nu face decât să confirme principiul simplu - dar adesea ocultat - potrivit căruia economii fundamentale diferite produc stiluri și structuri militare fundamentale diferite.

Revoluția industrială a adus al doilea val de schimbări istorice, transformând atât modalitatea de purtare a războiului cit și cea de producere a bunurilor. În momentul când, de la sfîrșitul sec. XVII, în Occident, mașinile cu aburi au început să pompeze apa din minele Angliei, când Newton a redefinit știința, când Descartes a rescris filosofia, când fumul coșurilor de uzine s-a înălțat spre cer, când producția industrială în serie a înlocuit agri-

cultura țărănească, războiul s-a industrializat și el.

Odată cu producția în serie a apărut și ridicarea în masă. Prin introducerea conscripției generale, soldații nu mai erau plătiți de către seniori, ci de către un stat-națiune care le cerea pentru el fidelitatea datorată altădată suzeranilor. Ideea națiunii sub arme - „La arme, cetățenii!” - a fost lansată de revoluția franceză. Schimbările cele mai spectaculoase care au intervenit atunci în modul de a purta războiul au fost metodele de producție în serie; Franța, spre exemplu, a fost capabilă să producă, în 1793, 7 000 tunuri, întorcînd definitiv spatele lucrului manual. Foarte repede, Eli Whitney, a început să fabrice, în Statele Unite, muschete în serie.

Transformarea războiului, convertit în industrie, s-a întins rapid dincolo de domeniul tehnologiei. Armatele ridicate pentru o perioadă de timp limitată de către nobili au cedat locul unor trupe dirijate de ofițeri ieșiți din școala de război. Noile specializări din armată au fost calchiate după diviziunea muncii din industrie. Ca și în viața civilă, armatele și-au multiplicat statele majore. Ordinele scrise au înlocuit comenzile orale.

Distrugerea în masă a fost expresia militară a societății industriale de masă. Ea rămîne pecetea de neșters a războiului din epoca celui de al doilea val. Primul război mondial a fost un masacru. Al doilea război mondial ne-a probat potențialul înspăimîntător al industriei morții. Naziștii au asasinat șase milioane de evrei, creînd, pe principiile producției în serie, adevărate benzi rulante ale morții. Bilanțul acestui război atestă 15 milioane de soldați masacrați și aproape de două ori mai mulți civili.

Astfel, înainte chiar ca bomba atomică să fi distrus Hiroșima și Nagasaki, războiul atinsese un nivel de distrugere în masă necunoscut încă. La 9 martie 1945, spre exemplu, 334 bombardiere americane B-29 au distrus, în timpul unui singur raid deasupra orașului

Tokyo, 267 171 imobile, făcând 84 000 morți în rîndul populației civile (și 40 000 răniți) și rîzînd orașul pe o suprafață de 25 km. Bombardamentele oarbe de la Coventry, în Anglia, de la Dresda, în Germania, și toate cele care au lovit numeroase orașe mai mult sau mai puțin importante, de-a lungul întregii Europe, aplicau principiile distrugerii masive.

Generalul american care a bombardat orașul Tokyo, Curtis LeMay, și care a fost numit ulterior șef al lui U.S. Strategic Air Command (Comandamentul Aviației Strategice a S.U.A.), era un apostol convins al distrugerii în masă. „Cînd se declară războiul – explică el – nu mai este timp pentru a stabili o ordine de prioritate a obiectivelor și, de altfel, tehnica noastră nu ne permitea să lovim cu precizie țintele”. Pentru LeMay „demolarea totală rămînea singura modalitate de a câștiga războiul... Bombardamentele trebuiau să fie masive”.

După al doilea război mondial și pe toată durata războiului rece, arma nucleară, capabilă să producă distrugeri de o extraordinară amploare, a apăsător constant asupra raporturilor dintre cele două superputeri.

În cadrul civilizației industriale a celui de al doilea val, care a atins maxima dezvoltare în perioada de după al doilea război mondial, distrugerea în masă era principiul suprem al doctrinei militare, așa cum producția de masă era pentru economie. Dar azi lucrurile sînt în curs de schimbare totală. Încă nu se realizează faptul că apogeul industrializării este deja departe în urma noastră. Sîntem acum în cel de al treilea val și războiul, ca întotdeauna, suferă o evoluție paralelă și devine un război de al treilea tip.

Epoca armelor inteligente

În sistemul economic actual, al celui de al treilea val, producția de masă este o noțiune din ce în ce mai depășită. Producția de bunuri de consum în

mici loturi diversificate, dar în mari cantități, grație unei tehnologii inteligente, înlocuiește producția de masă în tot mai numeroase ramuri. Această transformare este însoțită de explozia pieței pentru producția de masă într-o multitudine de „nise”. Pe de altă parte, publicitatea, care depinde de mijloacele mass-media, precum presa și poșta, își multiplică difuziunea prin cablu, transmisiile prin satelit și chiar prin mijloace de comunicare mai perfecționate pentru a atinge micropiete vizate. Fiecare dintre aceste etape sparge omogenitatea societății industriale de masă și se reflectă în schimbările care survin în inima celei familiale – cu tendință din ce în ce mai polimorfă – și în cultură, care devine tot mai eterogenă.

Cu cît societatea și economia se diferențiază mai mult, cu atît informația trebuie să circule între populații și instituții, pentru a asigura o bună coordonare. Aceasta explică explozia informației și a tehnologiilor de comunicare din acești ultimi ani. Noua economie cere, de asemenea, lucrători din ce în ce mai specializați, pe măsură ce dispare lucrul manual, iar muncitorii necalificați sînt înlocuiți de mașini inteligente.

Microchip-uri și sisteme de feed-back echează orice, de la automobil la cuptorul cu microunde, asigurîndu-le memorie, posibilități de programare și inteligență. La rîndul lor, aceste noi produse ridică nivelul de educație al celor ce le utilizează.

Producția avansată a celui de al treilea val este centrată pe fabricarea de produse individualizate, pe eliminarea penelor în funcționare și a articolelor de proastă calitate. Spre exemplu, astfel a fost pusă la punct croiala veșmintelor cu ajutorul laserului, comandat prin ordinator. Pe cîmpul de luptă, procedeul a dat metoda de țintire a obiectivelor cu ajutorul laserului. În sectorul medical civil, cutare principiu duce la utilizarea unui anticorp monoclonal pentru identificarea antigenelor unei boli și distrugerea ei. În război, se folo-

resc rachetele de croazieră Tomahawk pentru a recunoaște un bunker irakian, a-l pătrunde pe ușă și a-l distruge. Unelele inteligente produc arme inteligente.

Această dublă căutare, a preciziei și a individualizării, care permite, în domeniul industriei, să se reducă risipa, diminuează, pe cîmpul de luptă, ceea ce militarii numesc „distrugeri colaterale”.

După o lună de bombardamente asupra Irakului, în timpul căreia coaliția condusă de Statele Unite a efectuat 70 000 de ieșiri, Irakul a acuzat pe aliați că „au tras fără discriminare și că au ucis civili. Totuși, numărul victimelor civile comunicat de Irak, după 30 de zile de bombardamente de o intensitate neegalată în decursul istoriei, a fost, potrivit diferitelor estimări, de la cîteva sute de morți pînă la cîteva mii.

Moartea unor civili este întotdeauna un fapt deplorabil, dar chiar și dacă aceste cifre erau înmulțite cu 10, tot ar fi rămas foarte mici prin comparație cu alte momente ale istoriei. În timpul primului război mondial, 137 000 civili și-au găsit moartea, în fiecare lună. Cifra pare foarte modestă, comparînd-o cu bilanțul celui de al doilea război mondial, care a cauzat, în fiecare lună, moartea a 388 000 civili. În 1981, puțin timp după apariția cărții mele *Al treilea val*, generalul maior Don Morelli, de la U.S. Army Training and Doctrine Command (Comandamentul Armatei S.U.A. pentru pregătire de luptă și doctrine), ne-a povestit că deși cartea nu se ocupa de problemele militare, era atent citită de generații numite să redefină războiul. O nouă doctrină, numită „războiul aer-sol”, apoi „războiul aer-sol 2000” era pe punctul de a căpăta formă. După cum ne-a relatat el, această nouă doctrină, chiar dacă era stabilită în context și în termeni militari, se întîlna cu multe dintre schimbările economice și sociale descrise în cartea mea. ■

**Prezentare și traducere
Dorin MATEI**

Războiul de reîntregire văzut de la București

AMINTIRI DIN ROMÂNIA

RAYMUND NETZHAMMER

Continuăm publicarea unor fragmente din lucrarea înaltului prelat catolic, de data aceasta atenția noastră oprindu-se asupra capitolului pe care l-a intitulat Ocupația germană. Literatura istorică de la noi consacrată acestei perioade este bogată și diversă, începînd cu volume de documente, studii, articole și lucrări de sinteză și încheind cu măturii memorialistice, toate însă de sorginte românească. Ne aflăm acum în fața unui izvor documentar de altă proveniență și poate că tocmai din acest motiv el trebuie privit cu toată atenția și considerația. Da, și considerația, pentru că, trecînd peste unele argumente de ordin personal, cum ar fi, de pildă, exigența unor măsuri luate de autoritățile române împotriva personalului și clerului catolic în momentul declarării războiului împotriva Austro-Ungariei (vezi Magazin istoric, nr. 10/1991), omul de cultură, bun cunoscător al istoriei și poporului nostru, a găsit sursele să se retragă pe pozițiile unui neutru care face efortul să privească cu obiectivitate evenimentele, să le interpreteze și să le judece din ipostaza celui care are nu numai dorința dar și puterea înțelegerii.

Ați specialiștii, cit și publicul larg cititor beneficiază, astfel, de informații neîntîlnite în alte surse documentare. Ele se referă nu doar la evenimentele ocupației cu consecințele acestea, în general cunoscute, ci mai ales la poziția și atitudinea unor personalități importante, poziții și atitudini exprimate în convorbiri confidentiale, căci elvețianul Raymund Netzhammer, prin funcția deținută de arhiepiscop de București, își păstrează încrederea factorilor politici și militari atît români, cit și pe aceea a adversarilor lor. Luciditatea și bunul simț sînt prezente în consemnările înaltului prelat catolic și ele își găsesc explicația în propriile sale convingeri și concepții despre lume și viață, hrănite, cum spunea, de largul său orizont spiritual și totodată uman. Să-i dăm cuvîntul.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

Trupe germane pe Calea Victoriei; în prim-plan — feldmareșalul August von Mackensen

Duminică, 29 octombrie. Ce surpriză! În drum spre Catedrală, îmi iese înainte parohul Kaluza din Turnu Severin. Cel mai cordial salut pe stradă! Imediat i se indică o cameră în reședință, ca fiind primul care se întoarce din lagărele de interniți din Ialomița. Când mă ridic din scaunul de spovedanie în Catedrală, uimirea este și mai mare, căci îl văd rezemat de un stîlp pe vicarul de la parohia Catedralei; el vine ca primul eliberat din Moldova și anume de la Huși, unde au fost transportați preoții noștri din București, după plecarea lor de aici. Respir din nou ușurat, căci aceste două exemple dau o speranță îndreptățită asupra eliberării pe curînd și a celorlalți colaboratori în via lui Dumnezeu!...

După-amiază îl vizitez pe doctorul [Grigore] Antipa, pentru a-i mulțumi că a obținut eliberarea unor preoți. Se pare că a avut o poziție destul de dificilă în comisie. În total, vor fi lăsați să se întoarcă la casele lor cam 65% dintre toți cei arestați, dacă nu vine o dispoziție contrară între timp. În curînd convorbirea noastră se referă la boala prințului Mircea [fiul regelui Ferdinand] și la mîhnirea și îngrijorarea părinților pentru cel mai mic copil al lor. Dr. Antipa este de părere că regele trebuie să sufere pentru sărmana țară mult mai mult decît pentru prinț. De fapt, este de neconceput că a declarat războiul. Aluzia mea la regele constituțional, care trebuie să se incline în fața voinței miniștrilor care poartă răspunderea, este eliminată cu observația că regele are drept de veto și că el, pur și simplu, nu trebuia să semneze declarația de război. Antipa admite că regele a fost prelucrat strașnic de către șefii de partide — Brătianu, Take Ionescu și Filipescu —, care acționaseră de conivență și își repartizaseră bine rolurile între ei. Șeful Siguranței, Panaiteșcu, fusese și el trimis cu sîrg la rege, apoi i se dăduseră ra-

poartele atașailor militari români în străinătate, bine ajutate de generalul Iliescu [șeful Marelui Stat Major] și, în sfîrșit, rolul cel mai grav la declararea războiului îl jucaseră femeile. În fruntea lor se afla regina, apoi doamna Elise Brătianu, care acum se și refugiase la Iași ca să-și protejeze nervii, apoi marea trăgătoare de sfori, prințesa Martha Bibescu, și, în sfîrșit, suita doamnelor de onoare nou-numite. Domnul Antipa consideră războiul ca o lucrătură a femeilor și exprimă sentința că femeile au jucat întotdeauna un rol în viața regelui.

Este criticat faptul că regele semnează ușor tot ce i se pune în față, cum s-a întimplat și la numirea comandanților de armată, cînd veniseră la rînd generali incapabili, ca generalul Crăiniceanu — un prost făcut gramadă. În continuare, părerea lui asupra regelui este următoarea: „În șase săptămîni a reușit să distrugă opera unchiului său, pe care acesta o realizase în 48 de ani!” Ce-mi spusese mie regele acum foarte de curînd? [Magazin istoric, nr. 8/1991]: „Cînd treburile merg prost, regele trebuie să fie vinovat de toate!”

Agitația de moment a fostului director al pescuitului și înalt funcționar în Ministerul domeniilor [Gr. Antipa], care cu siguranță se va liniști curînd, se explică și prin faptul că românii le merge peste măsura de rău în Dobrogea, regiune pentru care Antipa a făcut foarte mult și pe care el o cunoaște ca puțini alții. El vede o mare parte din opera vieții lui distrugîndu-se. Spune cu amărăciune: „Și Hirșova este acum pierdută și, în general, toată Dobrogea se duce în curînd dracului! În cea mai mare măsură, rușii sînt vinovați de această nenorocire, căci erau beți la Constanța, au lăsat multe cereale și petrol să cadă în mina dușmanilor și apoi au fugit la 30 km înspre nord...”

Miercuri, 13 decembrie. Cunoscind firea sensibilă a merituosului fost prim-ministru Titu Maiorescu și, în actu-

ala situație tristă a României, am socotit că este bine să-i fac o vizită. L-am căutat la locuința sa actuală din strada general Lahovari, fiindcă un deces în familie l-a îndemnat să părăsească bine-cunoscuta lui casă din strada Mercur.

Maiorescu s-a arătat foarte bucuos de vizita mea și ne-am povestit foarte multe. Intrarea României în război și derularea rapidă a grelelor și dureroaselor întîmplări de război au format tema principală a convorbirii. După o lipsă îndelungată, s-a întors din străinătate la București cu două săptămîni înainte de declararea războiului. Azi, nemaiauzind bine, s-a așezat foarte aproape și asculta cu mare atenție relatările mele: cum, atunci, eu și mulți alții, am răsuflat ușurați; crezînd și sperînd că Maiorescu va salva patria de război; cum am spus această speranță regelui și am observat, spre durerea mea, că regele nici nu se gîndește la o schimbare a cabinetului.

Abilul om de stat și filosof mi-a declarat, în felul său scurt, precis și logic, următoarele: imediat după întoarcerea sa din străinătate, a fost la rege, care nu a spus nici un cuvînt despre o remaniere a guvernului. O zi înaintea Consiliului de Coroană, adică sîmbătă 26 august, a fost chemat de către rege, pentru seara la ora 5, la Palatul regal. Miniștrii Von dem Busche și Czernin știau despre audiență, de aceea au fost la el. Dimineața Czernin s-a dus la rege și l-a lăudat pe Maiorescu atît de mult, fiind convins că acesta va fi însărcinat cu formarea unui nou guvern. Cu amărăciune și indignare, Maiorescu spunea că regele nu trebuia să pună în scenă această comedie.

— Gîndiți-vă, a continuat bătrînul om de stat român, o jumătate de oră înaintea audienței mele la rege, a venit și ministrul Italiei, Fasciotti, un om cu totul antipatic, mie, și îmi spune că a fost înștiințat că merg acum la rege, că el ține să știu dinainte că ne-

utralitatea României nu se mai poate ține și că toți trebuie să fie uniți.

Maiorescu a descris astfel audiența:

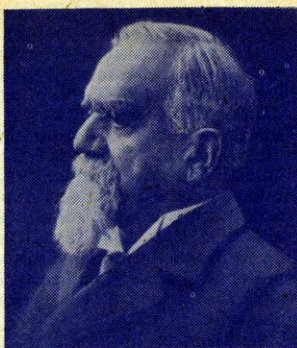
— Am ajuns la rege. Primul lui cuvânt a fost că mine are loc Consiliul de Coroană și dorința lui este ca toți să se exprime deschis. Eu întreb pe rege dacă Maiestatea Sa dorește să se dea o anumită tendință Consiliului de Coroană. Imediat regele a început să spună că, în cele 14 zile de când am fost ultima oară la el, lucrurile s-au schimbat și că el este hotărât să declare război. Regele a adăugat că fiecare trebuie să facă sacrificii, iar el pe cele mai mari, de vreme ce trebuie să rupă legăturile cu familia sa și cu Germania, dar că nu poate să facă altfel, fiindcă el este în primul rînd român!

Eu i-am spus regelui că asta este o concepție greșită și să nu uite că atunci (în 1866) cînd s-a chemat un prinț german, un Hohenzolern, pe tronul României, [aceasta s-a făcut] cu intenția de a avea în germanism și în familia princiară germană un sprijin solid; asta a fost mereu tradiționala directivă a politicii României.

În toiul acestei interesante discuții, Maiorescu este chemat afară. Venise domnul Marghiloman și Maiorescu îl conduce imediat la mine în salon.

Marghiloman arată foarte abătut. El spune ceva despre Crucea Roșie, al cărei președinte este, și despre buna populație a Bucureștilor care, cu toate că s-au schimbat multe, este liniștită și disciplinată. Cel mai greu este că poliția română chinuiește și acum populația. Marghiloman vorbește despre război, spune că germanii au trecut deja peste Buzău. După părerea lui Maiorescu nu se mai poate vorbi despre o armată română.

Povestesc cele auzite despre ordinul împăratului [Germaniei] către armată, care sună a pace. Maiorescu spune că și ei au fost înștiințați și de aceea ține acum

„Merituosul fost prim-ministru Titu Maiorescu” (sus) și „Foarte abătutul” Al. Marghiloman

această mică reuniune. Cei doi oameni de stat se întreabă pe ce cale ar putea să intre în legătură cu regele, poate prin papa. Pentru cazul că ar fi folositor, eu îmi ofer serviciile. Luîndu-mi rămas bun de la cei doi, Marghiloman îmi oferă mașina să mă ducă pînă acasă, ceea ce am primit, mulțumindu-mi.

Acasă se prezintă dl. Alexandru Tzizgara Samurcaș, nou numit ca prefect al poliției. Numirea acestui bărbat energic, pe cel mai important post al poliției, mă bucură. Prin el, care vorbește perfect germana și știe cum să se comporte cu nemții, populația română va obține maximum de indulgență pe care o poate acorda o putere ocupantă...

Joi, 14 decembrie. General-feldmareșalul von Mackensen a trimis un funcționar la palatul arhiepiscopal, să se

intereseze personal de starea sănătății mele. Abatele primat Fidelis din Stotzingen a telegrafiat la comandament, dorind știri despre arhiepiscop [adică R. Netzhammer], iar maresalul vrea să dea un răspuns corespunzător. Preotul de campanie din Osnabrück ne aduce pe preotul Ladenbûrger, din Divizia 217, care ne dă știri interesante din Dobrogea. El a fost mai întîi pe frontul rusesc și apoi în Bulgaria, unde a luat parte la luptele din Dobrogea, care au fost dirse și sîngeroase, mai ales în regiunea Topraisar. La Constanța, a celebrat liturgia militară în biserica noastră, rămasă neatinsă, fiindcă în port era imposibil de intrat din cauza unui crucișător rusesc care trăgea cu tunul.

După relatările acestui preot, Constanța a suferit foarte mult din cauza jafurilor și a stricăciunilor făcute de bulgari. Grînele înșilozate și petrolul au căzut în minile germanilor. Landenbûrger a fost și în parohia noastră la Caramurat, unde a făcut slujba, a botezat copiii, a sfințit mormintele celor înmormîntați fără preot, acesta fiind internat în lagăr. Tabernacolul bisericii parohiale a fost fujuit de bulgari, dar oamenii spuneau că Sfintele Daruri au fost luate înainte. Preotul divizionar a fost bucuros că a găsit la Caramurat o biserică mare și frumoasă, cu oameni catolici.

Sîmbătă, 16 decembrie. La ora 12 mi-a fost acordată o audiență de guvernatorul imperial, generalul de artilerie von Heinrich. La aceasta a fost de față și Alțeta Sa prințul Schaumburg-Lippe [șeful serviciului diplomatic german la București]. Generalul face impresia unui om greoi. El este mirat că arhiepiscopul vorbește perfect limba germană. Nu este nici o mirare, spun eu, cînd ești din Baden! Acum se miră și mai mult, că aici, în România, șade un episcop german! Că [la București] pe lîngă școlile germane evanghelice, tot așa de mari sau și mai mari, sînt școlile catolice, care predau

limba germană. Dl. general nu știa nimic. După explicația mea, crede și domnia sa că aceste școli ar trebui puse în funcțiune. Pentru asta ar trebui să se elibereze preoții și „frații” (profesorii) care sînt internați [de români] în Moldova.

La această problemă, dl. general este foarte rezervat și nu discută că s-ar putea face un schimb de prizonieri. Mai mult, el se interesează de poziția arhiepiscopului față de Curte, de guvernul și de mitropolitul țării; în sfîrșit, [întreabă] ce este adevărat din birfelile despre regină. Conversația de o jumătate de oră cu generalul de artilerie și cu Alteța Sa a decurs foarte greoi, greoi ca și tunurile!

La ora cinci după-amiază, mă primește în casa Meitani, peste drum de biserica Brezoianu, Excelența Sa generalul feld-mareșal von Mackensen. Slabul și musculosul bărbat mă invită să iau loc și întreabă:

— Ce îndeamnă pe domnul arhiepiscop la mine?

Răspunsul meu este:

— Să exprim Excelenței Voastre toată admirația mea și să vă doresc, pentru acțiunile viitoare, binecuvîntarea și protecția lui Dumnezeu!

Mareșalul se uită cu ochi mari și mirați la mine. Apoi spune:

— De la dumneavoastră, în înalta dv. funcție bisericească, primesc cuvintele cu mulțumiri!

Apoi eu:

— Bineînțeles, Excelență, aș fi vrut să nu fiți nevoit să veniți, că noi nu aveam nevoie de acest război!

Acum Mackensen întreabă de naționalitatea mea și de unde am venit, că nu poate să înțeleagă interesul abatelui din Stotzingen pentru mine. Enigma este foarte ușor de înțeles, de vreme ce locul meu de naștere este Baden și fac parte din Ordinul Benedictin. Se interesează și el de Curtea românească. Pentru regele Carol I are cuvinte de cea mai mare laudă. Pe regele Ferdinand îl consideră un om slab, care este cu totul sub influența

soției și care dă întotdeauna dreptate celui care a fost ultimul la el. La asta, am spus că mulți s-au convins că regele Ferdinand poate fi foarte independent și că o țintă care i se pare justă o urmărește pînă la capăt. Și față de Mackensen exprim convingerea mea că se exagerează influența reginei asupra regelui și a politici, dar poate e posibil ca în România femeile, înaintea bărbaților, să fi hotărît războiul contra Puterilor Centrale.

Mackensen pune întrebarea dacă regele ar fi putut evita războiul prin abdicare. Această întrebare este zadarnică, fiindcă, după părerea mea și a tuturor, regele n-ar fi putut evita războiul nici prin abdicare. Regele Ferdinand ar fi putut să se gîndească la o eventuală abdicare lîngă o soție pașnică și pro-germană, care, ca și Carmen Sylva [regina Elisabeta] nu ar fi avut urmași, dar în cazul lui, nu. Cît de greu este să înoți împotriva curentului apei, a aflat-o și înțeleptul rege Carol I. În 1913, nici el nu a fost atît de puternic ca să se impună față de Filipescu și de femeile războinice de atunci. S-a avîntat în luptă contra Bulgariei...

Mackensen a ascultat în tăcere tot ce am spus în favoarea regelui Ferdinand. Un singur lucru nu-i poate ierta regelui, că el, un bărbat german și Hohenzollern, a spus într-un interviu acordat lui *Times* că „germanii sînt buni și avari”.

Ezitînd, Mackensen răspunde întrebării mele, dacă Germania era pregătită pentru un război cu România:

— În Germania au fost oarecari temeri că România va intra în războiul mondial împotriva Puterilor Centrale, însă, pînă în ultimul moment, rapoartele diplomatice au fost liniștitoare. Preventiv, în ultimele săptămîni, noi am adus trupe la granița cu România. După declanșarea războiului, situația a fost dificilă și abia azi, privind totul retrospectiv, îmi dau seama că numai Dumnezeu și norocul ne-au ajutat.

În prima noapte după declanșarea războiului, a transportat întregul material pentru pod la Sîstov, în dreptul Dunării, la Belini. Atacul la Turtucaia a fost o acțiune foarte riscantă fiindcă au fost puține trupe la dispoziție și acestea de calitate a doua. Atacul a reușit datorită bulgarilor care, plini de ură împotriva românilor, s-au năpustit groaznic asupra lor. Încă de pe vremea cînd era în Serbia și Macedonia au zise că bulgarii ar trebui folosiți contra românilor.

Mackensen are cuvinte de laudă pentru ceea ce au făcut românii în Dobrogea. El vorbește cu entuziasm mai ales de Constanța, care oglindește o minunată imagine a înfloririi României sub regele Carol I. Cea mai bună impresie i-au făcut-o portul cu marile silozuri, străzile largi, cheirurile cu multe clădiri frumoase. Un singur lucru nu i-a plăcut — ceea ce nu-i plăcea nici regelui Carol — Cazinoul, care este și prost clădit. Teama mea, ca românii să nu piardă Dobrogea în folosul Bulgariei, nu este împărtășită de Mackensen:

— Este exclus ca românii să nu aibă ieșire spre mare! N-ar mai putea trăi. Pierderea Dobrogei ar nutri în români gînduri revanșarde!

Mareșalul Mackensen a accentuat peste tot, a spus chiar și regelui Ferdinand al Bulgariei să nu cumva să pretindă bulgarii Dobrogea.

Vorbînd despre situația României, Mackensen vrea să știe cite ceva despre oamenii de stat care nu au plecat la Iași. Cînd am spus că Maiorescu a fost pentru neutralitate, că un război cu Rusia era de neconceput, el a fost de aceeași părere. El nu are nimic împotriva domniilor Carp, Maiorescu și Marghiloman, este gata să le acorde, la propunerea mea, oarecare atenție, dar crede că prin transmiterea ordinului [al împăratului] pe armată, către ei, a făcut destul.

— Nu am făcut mai mult, ca să nu compromit aceste persoane în fața poporului!

Văzînd că mă interesează impresia lui despre București și despre bucureșteni, îmi povestește amănunțit intrarea sa în oraș:

Cu două zile înaintea intrării germanilor, a trimis un parlamentar la comandantul cetății, cu somația de a preda imediat cetatea și orașul, în caz contrar, ambele vor fi bombardate. Parlamentarul a avut impresia că ofiterii români au fost gata să le predea imediat, dar un francez [probabil din misiunea de curînd sosită în România și avîndu-l șef pe generalul H.M. Berthelot] era contra. Apoi am spus că predarea nu are nici o valoare, deoarece Bucureștii nu mai sînt o cetate și nu mai există un comandant. La urmă s-a dat un răspuns în scris nehotărît. În noaptea de 5 spre 6 decembrie, s-au auzit explozii puternice și Mackensen s-a convins că orașul era evacuat.

Împotriva părerii anturajului său, el a plecat cu mașina de-a lungul frontului și, văzînd că nu se mai trage, a cercetat un fort, dar acesta era complet gol. Plecînd spre oraș, a întîlnit o mulțime de refugiați cu căruțele pline cu bagaje. Întrebați de ofiterul care îi însoțea și care știa românește, ei au răspuns că în oraș nu mai sînt trupe; și că li se spusese să se întorcă în satele lor. În continuarea drumului, a întîlnit un polițist călare, care i-a raportat că orașul e gol și că putea intra neînșenjit și la primărie.

— După asta, povestește Mackensen, am intrat încet în oraș... M-am îndreptat spre Palatul regal, unde am găsit, în curte, trupele care intraseră în capitală, dinspre nord. Am ordonat ca Palatul

să fie păzit și nimeni să nu fie lăsat să intre. În locul intententului, s-a prezentat un profesor, Tzigara. M-am reînțors în strada principală, am coborît în fața unui magazin, unde am scris o telegramă către Kaiser. Abia afară din oraș am întîlnit trupele noastre care intrau în Capitală. Sigur, un caz unic, conducătorul armatei intră singur într-un oraș dușman!

Orașul București a făcut o impresie bună lui Mackensen. El admiră frumoasele și mărețele lui clădiri și zîlnic se plimbă, vizitînd cartierele unul după altul. Dintre multele biserici i-a atras atenția noua biserică italiană, care are un stil complet diferit. Pentru Mackensen a fost foarte neplăcut că ministrul american [Ch. Vopicka], care este la origine cehoslovac [și care imediat după declararea războiului de către România preluase și interesele cetățenilor germani din România], menține la mai multe clădiri steaguri americane — chiar și la Legația germană — cu toate că germanii sînt aici și își vor apăra singuri interesele...

Din convorbirea cu el s-a observat ușor interesul și înțelegerea ce are pentru biserici și lucruri religioase. Se pare că are amintiri plăcute din Macedonia, mai ales din Ohrida; vorbea cu încîntare nu numai despre frumoasa poziție a orașului, ci și despre celebra biserică Sfîntul Clement și despre episcopul ortodox al locului...

La sfîrșitul audienței, am rugat pe feldmareșal să aprobe să adresez felicitări papei Benedict al XV-lea de sfințele sîrbători ale Crăciunului, prin telegraful militar. Excelența Sa binevoiește să

dispună chiar personal cele necesare.

Duminică, 17 decembrie. Autoritățile germane internează unele persoane dintre românii și româncele sus-puse, ceea ce provoacă neliniște în populație. Prințesa Martha Bibescu mă vizitează, însoțită de surorile vincentiense, și exprimă teama că vor fi și ele internate [Magazin istoric, nr. 2/1988]. Aceeași teamă de noi arestări de români are și d-na Zoe Sturdza, care m-a ținut mult la vizita mea de astăzi, vorbind din nou despre situația din familia și Curtea regală [vezi Magazin istoric, nr. 9/1991]...

Luni, 18 decembrie. Domnul academician și vicerectorul Universității din București, profesorul Ioan Bogdan, renumit pentru cunoașterea limbilor slave, îmi oferă două volume din Psaltirea tipărită de Candrea în Editura Comisiei istorice. El este înfricoșat din cauza internărilor. Savantul, un om liniștit, este astăzi într-o puternică agitație politică...

Joi, 21 decembrie... D-nul Fromherz ne spune lucruri interesante din împărăția aerului, pe care a cutrelerat-o cu aparatul său, cu viteza de 120 km pe oră. După ce se înălțau la Rusciuk, aviatorii făceau o jumătate de oră pînă la București. Și azi ne apucă groaza cînd ne gîdim la teribilele atacuri de atunci! Iar acum, un așa de mare rău-făcător stă cu noi la masă! Liniștit, ne povestește de cite ori a zburat „peste” București și cite bombe avea cu el și pe care cartiere le lansa. A aruncat bombe și la Buftea și la Ploiești... ■

(Va urma)

Apelați la publicitatea **MAGAZIN ISTORIC**

Cele mai largi categorii de cititori pot fi interesate de activitatea și produsele firmei dv. Dacă apelați la publicitatea *Magazin istoric*.

Cea mai răspîndită revistă de istorie din România este pregătită să vă ajute în reușita dv. Apeland la publicitatea *Magazin istoric*, vă asigurați accesul produselor, ofertelor, inițiativelor și informațiilor dv. în largi cercuri de cititori.

Nu pierdeți șansa unei reclame în paginile *Magazinului istoric*.

Războiul de reîntregire văzut de la Iași

ÎN TOAMNA LUI 1917... (II)

G.G. MĂRZESCU

La 22 noiembrie/5 decembrie 1917, la Brest-Litovsk, s-a semnat armistițiul ruso-german, care a dus la o neașteptată schimbare a raportului de forțe pe frontul românesc și la dezagregarea armatei ruse. O parte din unitățile ruse au continuat să rămână credincioasă vechilor autorități, alta conducerii bolșevice. Astfel, comandantul suprem al armatei ruse, generalul Duhonin, a refuzat să încheie armistițiul. Împotriva sa a fost trimisă o unitate bolșevică, comandată de praporcicul (purător de drapel) Krilenko care, în gara Moghilev l-a ucis pe Duhomin în trenul Marelui Cartier. „Rusia bolșevică — scrie Const. Kiriljescu — era gră-

bită să încheie pacea, ca să aibă mina liberă în interior spre a-și desăvârși opera de consolidare a revoluției sociale. Armata rusă a fost lovită mortal de revoluția bolșevică. Pe frontul român, Comitetul militaro-revoluționar se declară autoritate supremă și convoacă un congres al tuturor unităților de pe acest front. Congresul s-a ținut la Roman. Rezultatul lui a fost bolșevizarea armatei. Soldații cerură încheierea imediată a păcii și demobilizarea; în cazul când aceste lucruri nu s-ar realiza, ei anunțară că vor părăsi frontul”.

Krilenko a semnat armistițiul de la Brest-Litovsk. Pe frontul român, generalul Scerbacev, comandantul trupelor ruse de aici, a refuzat să recunoască atât autoritatea guvernului bolșevic de la Petrograd, cât și a

Regele Ferdinand I (X), generalii H. Berthelot (XX) și D.V. Scerbacev (XXX) într-o inspecție pe frontul din Moldova

lui Krilenko. În unitățile de sub comanda sa au început frământările, soldații se revoltă, destituindu-și ofițerii, constituindu-se în unități revoluționare. „Față cu această stare anarhică — continuă C. Kirîțescu — nu mai era posibil să se prelungească situația echivocă a armatei ruse de pe frontul român. Era afară de orice îndoială că, la cea mai mică presiune din partea inamicului, trupele ruse ar fi luat fuga și ar fi pus unitățile românești în imposibilitatea de a susține lupta și organiza rezistența. Moldova și Basarabia ar fi fost ocupate de inamic”.

Astfel, guvernul român s-a văzut în situația de a încheia și el armistițiul cu Puterile Centrale, cu atât mai mult cu cât Șcerbacev comunicase regelui și primului ministru, I.I.C. Brătianu, că nu mai putea stăpîni armata și va începe negocieri cu germanii. La 26 noiembrie/9 decembrie 1917, la Focșani, s-a încheiat armistițiul româno-ruso-german. Delegația română a fost condusă de generalul Al. Lupescu, subșeful Marelui Cartier General român, cea rusă de generalul Kelșevski, comandantul Armatei 9 ruse, iar cea germană de generalul von Morgen.

1917

24-27 octombrie. Lenin, cunoscutul agent german, ia puterea la Petrograd, dar declară că: „Luarea puterii nu înseamnă nici pacea imediată, nici îndestularea imediată cu pîine a populației”.

Declarația face impresie penibilă asupra maselor.

Sovietele se pronunță pentru Kerenski.

Generalul Tșerbatscheff [Șcerbacev] a mulțumit de atitudinea trupelor de pe frontul nostru.

Azi, 27 octombrie, de dimineață, ne vine știrea, comunicată de Take Ionescu în Consiliu, că Rodzianko și Miliucoff au format un guvern la Moscova, că Ucraina s-a declarat independentă și că Kalaedin [Kaledin], comandantul cazacilor, a format un Stat căzăcesc, de la Volga, luînd în stăpînire minele, cu care crede că va putea dicta condițiunile de organizare a Rusiei.

Ministrii noștri discută deosebite ipoteze și eventualități. Mișu Cantacuzino [justiție] se gîndește la retragerea regelui și guvernului, escortă de regimente românești, în Statul lui Kalaedin.

Brătianu este la rege.

Eri, Sf. Dumitru, consfătu-

incheierea armistițiului a fost primită dezaprobativ de Aliați, deși aceștia nu oferiseră vreo alternativă guvernului român. Dincolo de telegrame și memorii trimise autorităților de la Iași, prin care se exprima admirația față de curajul armatei române, puterile Antantei lăsaseră, de fapt, România singură în fața dificultăților create prin retragerea rușilor de pe front. „Nu am primit nici o telegramă de la tine de la sfîrșitul lui octombrie — îi scria, la 9/22 noiembrie regele George V. suveranul Marii Britanii, regelui Ferdinand —, dar poți fi sigur că întreaga mea simpatie se îndreaptă către tine în această clipă de încercare și că este nemărginită admirația mea pentru rezistența eroică și fermă a armatei tale în fața greutăților și descurajărilor fără seamă”.

Să urmărim noi pagini din însemnările inedite ale lui G.G. Mărzescu (1876-1926), ministru al domeniilor și agriculturii în guvernul de la Iași. Precizări suplimentare privind textul reproduș acum am făcut în introducerea de la primul episod, din nr. 10/1991.

Ioan LĂCUSTĂ

ire cu sindicatul agricol la Greceanu¹. Foarte mulți agricultori. Ascult doleanțele și observațiile lor. Vorbesc o oră arătînd situația. Se pare că cuvîntarea mea a produs o bună impresie.

28 octombrie. Italienii continuă a fi bătuti.

Întreaga linie a Tagliamentului e pierdută și comunicațiile germane înregistrează 250 000 prizonieri și 2 300 tunuri capturate.

Cadorna a părăsit comandamentul, care trece unui general englez.

Francezii și englezii le trimisese mase de forțe².

Englezii au ocupat Gaza.

Ministrii ruși și membrii guvernului provizoriu [de la Petrograd] sînt arestați la închisoarea Petru-Pavlovsk.

Lenin propune armistițiu pe toate fronturile, pentru a se putea pregăti pacea.

Kerenski telegrafiază trupele de la Pscov, că a pornit

¹ Dimitrie Greceanu (Grecianu), avocat și om politic, deputat, primar și prefect de Iași; ministru de mai multe ori; în 1917 era ministrul lucrărilor publice.

² Între 24-31 octombrie 1917 s-a desfășurat la Caporetto o puternică înclăstare italiană-austro-ungară („a 12-a bătălie de pe Isonzo”), soldată cu străpungerea frontului de către austro-ungarii. A rămas în istorie drept dezastrul de la Caporetto (Magazin istoric, nr. 10/1968).

cu trupe în fruntea Diviziei „Suriskaia” contra Petrogradului și că în două zile va anunța formarea noului guvern.

El semnează în calitate de generalissim, iar nu ca prim-ministru.

La Moscova maximaliștii ocupaseră Kremlinul, unde se găsește tezaurul nostru. Se pare că au fost scoși de acolo de către guvernul lui Rodzianko și Miliucoff, care domina situația la Moscova.

Sovietele de aici s-au convocat în congres la Roman pentru ziua de 30 octombrie.

Brătianu, după informațiunile ce posedă, are impresia că Sovietele de aici nu s-au pronunțat franc pentru Kerenski, ci o scaldă cu neutralitatea, pînă vor vedea de partea cui e victoria.

Nu sînt semne de părăsire de front aici.

Telegramele din Petrograd vin numai prin radiograme.

Informațiile mai precise vin prin generalul Coandă de la Stavka.

Maximaliștii se poartă bine cu reprezentanții puterilor străine. Coandă a primit un raport chiar de la Diamandy.

Lenin cere lucrătorilor de la imprimerie să continue cu imprimarea biletelor de bancă.

Aliatii fac dificultăți cu acordarea sumelor pentru buget.

Se amestecă unde nu le fierbe oala și discută cheltuielile noastre interne.

Brătianu, foarte demn, se opune, arătând că bugetul nostru nu e buget de administrație, ci un buget de stat și prin urmare politic.

Americanii voesc să controleze distribuția „corectă” a mărfurilor ce ne trimit. Brătianu le răspunde foarte demn: aceasta nu se poate admite decât pentru mărfurile ce ei înșiși cumpără și înțeleg să distribuie populației după dorința lor, iar nu și pentru mărfurile cumpărate de statul român. Această distribuție o va face cum va crede de cuviință el.

1 noiembrie. De marțea trecută, 24 octombrie, Basarabia s-a declarat autonomă. Nu avem decât o singură dorință ca ea să rămână așa. Basarabia este câștigul sigur al acestui război, câștigul problematic, dacă am fi mers în cealaltă direcțiune.

Micul parlament basarabean cuprinde 100 locuri: 70 române și 30 de celelalte naționalități.

S-au deschis toate școlile cu limba românească. La Soroca s-a deschis și o școală normală.

Din interiorul Rusiei vin știri contrazicătoare.

Lenin pare a se fi retras în Finlanda, după unii ar cere concursul trupelor finlandeze.

Troțki telegrafiază că a învins pe Kerenski. Faptul cert este că Kerenski este la Gatchina și nu la Petrograd.

Gatchina poate însemna și retragerea lui, cum afirmă Troțki, dar poate însemna și înaintarea lui spre Petrograd, pe o altă linie.

Tcherbatscheff nu crede că Kerenski s-a fi fost învins. Crede cel mult că n-a putut ocupa o înălțime ce domina Petrogradul.

Coandă n-are nici o știre oficială. De la comandantul rus de aci se afirmă că la Petrograd, în afară de Troțki, s-a alcătuit un guvern cu

Arsenieff, prieten al lui Kerenski, fără cadeți.

lunkerii au reocupat poșta. La Moscova și Odessa, după unii, sînt lupte, după alții liniște. La Kiev se pare că sînt lupte.

Kalaedin s-a declarat dictatorul Donului.

Pe front au început fraternizările și unii comandanți de unități ruse cer concursul nostru.

Am hotărît azi interzicerea consumațiunii cărnii în zona interioară, afară de armată, și consumul mămăligii obligatoriu de două ori pe săptămînă.

Am hotărît și reglementarea cumpărăturilor și rechizițiilor de vite de către o comisiune compusă din Iancovescu, Constantinescu și eu.

Se decide prorogarea Parlamentului cu o lună, adică pînă la 15 decembrie și să se explice parlamentarilor că comunicațiile din Rusia împiedică deschiderea Parlamentului la data fixată de Constituție.

2 noiembrie. Situația din Rusia din ce în ce mai incertă.

Maximaliștii continuă a fi stăpîni pe Petrograd, cu evreul Troțki în cap (Grimberg — se zice).

O telegramă din Londra anunță că trupele lui Kerenski au fost bătute. O alta din Malta, de asemenea.

Faptul este că Kerenski nu dă semn de viață. La Moscova, Kiev și Vranița turburările continuă cu succese alternative. Se repetă știrea că Kalaedin s-a declarat dictator al Rusiei.

Brătianu comunică în Consiliu telegrama de la Berna (Picleanu) prin care se arată că ofensiva contra Italiei, ca și revoluția maximalistă, au fost pregătite simultan de către germani. Simțind că România nu va face pace separată, s-a planuit arestarea regelui și a guvernului. Rakovski lucrează pe capete în această direcție.

Observ că nu era nevoie să se telegrafieze de la Berna, această ipoteză pe care am envisajat-o de mult ca posibilă, încă din april.

Brătianu, după această comunicare, pleacă la Palat cu Iancovescu și Constantinescu.

Iancovescu susține că trebuie să rămînem în mijlocul armatei, pînă la sfîrșit, să cădem sau să biruim cu dînsa.

Greceanu vorbește cam în același sens.

Vintilă nici nu vrea să discute de această ipoteză, care ar însemna catastrofa finală. Pentru moment, dacă am envisajat-o ca posibilă, ar trebui să încetăm de a mai lucra.

Take Ionescu constată imposibilitatea de a ne mai retrage și că ar fi fost bine să-l ascultăm de acum două luni, cînd a propus ca prințul moștenitor și cu o parte din guvern să părăsească țara. Acum aceasta nu mai e posibilă.

Observ că totuși eventuala retragere a regelui și guvernului s-ar putea trata cu cîteva din personalitățile ruse și în special cu cazacii.

18 noiembrie (ora 7 1/2 p.m.). După-amiază, de la 5-7 1/2 am avut acasă la Ionel Brătianu un important Consiliu, la care au asistat toți miniștrii, afară de D. Greceanu și B. Delavrancea [ministru industriei și comerțului], plecați la Comănești, și generalul Prezan.

Miniștrii bolnavi, care erau reținuți în casă, cum erau Costinescu, T. Ionescu și Al. Constantinescu, au participat la Consiliu. Brătianu și el bolnav, părăsise patul. Era la ordinea zilei chestiunea importantă a propunerii armistițiului, făcută în mod oficial de Troțki tuturor țărilor beligerante pentru ziua de 19 noiembrie, după care dată, și la caz de refuz, declară că începe tratativele de pace la 1 decembrie.

Brătianu citește textul oficial al propunerii lui Troțki și Consiliul decide în unanimitate a respinge această propunere.

Astăzi la 12, Consiliul de război ce avusese loc la Palat, iarăși în unanimitate, hotărîse că dacă respingerea armistițiului este necesară din punct de vedere politic, armata nu are nimic de

obiectat și-l respinge.

Au asistat la acest Consiliu de război, regele, Brătianu, Iancovescu, Prezan, Averescu, E. Grigorescu și Berthelot.

După aceasta generalul Prezan face următoarea expunere asupra situației frontului ruso-român: În ce privește armata rusă, pe întreg frontul comitetele soldaților s-au declarat împotriva guvernului Lenin, Armata a 6-a (Galați), care era ezitantă, ieri s-a pronunțat contra guvernului Lenin.

O singură divizie, contrar informațiilor lui Săveanu, care afirmă că trei divizii din Corpul 11 din Armata 8 (Dorohoi-Botoșani), a făcut armistițiu cu nemții. La Armata a 6-a, acum o săptămână, un regiment rus, care refuzase să intre în tranșee, a fost înlocuit cu un regiment român. Acest regiment, după 2 zile, văzînd că soldații nemți încearcă să fraternizeze, au tras focuri asupra nemților, ceea ce i-a expus a doua zi la un viu bombardament; [Prezan] consideră situația politico-militară pe frontul rus la noi, pînă în ceasul de față, ca bună. Generalul Tcherbatcheff nu este prieten. I s-a propus de la Stavka comandamentul general, pe care desigur îl va refuza în situația actuală.

În ce privește armata română, ea este în aceeași stare sufletească. Cazurile de dezertări și devastări sînt foarte rare.

Cere să i se dea întotdeauna nume de ofițeri, care ar încerca să facă îndărătul frontului acțiuni în favoarea păcii.

În interiorul țării, cît îi poate permite frontul, a instituit poliție militară în vederea vreunei mișcări interne.

După aceasta Brătianu face expunerea situației în Rusia, arătînd în primul loc că nordul Rusiei este în mâna bolșevicilor și că agentul german Blokmeister este la Petrograd, ca tratativele de pace vor avea probabil loc la Brest-Litovsk. Stafca nu este în mîinile bolșeviste și au în jurul Moghilevului la 10-20

km trupe care ar putea-o apăra. Krilenko, prapurgicul generalisim, înaintează asupra Moghilevului cu trupe bolșevice. Stafca însă, cu trupele de care dispune, sub înfrîurirea misiunilor militare străine, părăsește astăzi Moghilevul pentru a se așeza mai la sud, probabil la Kiev.

Aci, în Ucraina, care pentru moment este anti-bolșevică, se speră la ceva. În adevăr, Ucraina, Cubanul și Cazacii par a avea o acțiune comună și caută a-și da organizări proprii, care să le dea putința de a rezista bolșevicilor.

Pentru noi acestea are un efect bun din punctul de vedere al aprovizionării. Tcherbatcheff a obținut și de la ucrainenii și de la cazacii cele necesare întreținerii frontului român. Ucraina dă alimente, grîne, Cazacii alimente și cărbuni. Kalaedin refuzase un moment Ucrainei cărbuni, pînă ce nu-i asigură alimentele țării lui și frontului nostru.

Cu Ucraina am luat contact prin Al. Radovici, care a și plecat, iar cu Kalaedin, printr-un ofițer francez, trimis de Berthelot.

Take Ionescu n-are încredere nici în Ucraina, nici în Basarabia, nici în Kalaedin, pentru că din presă se constată că ei vor pacea, deci nu pot fi considerate ca elemente de război.

Brătianu recunoaște acest lucru, însă le consideră foarte utile, ca elemente de cîștigare de timp, pentru că guvernul Lenin nu poate dura. Rezultatele alegerilor cunoscute pînă acum de la Moghilev, Petrograd și Odessa, nu dau majoritatea bolșevicilor. La Petrograd, centrul cel mai important pentru dînsii, din 14 locuri, 7 au cîștigat bolșevicii; 5 cadeții și 2 socialiștii revoluționari.

22 noiembrie. Am lipsit două zile, 19 și 20 noiembrie, la mănăstirea Agapia și Văratec, fiind plecat cu Zoe, d-na Olga Sturdza, d-ra Severin și Toma în chestia orfanilor.

La mănăstire, prefectul județului Neamț, Brinzeu îmi comunică că Corpul 36 rus

nu mai vrea să ocupe pozițiile și s-a trimis în Hangu, după ce a ucis 4 jandarmi și a dat foc gospodăriei lui Mihai Sturdza.

La Roman, prefectul Kapri și G. Dunka, comisarul guvernului, pe lângă armatele ruse, îmi comunică că generalul Ragoza, comandantul Armatei a 4-a ruse, a fost arestat de 64 bolșevici veniți cu automobilele de la Comănești, unde arestaseră pe comandantul armatei de acolo. La Corpul 30, încercarea nu a reușit. După-amiază, trupele devotate lui Ragoza l-au pus în libertate, Ragoza însă pare deprimat și vrea să se demită din comandament. L-am rugat pe Dunka să-l încurajeze și să-l povățuiască să nu facă acest act, pentru ca armata să nu cadă pe mîna unui bolșevic.

Sosesc în Iași la orele 11 1/2 noaptea, după numeroase pane de motor. La 6 1/2 fusese la Brătianu un important consiliu de miniștri.

Dimineața, la 9, în ziua de 21 noiembrie, mă duc la Duca, care-mi dă știri din ajun.

Prapurgicul Krilenko a înaintat și a pus stăpînire pe Stafca, împușcînd pe generalul Duhoian; misiunile militare străine s-au îndreptat spre Kiev.

Expun în cîteva cuvinte, cîte se poate spune, lui Rache Vasiliu, Gr. Iamandi și Penescu situația.

La 10 1/2 mă duc cu Duca la Consiliul de Miniștri, sub președinția regelui, la palatul din str. Lăpușneanu.

Asistau toți miniștrii, afară de Costinescu, care e încă bolnav, plus generalii Prezan, Averescu și Eremia Grigorescu.

Brătianu expune și situația și dă motivele pentru care guvernul a trebuit să schimbe prin hotărîre luată de acord cu consiliul de război, de a nu participa la armistițiu.

S-a produs următorul fapt: luni dimineața, 20 noiembrie, generalul Tcherbatcheff îi comunică că nu mai poate stăpîni situația și că e pus în alternativa de a se demite din comandament, sau a pro-

pune el însuși armistițiul. Demitându-se din comandamentul însă, totul va cădea în mina maximalistilor, căci cu siguranță guvernul lui Lenin va numi un prapurgic oarecare. Maximaliștii au arestat pe comandantul armatei de la Comănești și pe generalul Ragoza de la Armata a 4-a, în plus se comunică că trupe ruse au luat muniții din depozitul de la Săbăoani și amenință să bombardeze Romanul. Făcînd armistițiul, se cîștigă timp, împiedică căderea armatei în minile bolșevicilor, se demască jocurile germane și ale pretinsei democrații ruse și se poate spera în formarea unui guvern legal.

Tcherbatcheff declară că contează pe Ucraina.

Acestea sînt motivele care au determinat propunerea armistițiului împreună cu rușii.

Generalul Averescu cere lămuriri asupra scopului armistițiului, la care Brătianu și Take Ionescu răspund că armistițiul nostru are un caracter pur militar și nu un caracter politic, cum e al rușilor. Noi nu înțelegem să mergem la pace, dar sîntem nevoiți să suferim armistițiul pentru că facem front comun cu rușii.

Vintilă Brătianu dă argumentul că trupele noastre sînt amestecate pe alocuri cu trupele ruse, ceea ce confirmă și generalul Eremia Grigorescu, de pildă, infanteria română sprijinită de artileria rusă și viceversa.

Generalul Averescu discută dacă e necesar să se trimită delegații români speciali, întrucît armata noastră a fost sub comandament rus. Regele protestează. De asemenea, generalul Grigorescu și Brătianu. Brătianu arată că sînt actele scrise, în care se arată că s-a respins cererea țarului Nicolai II de a co-

manda armata română. Că această armată a rămas tot sub comanda regelui și că numai în ce privește direcțiile generale, în interes general de acțiune, s-a stabilit acordul cu cartierul rusec.

Generalul Prezan propune ca delegații pe generalul Lupescu, col. Condeescu, col. Rășcanu și Mladian, ceea ce se primește.

Se discută condițiunile armistițiului. Delegații vor trebui să aibă instrucții precise și se va căuta să se pună de acord cu delegații ruși, bine înțeles că aceștia să primească condițiunile noastre.

Delegații noștri întrebați asupra scopului armistițiului vor trebui să refere guvernului, care va răspunde.

Ei vor declara că nu au decît instrucții pur militare.

Durată armistițiului va fi aceea a armistițiului rus. Încetarea ostilităților s-a început de astăzi, prin punerea drapelului albe. Se decide a se lua trupe și a se forma poliția înăuntrul țării. S-a decis să nu se mai încorporeze contingentele 1919-1920.

La plecare, regele ne spune: Cînd am intrat în război, știam că va fi greu, vedeam chiar că se poate să fim învinși, numai nu mi-a putut trece prin minte un act de trădare, fără precedent în istorie și că va trebui să ne gîndim ca să ieșim cu onoare, fără a sinucide țara.

La 3 1/2 întîlnesc pe Vintilă și Duca la Ministerul materialului de război (casa Sturdza, str. L. Catargi).

Redactăm memoriul pe următoarele baze: Să expunem Aliatilor clar situația noastră și să examinăm care este interesul nostru propriu și al lor: să ne sinucidem sau să facem o pace cu consimțămîntul lor.

Vintilă a remis lui Ionel memoriul nostru de ieri.

Brătianu îl împărtășește în liniile lui generale, dar nu vede posibilă realizarea lui din cauza Aliatilor.

În comunicatele presei din Lyon, [se face referire la] un articol al lui Stere, care spune că România, odată ce Rusia încheie pace, nu mai

poate lupta și trebuie să încheie și ea pace. Zice că asemenea act nu poate să fie făcut de noi. Niciodată o țară nu s-a ridicat prin acte de trădare. Începem să ne gîndim la plecare. Cum și unde? Numai Dumnezeu știe.

Joi, 23 noiembrie, Consiliul la 11 1/2 la Brătianu care continuă a fi bolnav.

Delavrancea cere deschierea unui credit de 2 milioane pentru petrol. Nu mi s-a părut niciodată Delavrancea mai plicticos și mai inoportun ca astăzi.

Brătianu comunică:

1) Că generalul Cergebaceff a primit răspuns de la nemți că acceptă să discute armistițiul.

La ora 12, azi, la Marele Cartier General, se întrunesc delegații noștri cu cei ruși, pentru a se pune de acord asupra condițiunilor.

Mîine, la ora 12, este vorba să se întrunească cu delegații nemți, probabil la Focșani.

2) Că reprezentanții Aliatilor au primit de la guvernele lor instrucțiuni să aprobe armistițiul nostru, ceea ce e tardiv, întrucît l-au acceptat deja.

Desigur că e greu guvernele aliate să adere la acest armistițiu în mod oficial.

3) Clemenceau [prim-ministrul Franței în acea perioadă] telegrafiază lui Brătianu că regretă că în situația în care am fost puși de ruși eroica noastră armată e obligată să depună armele, dar că este convins că în strînsă legătură ce avem cu Aliatii vom face totul ca să luptăm cît se va putea.

În alte vorbe, ne cere să ne jertfim pînă la sfîrșit și atunci încercarea lui Vintilă, Duca și a mea rămîn zadarnice.

Într-o convorbire cu Victor Antonescu, Clemenceau spune că acordă totul României din ultimele cereri și ne gratifică cu cuvintele „gens chics”. Chiar de vorbe ne arde nouă acum!

4) Răspunsul cel-lă lui Clemenceau prin Victor Antonescu arată că Aliatii nu-și dau seama de situația noastră și că sacrificarea noastră ar fi ușoară dacă n-am avea

* La solicitarea generalului rus ca armata română să participe la luptele de teritorii Rusiei, I.I.C. Brătianu i-a precizat lui Scerbacev, în prezența miniștrilor țarilor aliați la Iasi: „Nu pot mobiliza nici un singur soldat român pentru a va apăra contra propriilor dv. trupe, fără a mă vedea amestecat în luptele interne din Rusia și fără a provoca un conflict cu noii conducători”.

ruși în țară, că retragerea armatei în Basarabia este imposibilă din cauză de lipsă de drumuri și aprovizionare, că regele și guvernul vor pleca, lăsând însă în urmă o populație expusă la jafurile rușilor, că, în fine, mulțumeste lui Clemenceau pentru tot ceea ce-i acordă, dar să nu uite că nu ne poate acorda „Une France voisine”, că suntem în pragul revoluției maximaliste la noi în țară.

5) Că ministrul de interne și șeful Siguranței îi comunică că pentru azi sau mine, după alții pentru ziua de 28 noiembrie, maximaliștii prepară cu ajutorul lui Racovski revoluția la noi, cu ridicarea regelui, guvernului și a tuturor autorităților, în care scop aduc automobile blindate din Rusia. Se spune că Racovski e chiar în țară.

Lucrătorii de la căile ferate se agită pe chestia îmbrăcăminte, alimentelor și salariilor.

Se iau severe măsuri militare, dar nimeni nu-și face iluzia de consecințe, din moment ce armata noastră ar veni în conflict cu cea rusă.

25 noiembrie. Raki Vasiliu, Tănăsă Gheorghiu și Dimitre Lupu, vin să mă întrebe de situație. Îi expun numai lui Lupu situația cum se găsește.

Tănăsă Gheorghiu îmi comunică câteva impresii de la consfătuirea parlamentarilor de ieri ce a avut loc la Em. Porumbaru.

Parlamentarii doresc o consfătuire intimă, în care Brătianu să le expună situația.

În consiliu, Brătianu comunică deosebite telegrame, din care se pot desprinde două fapte ceva mai senine:

1) În urma telegramei explicative date lui Clemenceau, și care se termină cu cuvintele „La France Voisine”, orice nedumerire și neliniște a dispărut, atât la Clemenceau, la Pichon¹, cât și în cercurile conducătoare ale

politicii franceze.

Ei interpretau armistițiul ca o capitulare deghizată, ceea ce făcuse pe Clemenceau să ne telegrafieze: „Și Roumanie dépose armes, serait ignorée par France”², telegrama lui Victor Antonescu de care am vorbit mai sus a produs „un soulagement” [ușurare].

2) Că Troțzki și prapurgicul generalisim Krilenko au telegrafiat trupelor să-și men-

a fost făcut fără știrea și consimțământul lui.

Faptul este inexact, întrucât Brătianu l-a consultat cel dintâi asupra propunerii lui Cerbaceff, fiind față și generalii Prezan și Iancovescu. Berthelot a recunoscut seriozitatea argumentelor și s-a separat fără a face cea mai mică obiecțiune. Aceasta nu l-a împiedicat însă să comunice ofițerilor francezi că ar-

Soldați ruși ținînd o întrunire în spatele frontului român, la Tîrgu Ocna

țină pozițiile, deoarece nemții nu voiesc să părăsească insulele și condițiile armistițiului nu sînt încă acceptate.

Germanii par în adevăr a tergiversa asupra armistițiului, probabil că nu le convine să-și demaște planurile cu încheierea păcii.

O telegramă Reuter, din Londra, spune că delegații ruși înțeleg să discute numai armistițiul și să lase unui congres european discuțiunea păcii.

Saint-Aulaire a fost desăvuit de guvernul francez pentru consimțământul scris dat de armistițiul.

Saint-Aulaire știe că-și joacă locul, dar cum spune foarte bine Brătianu, atât el cât și Sir Barclay s-au purtat ca niște oameni de inimă.

În schimb Berthelot, simțind atitudinea guvernului francez, afirmă că armistițiul

a fost făcut fără știrea lui și să creeze o tensiune în relațiile dintre ofițerii francezi și noi.

Acuma încearcă să domolească lucrurile și, în adevăr, ofițerii francezi au schimbat atitudinea.

În opinia publică, legîndu-se de armistițiul ideea păcii, s-a hotărît ca prin presă și consfătuiri parlamentare să se arate că România nu înțelege a face pace separată și că armistițiul este o consecință a armistițiului rus.

26-28 noiembrie. La Consiliul de la 26 noiembrie, acasă la Brătianu, generalul Prezan ne comunică prima telegramă a generalului Lupescu, în care se comunică începerea tratativelor cu generalul Morgen din partea germanilor. Un singur punct face obiectul unor discuțiuni serioase: germanii cer dreptul de a ridica de pe front un procent de 10 la sută din trupele lor și a le duce pe fron-

¹ Stephen Pichon (1857-1933), om politic francez, ministru de externe (1906-1911, 1917-1920); a contribuit la elaborarea Tratatului de pace de la Versailles.

² „Dacă România depune armele, va fi ignorată de Franța”.

tul occidental.

Refuzăm să primim această clauză, care ar fi împotriva Alianților, cu atât mai mult cu cât ea n-a fost acceptată nici de maximaliști.

Berthelot, consultat inutil de Take Ionescu și Mișu Cantacuzino, de altminteri delegați de Consiliu, a spus că o asemenea clauză ar constitui pentru Franța „un coup de poignard dans le dos” [o lovitură de pumnal în spate].

Discuția asupra acestei clauze a durat dimineața de la 11 1/2 la 1, după dejun de la 2 la 3.

La 3 a fost prima constătuire cu parlamentarii la Ionel Brătianu. Nimeni nu a mai făcut nici o obiecțiune.

La 27 noiembrie în Consiliu, generalul Prezan, ne comunică că germanii au acceptat toate condițiunile noastre și că armistițiul a fost

încheiat pe întreg frontul de la Dunăre la Nistru.

Nu s-a comunicat însă presei pînă la venirea textului general.

La 5 p.m. delegații s-au reîntors în Iași.

Trotzki cere lui Poklewski¹ să declare dacă îi urmează politica sau în caz contrar să predea cheile unui subaltern al lui, bolșevist. Nimeni de la legatie n-a primit, nici portarul.

Poklewski tremură de frică. A dat sfatul să însărcineze pe un X devotat al lui ca să fie provizor bolșevist.

Vossische Zeitung comunică că a avut loc la Th. Rosetti, la București o constătuire politică cu Carp, Marghiloman, Stere și Grigore Cantacuzino, susținînd reîntoarcerea la politica regelui Carol

¹ Stanislas Poklewski-Koziell, ministrul Rusiei în România.

și încheierea păcii de un alt guvern decît cel de la Iași.

Neuen vorbește de un articol al lui Stere în *Lumina* în acest sens. Ei „privesc însă bine armistițiul.

Impresiunea mea este că cei de la București s-au înțeles cu nemții în vederea păcii și sînt siguri a obține o pace avantajoasă, dacă România ar încheia o alianță cu Germania pentru viitor.

Acțiunea celor din București are o repercusiune serioasă aci în Moldova și în Basarabia, mai cu seamă în cercurile sterite. Atrag atenția în Consiliu și în particular lui Vintilă și Duca că trebuie angajată o contra propagandă, pe care eu sînt dispus să o fac, chiar dacă nu o fac ei. ■

(Va urma)

LA FĂGĂRAȘ

Pe marginea articolului *Două orașe românești - la șapte veacuri de existență* (nr. 7/1991), dl. dr. arh. Nicolai Enescu, din București, ne scrie:

„Am citit, cu dublu interes, rîndurile arhitectului Gh. Sébestyen, din *Magazin istoric*, nr. 7/1991, cuprinzînd date de istorie ale cetății Făgăraș, unde am rude pe care le vizitez în fiecare an, iar autorul «rîndurilor de istorie» - la care mă refer - este bunul meu prieten și coleg, Gh. Sébestyen.

Dacă mă adresez dumneavoastră, revistei *Magazin istoric*, o fac deoarece sinteti primii care îmi stîrniți nevoia imediată de comunicare, într-un spirit comun, a unor triste sentimente, acumulate - în ultimii ani -, legate de soarta acestui monument de istorie și cultură.

Sînt ani buni de cînd văd și revăd, cu ochi mereu mai triști, cum cel mai important monument de istorie al orașului, cea mai reprezentativă imagine urbanistico-turistică a Făgărașului, beneficiînd de o poziție și o zonă imediat înconjurătoare privilegiată (șanțul cu apă, vegetație bogată, unghiuri de percepere), reprezintă astăzi un adevărat loc al rușinii.

Neglijența de ani a urbei, și nu numai a ei, alimentată de ani și ani, cu explicația cronică a lipsei de fonduri bănești, a adus imaginea acestui loc la nivelul unui mare depozitar de gunoaie și mizerii.

Șanțul cu apă, clasică funcțiune medievală de apărare, care - din fericire - s-a păstrat, în loc să fie valorificat, a devenit o baltă plină cu murdării, gunoaie, animale moarte și anvelope de roți.

După ce ne relatează și despre alte aspecte ale păraginirii în care este lăsată vechea cetate a Făgărașului, cititorul nostru continuă: „Taluzul și vegetația înconjurătoare sînt năpădite de oameni (!) și de gunoariile nestrînse cu săptămîniile.

Parcajul, de fapt un depou în aer liber, al autobuzelor locale, plasat în fața cetății (!) poluează atît imaginea de ansamblu, situl locului, cit și aerul. Și peste toate aceste calamități, nu naturale ci generate de oameni, funcționează - în prezent - și o piață de zarzavat și de diverse, tot în fața cetății.

Un grup de turiști străini, stupefiați în fața a tot ce vedeau, mi-a spus: «Așa știți, voi, românii, să vă respectați istoria și cultura?».

Semnalăm, la rîndul nostru, toate acestea autorităților și edililor din Făgăraș, precum și Ministerului culturii. Credem că se poate face ceva pentru preservarea acestui monument istoric, atestat documentar, în urmă cu șapte secole. Pierdem prea multă istorie pentru a ne mai îngădui luxul de a fi indiferenți.

RACHETELE

LUI

NAPOLEON

PATRICE BRET

„O asemenea glorie costă prea scump ge-
niul uman”. Această propoziție, apărută
într-un ziar din Toulouse, în mai 1828, sa-
luta — dacă se poate spune așa — dispariția
unui englez, Sir William Congreve, baronet,
membru al Royal Society și al Parlamentului
britanic, mort la Toulouse, în 15 mai acel an.
Ce făcuse defunctul pentru a merita un atît
de dur epitafor? Ne-o spune același ziar: „El a
rămas imortalizat printr-o descoperire ce
imprimă artileriei un ritm devorant, pe care
umanitatea trebuie să o deplângă veșnic”.

Sir William este cel cu „racheta à la Con-
greve”, cum a fost denumită ea, armă incen-
diară înspăimîntătoare, lansată la începutul
anilor 1800, împotriva lui Napoleon, împo-
triva Franței. De unde și numeroasele note
biografice despre inventator, unele admira-
tive, altele ostile. „Fie că progresele civiliza-
ției să poată trimite în neant aceste mașini
cu adevărat infernale, pe care politica ar tre-
bui să le respingă, cutremurată de oroare!”,
încheia ziaristul din Toulouse.

William Pitt își dă acordul

Originea rachetei, cea mai
veche armă de foc, origine
insuficient cunoscută și de
aceea controversată, este, in-
contestabil, extrem de înde-
părtată. Ca armă incendiară,
ar putea fi sugerată de focul
grecesc al bizantinilor, ale
cărui variante primitive —
după mărturiile lui Herodot și
Tucidide — coboară pînă la
războaiele medice (începutul
sec. V î.e.n.). Racheta propul-
sată se pare că apare în sec.

I.e.n., simultan, în China di-
nastiei Han, pentru a res-
pinge cavaleria tătară, și în
Imperiul roman, pentru a in-
cendia navele inamice. Nu
este vorba, de fapt, decît des-
pre o încărcătură de explo-
zie, presată într-o trestie sau
într-un bambus, o armă cu
bătaie modestă și cu direcție
nesigură, așa cum un balon,
cînd se dezumflă, este arun-
cat de colo-colo, pe măsură
ce iese aerul din el.

De-a lungul evului mediu,
bizantinii perfecționează
această armă; la rîndul lor
chinezii îi îmbunătățesc bă-
taia și direcția, adăugîndu-i o
baghetă stabilizatoare, princi-
pală descoperire înaintea cel-
or ale europenilor: în sec.
XIX — rotația, iar în următo-
rul — combustibilii lichizi și
zborurile teledirijate și pro-
gramate. Racheta de război,
pe atunci asemănătoare cu
rachetele noastre de la jocu-
rile de artificii, este utilizată
în mod curent în asedii, de la
Marea Chinei pînă la Meditera-
na orientală: în Antiohia,
împotriva primilor cruciați

(1098), la Kaifeng, capitala
dinastiei Jin, împotriva mon-
golicilor (1232), la Damiette,
împotriva lui Ludovic IX cel
Sfînt (1249), în timpul inva-
ziei sultanatului de la Delhi
de către Timur-Lenk (1399) și
la asediul Constantinopolului
de către Mahomed II (1453).

Introdusă în Europa occi-
dentală cu ocazia războiului
de la Chioggia, dintre Ge-
nova și Veneția (1378-1381),
racheta este utilizată în
Franța, sub domnia lui Carol
VII: în 1428, în timpul des-
presurării Orléansului de către
Joana d'Arc, și la eliberarea
Normandiei și Guyanei
(1449-1453) din mîinile en-
glezilor.

În vogă încă în veacul ur-
mător, în arsenalul de arme
al lui Carol Quintul, racheta
de război intră treptat în um-
bră, în fața progreselor artilie-
riei, nu fără a-și păstra parti-
zanii în Sfîntul imperiu, ca și
în Franța. Spre sfîrșitul dom-
niei lui Ludovic XV
(1715-1774), experți în artilie-
rie testează mai multe ra-
chete incendiare propuse de

¹ Reproducăm acest articol, cu sub-
titlurile redacției noastre și într-o
formă prescurtată, din revista france-
ză *L'histoire*. Profesorul Patrice Bret,
preocupat în studiile sale de lumea
inventatorilor și de tehnologiile mili-
tare de-a lungul secolelor, este autor,
în colaborare, al lucrării *Dictionnaire
des savants et ingénieurs de la Révo-
lution et de l'Empire* (1989).

În imagine: în atelierul unor arti-
ficieri (planșa din celebra *Encyclopedie*
a lui Diderot și D'Alembert).

În p. 72: secțiune schematică într-o
„racheta à la Congreve”

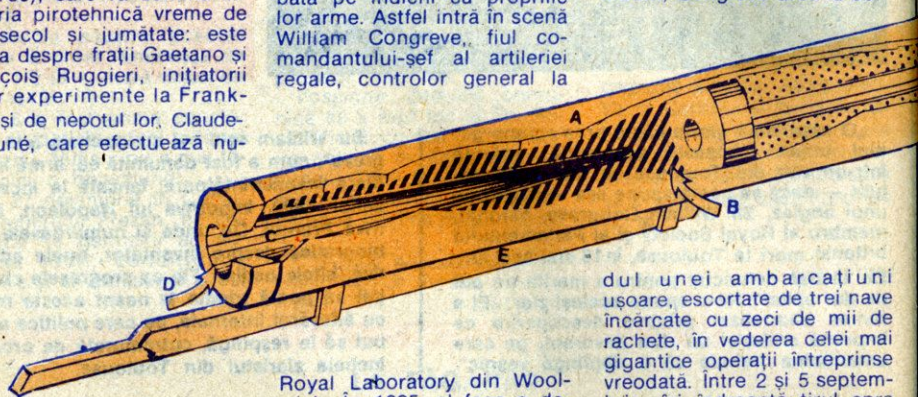
către particulari, la Dunkerque, Frankfurt, la cartierul general al maresalului Broglie în 1760, în timpul războiului de șapte ani (1756-1763), și la Besançon. Revoluția burgheză, sub impulsul Comitetului salvării publice, încurajează numeroase experiențe și, vreme de zece ani, va ploua cu proiecte. Se evidenciază familia Ruggieri (venită în Franța în 1739), care va domina industria pirotehnică vreme de un secol și jumătate: este vorba despre frații Gaetano și François Ruggieri, inițiatorii unor experimente la Frankfurt, și de nepotul lor, Claude-Fortuné, care efectuează nu-

tale focul anarhic al acestor rachete, al căror număr compensează lipsa preciziei. Efectul, mai important asupra numeroaselor armate indiene decît asupra celor europene, mai puțin compacte, nu poate fi neglijat. În 1780, o rachetă provoacă explozia a patru casete cu muniții, punînd în derută patru mii de oameni.

Englezii se gîndesc să-i bată pe indieni cu propriile lor arme. Astfel intră în scenă William Congreve, fiul comandantului-șef al artileriei regale, controlor general la

postă și, în mai puțin de zece minute, orașul era în flăcări". De fapt, numai trei case și cîteva bastimente ale flotei sînt deteriorate. În ciuda bilanțului nepromițător, Londra decide să fabrice în serie rachete și să continue cercetările. Totodată, fortificațiile de pe coastă din comitatul Kent și navele lui Royal Navy sînt înzestrate cu rachete.

La 4 august 1807, la Yarmouth, Congreve urcă la bor-

meroase încercări între anii 1794 și 1809.

Artileria franceză face progrese începînd din anul 1764, grație îmbunătățirilor aduse de Gribeauval, prim-inspector general sub ministeriatul lui Choiseul (1761-1770), apoi sub Ludovic XVI. Veritabilă „mașină de ucis, sobră și eficientă”, artileria, născută din mutațiile tehnice și economice ale Veacului Luminilor, pare a exila racheta în domeniul imaginarului. Ideea este parțial abandonată pînă în 1788, cînd rachetele unui oarecare Prévot, ofițer francez în serviciul Rusiei, au o contribuție hotărîtoare la incendierea flotei otomane în Marea Neagră, în vremea războiului ruso-austro-turc.

Englezii cunosc rachetele pe propria lor piele în India. Sultani din statul Mysore, Haydar Ali și fiul său Tippu, primul dintre ei aliat al Franței, își înzestrează cu rachete o mare parte a trupelor lor: luptînd împotriva expansiunii britanice, ei opun soldaților din Compania Indiilor Orien-

Royal Laboratory din Woolwich. În 1805, el face o demonstrație concludentă — în prezența lui Castlereagh și Mulgrave, titulari ai War Office-ului și Foreign Office-ului — demonstrație care îi aduce și acordul primului ministru William Pitt, pentru un proiect împotriva orașului Boulogne. Dar operația, gata în noiembrie, este curmată de un vînt violent, care ineacă ambarcațiunile special echipate și face imposibil de atins orice țintă.

Incendiator, nu învingător

După moartea lui Pitt, în 1806, noul cabinet reia proiectul contra orașului Boulogne. Atacul are loc la 8 octombrie 1806, exact în timp ce Napoleon intră în Prusia. La căderea nopții, 18 salupe, desprinse din escadra engleză, se postează la doi km de port și descarcă 200 rachete. După cum notează Congreve, „zăpăceala și surpriza inamicului au fost complete; nu ne-a dat nici o ri-

dul unei ambarcațiuni ușoare, escortate de trei nave încărcate cu zeci de mii de rachete, în vederea celei mai gigantice operații întreprinse vreodată. Între 2 și 5 septembrie, își îndreaptă tirul spre Copenhaga. „Țîșnind în noapte ca niște limbi serpuitoare de foc — scrie un participant — [rachetele] au semănat teroare în rîndurile asediaților”. 500-600 case incendiate, peste 3 000 victime, în marea lor majoritate civili. Șocul este extrem de puternic pentru danezi. Acest bombardament asupra unei capitale neutre surprinde întreaga Europă, care ia astfel cunoștință de o armă nouă, extrem de periculoasă, în stare să treacă prin acoperiș și trei etaje. Danezii și austriecii lansează programe de cercetări, dar în Franța încrederea în armele imperiale și inerția birocratică rămîn neschimbate.

Nu pentru mult timp însă, deoarece englezii își sporesc raidurile. De pe tîrmul lor plouă cu rachete asupra porturilor franceze. Amiralitatea britanică, lărgind evantaiul întrebunțărilor tactice ale noii descoperiri, începe să diversifice operațiile în care este folosită ea. În aprilie 1809, Congreve însuși parti-

cipă la un atac combinat de mașini de aruncat țoțe aprinse și rachete împotriva escadre din Rochefort. Imperiul francez trece printr-o puternică emoție. Presa „trage semnalul de alarmă”. Mai mult decât teamă, ea exprimă dezaprobare morală. Joc cu atît mai lesne, cu cît Congreve nu se bucură de

unanimitate în țara lui. Are detractori și în armată, și în opinia publică.

Dincolo de Canalul Mîneci presa permite să fie exprimate și păreri contrare. Franța nu se jenează să denunțe vehement lipsa de fair play a „perfidului Albion”. Să ascultăm ce scrie *Monitorul universal*: „Iată mijloace pe care un dușman superior nouă ca număr nu a reușit să le folosească! El nu a luptat; a lansat în schimb mașini infernale. S-a proclamat invingător, cînd nu a fost de fapt decît incendiator”.

August 1809: o debarcare engleză în insula Walcheren creează o amenințare îngrijorătoare a Anversului. La Veer și Vlessingen, care capitulează, 24 soldați lansatori de rachete, susținuți de artilerie și flotă, hotărîsc, de fapt, soarta bătăliei. Impresionați, miniștrii francezi, în ciuda absenței împăratului, iau atitudine. Marina apelează la Claude-Fortuné Ruggieri, vechi colaborator oficial, care expediază la Anvers 300 rachete construite după concepția sa. Dar, din păcate, ele nu depășesc o bătaie de 600 metri. Trebuie cedat în fața evidentei: Anglia are cinci ani avans.

La 2 000 km depărtare, generalul Lariboisière, comandantul-șef al artileriei Marii armate, aprobă alte experiențe. Căderea Vienei în mîinile lui Napoleon, consecință a victoriei sale de la Wagram, asupra austrieșilor (iulie

1809), permite să se intre în posesia unor modele-experiment ale maiorului Mager, din artileria austriacă, rezultatul a un an și jumătate de cercetări. Căpitanul Jacquier, veteran din Italia și Egipt, unde a condus jocurile de artilerii, se inspiră din ele.

Cît îl privește pe Napoleon, el vrea, în ciuda unui oarecare scepticism, să meargă mai departe, în timp ce căpitanul Bigot este autorizat să-și transfere lucrările de la Anvers la școala de la Saint-Cyr, unde este instructor. Împăratul face eforturi să sistematizeze cercetarea tehnică a rachetelor. La 8 februarie 1810, el ordonă crearea unei comisii de oameni de știință și artileriști, însărcinați să pună la punct un sistem francez de rachete incendiare. Obiectivul lui Napoleon: să obțină o bătaie de 2 400-2 800 m, ca să poată ataca orașele Spaniei.

Dorința sa este îndeplinită: se obține o bătaie de 1 300-1 700 m pentru rachetele mici și 2 500-3 000 m pentru cele mari.

Un succes frumos, pentru că el va recupera întîrzierea tehnică față de englezi. Un succes costisitor însă, pentru că dacă 20 000 franci au fost deja cheltuiți, împăratul mai subvenționează invenția cu alți 30 000, pentru finisarea modelelor experimentale și racolarea unui personal calificat.

Dar Napoleon nu uită obiectivul lui inițial. Înainte chiar de a expedia instrucțiunea și rachetele-model în Europa napoleoneană, de la Neapole la Vlessingen și de la Brest în Corfu, doi ofițeri ai săi pleacă în Spania. „Am venit să facem experiențe cu rachete, o nouă invenție, pentru a da foc orașului Cadix. Nu știm dacă vom reuși”, scrie unul dintre ei de la Madrid. La Sevilla, Jacquier își instalează un mare atelier. Curînd, calitatea pulberii spaniole permite să se obțină o distanță de acțiune de 4 km, superioară celei a artileriei clasice. „Sîntem, într-adevăr, în secolul minunilor”, se extaziază Lariboisière.

Wellington își schimbă părerea

Anul 1811 marchează apogeul rachetei incendiare franceze. Cadixul încearcă pe propria-i piele focul mașinărilor lui Jacquier, iar apărătorii lui ripostează cu cele ale lui Congreve. În Franța se înregistrează noi progrese: la Boulogne — unde marina lansează în serie producția de rachete, favorizată și de siderurgia Liègeului — căpitani Bourée și Goard adaptează această armă la artileria marină și obțin o salupă lans-rachetă. Dificultățile întîmpinate în Spania obligă la crearea unui nou centru de construcție la Toulon. Lariboisière, devenit prim-inspector general, supervizează crearea acolo a unui atelier condus de căpitanul Moreton, succesorul lui Jacquier la Vincennes. De altfel, fiecare se îngrijește să-și formeze succesori — noi ofițeri. În ajunul campaniei lui Napoleon în Rusia și al contra-atacului anglo-spaniol al ducelui de Wellington în Peninsula Iberică, împotriva armatelor franceze (1813), Franța pare a dispune de mijloacele necesare pentru a purta lupta cu arme egale. Da, dar numai „pare”, pentru că mai trebuie luate în calcul ineria mașinii administrative franceze și tenacitatea britanică.

Or, pe malurile Tamisei, la acea dată, racheta incendiară

1816. Ofițer rachetist danez

este deja depășită. Congreve, îndirindu-se în perfecționarea armei sale și exploatarea realității franceze, vrea, începând din 1807, să înzestreze trupele sale de linie cu rachete ușoare. Pentru aceasta însă trebuie să învingă reticența artiștilor. Ideile sale plac printului de Galles, viitorul rege George IV (1820-1830), devenit regent, care merge mai departe: își dă acordul să se constituie la Bagshot, în septembrie 1811, o unitate de rachetiști călare. Botezată „Rocket Brigade”, această unitate este trimisă în Pomerania, în iunie 1813, și atașată Armatei de nord a mareșalului francez Bernadotte, trecut de partea coaliției.

Anglia ia deci avans în această cursă a înarmărilor, în vreme ce Franța, aflată într-o conjunctură militară dificilă, trebuie să-și domolească pornirea de a urma un program „de rachete”. Însuși Wellington, destul de reticent în ce privește utilizarea rachetelor incendiare, își schimbă părerea, când vede că noii mașini i se deschid alte și alte perspective de întrebuințări tactice. El acceptă un detașament de rachetiști în campania aliată din sudul Franței, din februarie-mai 1814. În același timp, o altă unitate de rachete se organizează la Woolwich, Royal Navy bombardează Danzigul cu rachete, generalul spaniol Michelena primește rachete ca să elibereze Catalonia, iar trupele britanice din India, începând din 1812, pot întoarce rachetele împotriva rezistenței locale. Curând, rachetiști pe dromaderi apar în armata Bengalului. Rachetele engleze călătoresc și pe continentul american, unde servesc împotriva Statelor Unite, între anii 1812 și 1814, în timpul războiului dintre cele două țări.

Dar eficacitatea noii arme întrece impactul psihologic provocat de ea: numeroase case distruse, morți cu miiile. Există însă un handicap față de artilerie, precizia mică și prețul foarte mare. De trei ori mai mare decât al artileriei,

Mareșalul Davout este reticent

În Danemarca, racheta incendiară atinge, o vreme, maximum ei de eficacitate. Între 1808 și 1810, căpitanul Schumacher, fratele unui mare matematician și astronom, creează un sistem original, folosind, primul, încărcături de explozie variate. Își desfășoară activitatea în cel mai mare secret. Temindu-se de spionaj, nu-și notează nimic pe hîrtie. Fabricația rachetelor concepute de el începe la Frederiksværk, în februarie 1811, cu ocași strict supravegheate. Pentru a compensa pierderile flotei daneze în 1807, când a fost bombardată Copenhaga și capturată întreaga flotă de către cea engleză, o flotă lansatoare de rachete primește misiunea să asigure apărarea strîmtorilor din baza Korsø, începând din vara lui 1812.

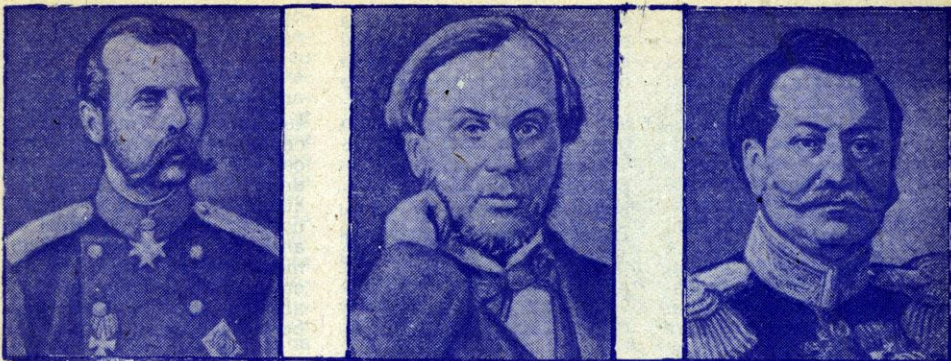
Aliată a Danemarcei, din octombrie 1807, când aceasta a aderat la Blocada continentală, Franța urmărește lucrările cu interes. Alertat de zărelile daneze din toamna lui 1810, mareșalul Davout, care comandă armata franceză din Germania, trimite un ofițer, pe căpitanul Brulard, să asiste pe lângă Schumacher la trageri, a căror putere și fiabilitate pun capăt reticentelor sale de artilerist. Înarmat cu informațiile necesare (cu promisiunea să le țină secrete pînă la moartea inventatorului), Brulard se grăbește și, la vestea înfrîngerii de la Leipzig, propune cinci modele, notițe, schițe, iar la 10 ianuarie 1814, prezintă rachetele sale — denumite „à la Schumacher”, — la statul major. Davout, convins pe loc, ordonă o producție rapidă. Dar abdicarea lui Napoleon antrenează sfîrșitul Blocadei continentale.

În Franța, odată cu plecarea lui Napoleon și prima Restaurare (1814-1815), cercetarea pirotehnică bate pasul pe loc. Întoarcerea împăratului, după intermezzoul regal al lui Ludovic XVIII, face

însă ca țara să reentre în competiție. Davout îi cere lui Brulard să deschidă un nou atelier la Vincennes. O lună mai târziu, de aici ținesc primele rachete, pe care Napoleon le va contempla, chiar înainte de a se prezenta în fața armatei. În jurul lui Brulard, se grupează și alți cercetători. Ei beneficiază de lucrările cele mai recente ale chimistului francez Louis J. Proust asupra pulberii și primesc salpetru obținut după cele mai noi procedee. Tabla de fier suedeză se fabrică special de către un industriaș din Liège, stabilit nu departe de Paris, iar garniturile din interiorul rachetei sînt executate din carton tip olandez, de către un cartonar parizian. La 18 iunie 1815, Davout acordă un nou credit cercetării, în așteptarea întoarcerii împăratului la Paris, pentru a lansa o producție intensivă. Dar, în aceeași zi, Napoleon este înfrînt la Waterloo. După Bătălia de la Leipzig, este a doua oară cînd vede rachete (engleze) în acțiune pe un cîmp de luptă.

După căderea lui Napoleon, cercetarea în materie de rachete se generalizează în toată Europa: Rusia, Olanda, Prusia, Saxa, Bavaria. Englezii nu dezarmează însă: bombardează Algerul în 1816. Congreve inovează în continuare. Încep primele probe ale rachetei rotative. Ce face Franța? Stă pe loc. Vreme de 10 ani. Abia sub domnia lui Carol X se produce o revigorare a rachetei. Rachetele franceze sînt prezente la Patras, în 1828, la Alger în 1830, la Anvers și Constantine, în anii următori, apoi în Crimeea, în Italia, Maroc, China și Mexic, sub Napoleon III. Rușii folosesc racheta împotriva turcilor, austriecii contra italienilor, danezii contra prusienilor, americanii contra mexicanilor, englezii contra birmanezilor... ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

1861. SĂ NU MAI FIE IOBAGI ÎN RUSIA!

LARISA ZAHAROVA

La 18 februarie 1855, după o boală scurtă, ce răpusesse un organism puternic în numai câteva zile, în prezența întregii sale familii și pe deplin lucid, murea împăratul Nicolae I, cel ce ținuse Rusia vreme de 30 ani în teamă și supunere¹.

Urcarea pe tron a lui Aleksandr II s-a realizat pe cale pașnică. Noul țar n-a trebuit nici să treacă printr-o piață udată de singele decembriștilor, nici să anunțe poporului începerea domniei sale prin execuții². Este adevărat însă că îi revenise o moștenire tristă, atît în interiorul țării, cit și în politica externă. De altfel, însuși Nicolae I, în ultimele zile de viață, înțelesese situația. Primind jurămîntul Consiliului de Stat, la 19 fe-

bruarie, Aleksandr II afirma: „În ultimele clipe de viață, răposatul meu părinte, mi-a spus: «Îți predau comanda, dar, din păcate, nu în ordinea în care aș fi vrut. Îți las multă treabă și multe griji»».

„Treabă și griji” erau într-adevăr din belșug. Războiul Crimeii din anii 1853-1856 (îndeosebi după intrarea Angliei și Franței de partea Imperiului otoman) revelase racilele enormului imperiu feudal³. Pentru toată lumea un lucru devenise limpede: „colosul stătea pe picioare de lut”. „Sus pompă, jos putregai”, cum spunea după căderea Sevastopolului, în august 1855, guvernatorul Kurlandei, viitor ministru al lui Aleksandr II, P.A. Valuev.

Cu colaborarea monarhului

„Vechiul sistem și-a trăit traiul”, recunoștea, la începutul anului 1856, istoricul M.P.

Pogodin, el însuși ideolog al domniei lui Nicolae I. De altfel Pogodin îl provocase pe Aleksandr să caute soluții de depășire a crizei. „Libertate! iată ce cuvînt trebuie să răsunе de la înălțimea tronului rus! Grațiami pe criminalii politici. Declarați-vă intenția fermă de a-i elibera pe țărani. Acordați drept să posede pămînt cui vrea. Slăbiți cenzura sub devisa — atît de pe gustul Europei — libertății presei. Cit privește relațiile externe, declarați sistemul neamestecului, lăsați popoarele să se conducă singure, fiecare cum vrea și în ce scop vrea”.

La scurtă vreme după sfîr-

șitul Războiului Crimeii, Pogodin și-a completat apelul către țar: „Nu aveți de ce să mai zăboviți. Apucați-vă imediat de toate: de drumuri (de fier și de piatră), de fabrici de armament, de tunuri și de praf de pușcă, de facultăți de medicină și de spitale, de corpuri de cadeți și de licee de marină, de gimnaziuri și universități, de meserii și de negoț, ocupați-vă de țărani, funcționari, nobili, cler, de educația păturii înalte. Și nici altele nu-s mai bune: mita, luxul, pensiile, arenda pe bani, finanțele și multe, multe altele...”

Dar ce fel de monarh avea Rusia? Aleksandr II devenise

¹ Reproducem acest articol, cu titlul și substituirile redacției noastre și într-o formă prescurtată, din revista sovietică *Nedelea*. Autoarea este profesor universitar, doctor în științe istorice.

² Se referă la mișcarea decembriștilor din Piața Senatului (14 decembrie 1825 — *Magazin istoric*, nr. 11/1984), înăbușată de Nicolae I chiar în ziua urcării sale pe tron.

³ În Crimeea, teatrul principal al războiului, aliații (Imperiul otoman, Anglia, Franța și Regatul Sardiniei) au provocat înfrîngerile grele armatei ruse, cucerind, după un îndelung aseediu (11 luni), orașul Sevastopol.

împărat la 36 ani. Era un bărbat în puterea vârstei. Participase la treburile statului încă de la 16 ani, la început numai ocazional, apoi sistematic; făcuse parte din organele supreme ale puterii, din ultimele comitete secrete pentru problemele țărânimii, bineînțeles, în cadrul politicii tradiționale a lui Nicolae I, vădit reacționară în ultimii ani. La 26 ani devenise „general plin”, cu o suficiență pregătire militară; era un bărbat agil, cu ținută demnă și alură sportivă. Instrucția primită, după excelența „programă de învățămînt” întocmită de poetul V.A. Jukovski¹, îi asigurase atît cunoștințe de cultură generală, destul de vaste, patru limbi străine, cit și noțiuni de specialitate; despre stat, legile lui, finanțe, politică externă. Instrucția și-o completase cu bogate impresii de viață: călătorise mult prin Rusia, ajungînd odată pînă la Tobolsk, văzuse aproape toate țările Europei. Contemporanii, ca și profesorii lui spuneau despre Aleksandr II că avea o minte ascuțită, un ochi ager și o memorie prodigioasă.

Imediat ce s-a urcat pe tron, s-a văzut pus în fața unei situații speciale: opinia publică cerea reforme; vechiul sistem se prăbușea. Capabil să înțeleagă multe, Aleksandr a început să caute noi soluții și, la ele, oameni noi.

Interdicțiile, proprii timpului trecut, au pornit să cadă una după alta: au fost abolite îngrădirile introduse în universități după anul 1848, s-a permis emiterea liberă a pașapoartelor, cenzura a slăbit. Legăturile comerciale ale Rusiei s-au întărit, au pătruns în țară perfecționările din domeniul științei, realizate în Europa. Și, ca un corolar, în august 1856, a fost anunțată amnistia deținuților politici — decembriștii rămași în viață, membrii cercului Petrașev-

ski², participanții la răscoala poloneză din 1831³. „Oamenii încep să respire liber, ceea ce este deja un mare pas pe calea însănătoșirii... în societate începe să se manifeste o oarecare conștiință”. Sînt însemnări din jurnalul unui reprezentant de frunte al birocrației liberale, printul Dmitri Obolenski, care lucra în anul 1856 la Ministerul marinei („Ministerul progresului”, cum îi spuneau contemporanii).

Atunci a ieșit foarte limpede în evidență necesitatea rezolvării problemei țărănești. Aleksandr s-a bazat în primul rînd pe birocrație, un aparat supus lui, sport numericește în vremea domniei lui Nicolae I. Și între nobili existau partizani ai abolirii iobăgiei și ai reformelor întreprinse în diferite sfere ale vieții sociale și de stat. Dar majoritatea covârșitoare a nobilimii era împotriva lor. A mai rămas să vorbim despre categoria cea mai numeroasă, de bază, a populației Rusiei: țărănimia. Literatura istorică sovietică exagerează rolul mișcărilor țărănești în istoria abolirii iobăgiei. Tradiția aceasta vine de prin anii 1930. Înălțîrînd-o, nu trebuie să cădem în cealaltă extremă. Protestul țărânimii a fost neorganizat, stihinic, slab, dar țărănimia „a reușit să-și pună o amprentă de nesters pe reformă” (Saltikov-Scedrin). Chemarea lansată de guvern, la sfîrșitul Războiului Crimeii, de creare a unor detașamente populare, pe mare și pe uscat, a trezit în rîndurile țărânimii speranța eliberării și a provocat o mișcare de populație iobagă, ce amenința ordinea și liniștea.

² Este vorba despre Mihail Vasilievici Petrașevski (1821-1866), revoluționar rus, socialist utopic, conducătorul cercului „petrașevilor”, partizani ai lichidării autocratiei și regimului iobăgistic. Petrașevski fusese surghiunit în Siberia în 1849.

³ La 2 octombrie 1831 fusese reprimată răscoala antițaristă din Polonia (declanșată în noiembrie 1830).

210 000 stăpîni de suflețe

Experiența trecutului (în succesul unor reforme) l-a condus pe Aleksandr și pe cei din anturajul lui pe un drum ferm: trebuiau să înceapă de la moșii, acolo unde 22 milioane de țărani se aflau în proprietatea a 210 mii „stăpîni de suflețe”. Acolo era „centrul de greutate” al acestei „cumplete” probleme pentru monarhie.

S-a început în mod tradițional cu înființarea unui Comitet secret și cu analizarea unor variante vechi locale și a unor măsuri parțiale. Dar la sfîrșitul anului 1857 s-a produs ruptura, au apărut primele documente ale viitoarei reforme: la 20 noiembrie a urmat un rescript (document oficial, obligatoriu de indeplinit, trimis sub semnătura împăratului, ca răspuns la un mesaj către el) către general-gubernator din Vîlensk, apoi, la 5 decembrie, către cel din Petersburg. Cele două documente, care nu conțineau încă sintagma „eliberarea țărănilor”, ci numai „îmbunătățirea modului de viață”, s-au dat publicității.

Și mai neclar formulată era problema principală a reformei, cea a pămîntului. Se pornea de la ideea că moșierii își vor păstra dreptul de proprietate asupra pămîntului, în totalitatea lui, țărani avînd dreptul de rîscumpărare numai a gospodăriei și de folosire a unui lot. La început, nu se specificau condițiile acestei „folosințe”, cit timp putea fi păstrat lotul și, lucru cel mai important, finalitatea: folosința „vesnică” sau „deposedarea de pămînt”, după modelul guberniilor baltice, unde eliberarea avusese loc în anii 1816-1819. Mai mult, în guvern exista opinia că fiecare gubernie trebuia să aibă legislația sa asupra pămîntului, cea mai convenabilă populației respectivei gubernii.

Nobilimea a rămas perplexă. Masa ei nu a răspuns apelurilor guvernului la ac-

¹ Dintre toate științele — scria Jukovski —, istoria este cea mai importantă, mai importantă chiar decît filosofia, pentru că ea include în ea cea mai bună filosofie, cea practică, prin urmare cea utilă.

țiune. Numai la Nijni-Novgorod, unde era guvernator-general A.M. Muraviov, om cu vederi progresiste, care făcuse parte din primele organizații decembriste, a fost adoptată o adresă pe numele lui Aleksandr, cu rugămintea de a expedia un rescript. Și el a venit fără nici o amănare.

Moscova, primul oraș de scaun, tăcea. Guvernul a încercat să acționeze asupra nobilimii moscovite prin scrisori confidentiale, discuții, chiar prin circulare. Dar opoziția s-a prelungit vreme de două luni. Ea a fost în final biruită, dar nu fără efort. Țarul a ținut multă vreme minte „sfidarea” moscoviților și nu o dată le-a reproșat apoi „lipsa sentimentelor de supușenie și devotament”. Dar cum-necum, la 16 ianuarie 1858, a urmat și rescriptul către nobilimea moscovită. Într-un an s-au creat 46 comitete nobiliare de gubernie (cu cca. 1 500 membri), numai în partea europeană a Rusiei. Ele au început să întocmească proiecte de reformă țărănească.

Era un mecanism nou, ne-tradițional de desfășurare a reformei. Prima metamorfoză s-a petrecut cu însuși Comitetul secret, care a devenit Comitet principal, renunțând la caracterul lui secret. A urmat aceeași metamorfoză în programul rescriptelor. În octombrie-noiembrie 1858, după așa-numitul „război de pe Mahtra” (mișcare armată a țăranilor în nordul Estoniei în primăvara și vara lui 1858¹), eforturile mișcării sociale și ale luptei din comitetele guberniale, în cadrul reformelor, au intrat în criză. Guvernul și Comitetul principal pentru problema țărănească

Viața de mizerie a țăranului rus la mijlocul sec. XIX

În p. 75: trei dintre artizanii reformei: țarul Aleksandr II, N.A. Miliutin și I.I. Rostovțev (de la stînga la dreapta)

au început să încline spre transformarea țăranilor în proprietari ai loturilor lor, spre investirea țăranimii cu drepturi civile.

Această schimbare de orientare trebuie pusă în legătură cu personalitatea unuia dintre membrii Comitetului principal, generalul-adjutant I.I. Rostovțev. În ciuda diferenței de vîrstă [generalul era cu 15 ani mai mare decît țarul], Aleksandr II îl considera prietenul său, crezînd în el orbeste.

Sfîrșitul toamnei anului 1858 avea să aducă evenimente furtunoase. Rostovțev îi scrie lui Aleksandr II patru scrisori despre reformă și ele se aduc în discuția Comitetului principal. Asemenea debateri nu mai cunoscuse de mult viața de stat în Rusia. În consecință, cu sprijinul țarului, este adoptată o programă guvernamentală de reformă țărănească — avînd ca obiectiv rîscumpărarea loturilor țărănești și formarea unei clase de țărani-prorietari. În fapt, această programă nu s-a votat (majoritatea membrilor Comitetului principal au fost împotriva), dar Aleksandr a curmat dezbaterile și a declarat problema rezolvată.

Adoptarea unei asemenea programe a întărit pozițiile birocrăției liberale, care avea acum un model de reformă. Conducătorul întregii acțiuni de pregătire a abolirii iobăgiei a devenit N.A. Miliutin².

„Instituție «extraordinară», nemaivăzută pînă atunci în Rusia”, scriau contemporanii. Odată cu lucrările ei, reforma căpăta „carne și oase”. De la debutul anului 1859, comitetele guberniale ale nobilimii au început să expedieze la Petersburg zeci de proiecte, urmînd ca măsura să se generalizeze în toată țara. Asemenea lucrări nu stăteau în putința bătrînilor membri ai Comitetului principal. La 17 februarie 1859 Aleksandr II a sancționat crearea unei comisii speciale, cu o singură condiție: trebuia să fie condusă personal de devotatul său prieten Rostovțev. Noua instituție s-a numit „Comisia de redactare”.

Membrii Comitetului principal nu au luat în serios, la început, Comisiile de redactare, considerîndu-le un fel de secretariat. Dar nu după mult timp, lucrările lor au atras atenția nu numai a Ru-

¹ Împotriva țăranilor răsculați de pe 18 moșii, au fost trimise două companii, dintre care o jumătate de companie a fost înfrîntă, la 2 iunie, pe moșia Mahtra de către 700-800 țărani. 10 țărani au fost uciși și 11 răniți. În iulie și august mișcările s-au extins în întreaga gubernie. Estlandia, cuprinzînd și insula Hiiumaa. Puternice forțe militare țariste au înăbușit rîdicarea la luptă a țăranilor estonieni. Scriitorul estonian E. Vilde a consacrat acestui subiect o trilogie, intitulată chiar *Războiul de pe Mahtra* (1902).

² N.A. Miliutin (1818-1872) era adeptul întăririi țarismului prin reforme burghize.

siei, ci a întregii Europe progresiste.

Inamicii — de care nu ducea lipsă Miliutin — îi spuneau „roșul”. Chiar Aleksandr II manifesta un soi de ostilitate față de Miliutin. Numai forța împrejurărilor îl obligase pe împărat să aprobe numirea lui în funcția de adjunct al ministrului afacerilor interne (odată cu deschiderea Comisiilor de redactare) și acceptase soluția nu mai ca „provizorie”.

N-avem timp pentru neînțelegeri

Membrii comisiilor de redactare lucrau în mare grabă. De câte ori apăreau discuții în contradictoriu, Miliutin le spunea colaboratorilor: „N-avem timp acum pentru neînțelegeri. E bine dacă reușim măcar să aruncăm sămânța”. Ritmul era vijelios: într-un an și șapte luni 409 ședințe. Comisiile de redactare au propus o variantă de reformă, în-cît de *jure* răscumpărarea loturilor țărănești nu era obligatorie pentru moșieri, dar de *facto* era obligatorie. Folosința lotului a fost recunoscută „veșnică”, „inalienabilă”; servitutea odată stabilită devenea permanentă. În condițiile eliberării personale a țăranilor, ale relațiilor sociale și economice schimbate, moșierul cu o mare suprafață era literalmente îndemnat să recunoască răscumpărarea. De aceea inamicii lui Miliutin au calificat această răscumpărare „forțată” dar, călcîndu-și pe inimă, i-au recunoscut inevitabilitatea. Cît privește pe țărani, ei nu aveau libertate de alegere. Ei nu aveau dreptul să refuze pămîntul.

Reforma a avut și o latură financiară. Statul și-a rezolvat problemele financiare — a cîta oară? — pe seama țăranimii. Plata răscumpărării era mare, dar, returnînd împrumutul luat de la stat, țăranul plătea foarte scump, „îngrășînd” vistieria. Viața a demonstrat ulterior că mecanismul răscumpărării „forțate” a funcționat impecabil: în anul

1881-85 la sută din țărani își răscumpăraseră loturile.

După închiderea bruscă a Comisiilor de redactare, (act neașteptat chiar pentru conducătorii Comisiilor — într-o frumoasă zi de 10 octombrie 1860, sosind la o ședință obișnuită, ei fuseseră înștiințați că treaba s-a terminat și că toți membrii care locuiesc în afara orașului sînt obligați să părăsească Petersburgul), proiectele de reformă au fost predate la început Comitetului principal pentru problema țărănească, apoi Consiliului de Stat. Aici au fost supuse altor presiuni, de data aceasta din partea forțelor reacționare ale birocrăției. S-a interzis publicarea materialelor legate de reformă, a apărut chiar un contra-

proiect. Dar datorită eforturilor fratelui țarului, marele duce Konstantin Nikolaevici, numit președintele Comitetului principal, proiectele Comisiilor de redactare au trecut cu majoritate absolută. În Consiliul de Stat majoritatea a votat contra, dar Aleksandr II a sprijinit minoritatea. În al șaselea an de la urcarea sa pe tron, Aleksandr II a semnat „Manifestul din 19 februarie” (1861). Reforma țărănească era adoptată, iobăgia era anulată. Reformele juridică, militară și altele deveniseră inevitabile. Monarhia ieșise din criză, păstrîndu-și neatins sistemul politic. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

DUPĂ 463 ANI, LA SUPRAFAȚĂ

„O senzație de importanță mondială”. Așa au denumit specialiștii descoperirea, pe fundul unei strîmtori din fiordurile Stockholmului, a unei corăbii intrate în legendă: „Svanen” (Lebada), la bordul căreia, în 1523, a fost semnată capitularea Danemarcei, ceea ce punea capăt dominației acestei țări asupra Suediei și crea statul național suedez.

În 1397, Margareta de Danemarca realizează Uniunea de la Kalmar (după denumirea orașului situat pe litoralul răsăritean al Suediei), unind cu forța regatele danez, norvegian și suedez. Norvegia a ieșit din această uniune abia în 1814, dar nobilimea suedeză și-a luat soarta în mîini încă din 1522. Atunci tînarul aristocrat Gustav Eriksson (Vasa) a cumpărat din orașul hanseatic Lübeck cîteva corăbii de luptă, punînd astfel bazele flotei suedeze. Nava-amiral a noii flote a devenit corabia „Svanen”, denumită și „Lybska Svan” — Lebăda Lübeckului. Un an mai tîrziu, în 1523, suedezii au învins, în sfîrșit, Danemarca. Din același moment, printr-un act emis tot acolo și tot atunci, Stockholmul a fost declarat capitala Suediei. Nobilul Gustav și-a început domnia (1523-1560) sub numele de Gustav I Vasa, el transformînd Suedia în monarhie ereditară (1544).

„Lybska Svan” se odihnea — din 1528, cînd s-a scufundat — la 30 m adîncime, pe creasta unui povîrniș submarin, iar multe dintre piesele ei căzuseră la o și mai mare adîncime. „Douăzeci de ani am visat la o asemenea «captură» — a declarat ziariștilor Enny Sundkvist, directorul general al companiei de scufundători care a descoperit resturile corăbiei. De ani și ani ne pregătăm, iar de peste trei căutam, folosind cele mai moderne instalații hidrofonice. Am găsit catargul, ancora, tunuri, ghiulele din plumb și granit, resturi de chilă etc.”.

Deși s-au păstrat puține descrieri de corăbii ale acelor timpuri, Enny Sundkvist presupune că „Svanen” avea trei catarge și era asemănătoare caravelor lui Columb. Este posibil ca ea să fi fost construită în aceeași perioadă cu „Niña”, „Santa Maria” și „Pinta”, ale căror copii sînt ancorate acum în rada portului francez Cannes, de unde vor porni spre... filmul despre întîlnirea lui Columb cu America, realizat de regizorul Ridley Scott.

SFIDÎND PE GEOGRAFI, SPRE CAPUT NILI

BERNARD NANTET

Nilul străbate Egiptul fără să primească pe teritoriul acestei țări vreun afluent. Vine din zone unde nu plouă și totuși apele lui sint bogate și se revarsă periodic. Locul de unde izvorăște marele fluviu a constituit o enigmă încă din vremea faraonilor. Izvoarele sale păreau la fel de inaccesibile ca Luna. Poate de aceea s-a spus că Nilul pornește din Munții Lunii.

Istoricul descoperirii izvoarelor Nilului este prezentat în articolul apărut în revista franceză L'Histoire sub semnătura publicistului Bernard Nantet. Mai întâi însă, pentru a ușura cititorului român lectura, să schițăm foarte sumar bazinul hidrografic al izvoarelor Nilului. Trei cursuri de apă mai importante — Nilul Alb, cel Albastru și Atbara — se unesc pe teritoriul Sudanului pentru a da naștere marelui fluviu. Atbara este numele celui mai puțin cunoscut. El izvorăște la nord de lacul Tana și este ultimul care se varsă în Nil. Nilul Albastru pornește de pe povișurile Munților Etiopiei. De acolo curge un fir subțire de apă, numit Abbai, care se varsă în lacul Tana. Din acesta pornește propriu-zis Nilul Albastru, cel care asigură revărsările periodice ale Nilului pe cimpurile egiptene. Nilul Alb are, practic, mai multe izvoare. Cel mai îndepărtat de Delta Nilului este Rurubu, care curge prin statul Burundi. El se unește cu riul Kagera, format la rîndul lui din alți doi afluenți, Nyabarongo și Akanyaru, care își au izvorul în Munții Lunii, identificați cu lanțul Ruwenzori din Rwanda. Kagera se varsă în lacul Victoria, al treilea din lume ca mărime. Din acesta — prin cascada Ripon, mai demult, azi dispărută în urma construirii unui baraj — izvorăște Nilul Alb, care străbate lacul Kioga și colțul de nord al lacului Albert, pentru a se îndrepta apoi spre confluența cu Nilul Albastru.

Exploratorii erau adesea obligați să transporte bărcile lor, de la un curs de apă la altul, prin jungla tropicală

Ceea ce nimeni nu mai văzuse vreodată

S-au propus de-a lungul secolelor mai multe teorii în privința izvoarelor Nilului. Pentru Herodot, Nilul venea dinspre vest, făcea un cot și se îndrepta de la sud spre nord înainte de a pătrunde în „Etiopia”, de fapt Sudanul de azi. Istoricul grec ascultase relatările „oamenilor deșertului”, libieni care călătoriseră pînă la fluviul Niger. Prezența în acesta din urmă a crocodiilor l-a făcut pe Herodot să creadă că era vorba despre cursul superior al Nilului. Pînă în sec. XVIII, cînd interiorul Africii a început să fie cunoscut, numeroase hărți au arătat că fluviul Niger s-ar fi unit cu Nilul prin intermediul căldării lacului Ciad. De fapt, peste 3 000 km despart aceste fluviu.

Cîteva secole mai tîrziu, un explorator a adus informații noi. În vremea împăratului roman Claudius (41-54), un marinar numit Diogene a călătorit de-a lungul coastelor africane ale Oceanului Indian. Pe tîrșul Mozambicului a aflat de existența unui lanț muntos întins — Munții Lunii — ale căror zăpezi alimentau două lacuri. Din acestea luau naștere două fluviu care curgeau spre nord, se reintîlneau și primeau apoi apele unui afluent important. Descoperirile lui Diogene au fost consemnate de geograful Marin din Tyr, ale cărui lucrări le-a folosit, în sec. II e.n., „un alt matematician și geograf, Ptolemeu. În sec. XII, harta arabilui al Idrisi o prelăua pe cea a lui Ptolemeu.

În epoca modernă, europenii au ajuns mai întîi la Nilul Albastru. Călugărul ieșuit spaniol Paez a văzut, în anul 1613, riul Abbai și lacul Tana. Dar descoperirea sa nu a avut urmări practice. În 1770, cînd scoțianul James Bruce a pornit către lacul Tana, cu intenția de a găsi izvoarele Nilului, voiajul său a fost considerat „o sfidare la adresa tuturor călătorilor și o insultă adusă geografiei”.

Nesfîrșitele lupte ce opuneau diversele triburi locale l-au împiedicat să atingă orașul Gondar pe drumul cel mai scurt. El a părăsit Nilul la Asuan, a navigat pe Marea Roșie spre sud și a debarcat în Eritreea. Drumul pînă la Gondar a durat mai multe săptămîni. James Bruce — însoțit de Balugani, credinciosul său secretar italian, și de un grec, Stratis — a urmat cursul micului Abbai, principalul riu care se varsă în lacul Tana și își continuă apoi drumul sub numele de Nilul Albastru.

Mai tîrziu, în 1820, o misiune franceză condusă de Cailland a descoperit că Nilul Albastru era de fapt un afluent al Nilului Alb. Misterul izvoarelor Nilului rămînea deci neelucidat.

Călătoria întreprinsă de doi misionari germani pe coasta orientală, în 1848, a determinat o schimbare de orientare a cercetărilor. Rebman și Krapf au descoperit munții Kenya, Kilimandjaro și Meru. Ei au tras concluzia pripită că „munții acoperiți de zăpadă” trebuie să dea naștere unor riuri care nu puteau să se verse altundeva decît... în Nil! Se înșelau, dar lănsaseră ideea că exploratorii trebuie să evite să urmeze în amonte cursul unui fluviu care stăvilese atîta vreme orice tentativă și să poarască direct spre zona de unde se bănuia că izvorăște.

Englezii fuseseră sensibilizați deja de primele călătorii ale lui Livingstone (*Magazin istoric*, nr. 1/1974), explorarea cursului riului Zambezi în 1852-1854. Livingstone era pastor și medic. A căutat și el izvoarele Nilului, însă mult prea la sud, apoi l-a susținut în „dispută cu privire la Nil” pe Richard Burton împotriva lui John Speke.

Patronați și finanțați de Royal Geographic Society, Burton și Speke au părăsit Zanzibarul la 16 iunie 1857. Richard Burton era șeful expediției. El avea deja la activ cîteva „primiere”. Era primul

nemusulman care pătrunsese în orașul sfînt Mecca în 1853 deghizat în pelerin afgan. Richard Burton mai încercase, tot cu succes, să pătrundă și în orașul Harrar din Somalia. Petrecuse de curînd șase ani în armata britanică a Indiilor și participase la aspra campanie din Punjab. La întoarcere, pe cînd făcea escală la Aden, se întîlnește cu un alt militar, John Speke, care își terminase și el nu de mult stagiul și care, în tot timpul celor zece ani petrecuți în India maharadjahilor, visase să descopere izvoarele Nilului. Botanist și geolog, John Speke explorase o parte din Himalaya și unele zone interzise din Tibet. Richard Burton și John Speke participaseră la o campanie militară pe coastele Somaliei. În cursul unei ambuscade, Richard Burton fusese rănit la falcă, iar John Speke, care primise mai multe lovituri de cuțit, luat prizonier.

Aici, la Tisissat, în Etiopia, se naște Nilul Albastru

Cu răbdare și diplomație

La plecarea din Zanzibar, în ziua de 16 iunie 1857, totul părea în regulă. Cei doi au debarcat la Bagomoyo, pe continent, apoi s-au îndreptat spre vest cu o caravană de 132 hamali. Richard Burton și John Speke au călătorit opt luni pentru a atinge, la 18 februarie 1858, Ujiji, marele centru al comerțului cu sclavi, aflat pe malul lacului Tanganika. John Speke, care suferea din copilărie de conjunctivită cronică, de-abia putea distinge lacul, iar Richard Burton, datorită rănii de la falcă, nu se putea hrăni decât cu lichide. Explorarea lacului spre nord i-a convins că riul Ruzizi, spre marea lor dezamăgire, nu pornea de acolo, ci dimpotrivă, se vărsa în el. „Am avut o strângere de inimă văzând aceasta”, scria Richard Burton. Concluzia lui Speke era clară: lacul acela se afla situat prea jos (772 metri) pentru a alimenta Nilul. În plus, direcția de

curgere a riului Ruzizi dovedea existența unor munți la nord.

Expediția s-a întors totuși înapoi, deoarece Richard Burton nu împărtășea opinia categorică a tovarășului său. La Kazeh (astăzi Tabora, în Tanzania), John Speke a aflat de la negustori și indigeni despre un lac mare aflat spre nord, la trei săptămâni de mers de acel punct. Richard Burton, încă bolnav și neclintit în principiile sale de a nu se încrede în mărturiile orale, a preferat să se odihnească. În dimineața zilei de 3 august 1858, John Speke a ajuns pe malul unei mase de apă, cel mai mare lac al Africii (68 100 km²), pe care indigenii îl numeau Nyanza și pe care el l-a botezat Victoria, în cinstea reginei Angliei (*Magazin istoric*, nr. 1/1981).

A rămas doar trei zile pe malul lacului și a revenit la Kazeh, unde Burton îl aștepta. Acesta din urmă își schimbase părerea între timp: Nilul nu izvoara din lacul Tanganika, ci din Muntele Kilimanjaro. Relațiile dintre cei doi exploratori au devenit dușmănoase. La întoarcere, Richard Burton a spus despre John Speke: „Probabil că izvoarele Nilului se nascuseră în mintea lui la fel cum apăruseră Munții Lunii sub virful creionului său...” John Speke s-a mulțumit să noteze: „Am crezut că se cuvenea să amîn totuși o discuție care începuse să dăuneze relațiilor noastre. Era clar că nu mai puteam spune nimic despre lac sau despre Nil fără să îl supăr pe tovarășul meu, drept care, printr-un acord tacit, am evitat să mai vorbim despre acestea, chiar și indirect”. John Speke susținea că descoperise vestitul izvor. Era doar o intuiție, căci el nu apucase să verifice nimic.

Situația s-a înrăutățit la întoarcerea expediției în Anglia. John Speke a ajuns primul. Richard Burton l-a urmat la o diferență de câteva zile, datorită stării sănătății sale. Înțelegerea era să nu se dea nici o declarație înainte de întoarcerea la Londra a celui ce purta răspunderea

expediției, Richard Burton. Dar de îndată ce a sosit, John Speke a anunțat că a descoperit izvoarele Nilului. Disputa lor s-a transformat curînd într-o dezbateră științifică între geografi, care îl susțineau, în majoritatea lor, pe Richard Burton. John Speke a primit totuși sprijinul lui Sir Roderick Murchinson, președintele societății Royal Geographic Society, care i-a acordat 2 000 lire pentru a pleca înapoi în Africa.

Speke l-a ales coechipier pe James August Grant, un vechi tovarăș de vinătoare din armata Indiilor, de aceeași vîrstă cu el, 32 ani. John Speke și James Grant au plecat din Zanzibar în 1860. Au ocolit lacul Victoria pe la vest. Pînă atunci, Africa pe care o traversaseră ei fusese aceea a traficantilor și a micilor șefi de triburi locali, care încheiau înțelegeri cu negustorii privitor la libera trecere a caravanelor sau la vinzarea prizonierilor și a fildesului. La nord-vest de lacul Victoria-Nyanza, în Uganda de astăzi, au întîlnit pentru prima oară un stat organizat, statul Buganda, al cărui suveran, Mtesa, s-a arătat interesat de proiectele lor, după ce le-a pus la mare încercare răbdarea și diplomația.

James Grant a descoperit gurile riului Kagera, care se varsă în lacul Victoria, și apoi a plecat să exploreze zona nord-vestică. John Speke s-a îndreptat, în ziua de 28 iulie 1862, spre nordul lacului, unde îi fuseseră semnalate niște căderi de apă importante, cascada Ripon: „În această clipă expediția își atinsese țelul”, nota el mai tirziu. „Vedem în fine anticul Nil revărsîndu-se din lacul Victoria-Nyanza. Mă convinseam că, așa cum presupuneam, acest mare lac dă naștere riului sacru”. Brațul de apă din care se naște Nilul a primit numele de canalul Napoleon, „ca mărturie a respectului și recunoștinței mele față de Societatea Geografică franceză, care îmi decernase medalia de aur pentru descoperirea lacului Victoria-Nyanza”.

John Speke a părăsit zona cu regret. Dar trebuia să se grăbească. Înainte de plecare fusese aranjată o întâlnire cu un convoi care le aducea provizii. James Grant și John Speke nu au urmat cursul Nilului, așa cum ar fi vrut, nici nu au putut să viziteze un alt lac mare care le fusese semnalat, numit de băștinași Luta Nzigé.

Ajunși la Gondokoro, ei au avut surpriza de a se întâlni cu alți doi englezi, doamna și domnul Samuel Baker. Aceștia au suit pe cursul Nilului, pornind de la Khartum, cu o flotilă de vaporase, parcurgând 1000 mile în 40 zile. John Speke și tovarășul său erau foarte grăbiți să se întoarcă în Europa pentru a vesti lumii descoperirea lor. Familia Baker și-a continuat drumul pentru a verifica informația deținută de John Speke cu privire la lacul Luta Nzigé.

După mari dificultăți datorate atât vegetației ecuatoriale cât și diverselor boli, Samuel Baker și soția lui au ajuns în regatul Bunyoro. În ziua de 14 martie 1864, ei au sosit la „o mare de argint viu, în vestul căreia, la o distanță de 50 sau 60 mile [1 milă = 1,609 km], niște munți albaștri se înalțau din adâncul lacului, până la o altitudine de 7 000 picioare [1 picior = 1,305 m] deasupra nivelului apei. Am sorbit adânc din izvoarele Nilului”, scrie Samuel Baker. El dădu lacului Luta Nzigé numele Albert, după cel al soțului reginei Victoria, mort cu puțin timp în urmă.

La întoarcere, Samuel Baker și soția lui au găsit regatul Bunyoro în plin război civil, invadat de Buganda, regatul vecin. Salvați de niște negustori arabi, ei au ajuns la Gondokoro cu o caravană de sclavi, după 11 luni. S-au întors apoi cu greu la Khartum fiind întâmpinați de micuța colonie străină.

Un tărîm de basm

Dezbaterea cu privire la izvoarele Nilului luase amploare odată cu întoarcerea lui John Speke și a lui James

Grant la Londra. Bineînțeles că Richard Burton era primul care îi contrazicea. Recent i se alăturase doctorul Livingstone, care insistă asupra teoriei sale, potrivit căreia izvoarele Nilului trebuiau căutate la sud de lacul Victoria. O întâlnire organizată de Royal Geographic Society urma să tragă o concluzie în această problemă și să-i reunească pe principalii protagoniști. Cei ce se opuneau lui John Speke, inclusiv Livingstone, erau prezenți cu toții. Dar în mijlocul sedinței, președintele, Sir Roderick Murchinson, a anunțat mpartea lui Speke. I se descărca arma din greșeală. Cuvîntul „sinucidere” a străbătut rîndurile adunării. John Speke descoperise lacul Victoria și înțelesese că rîul ce se varsă din el dă naștere Nilului. Samuel Baker descoperise lacul Albert, dar nu și rîul ce izvoră din el. Complexitatea rețelei hidrografice a regiunii (lacuri, mlaștini, rîuri și pîrîuri) stătea în calea oricărei imagini de ansamblu. Londra l-a trimis din nou pe Livingstone în acea zonă. Cunoaștem continuarea: celebrul explorator s-a îmbolnăvit pe cînd călătorea pe lacul Tanganyika; americanul Stanley a plecat în căutarea lui. S-au întîlnit la Ujiji, la 28 octombrie 1871: „Mister Livingstone, I presume?” („Sînteți dl. Livingstone, nu-i așa?”). Livingstone a murit înainte de a fi rezolvat problema izvoarelor Nilului. Stanley a dovedit, mai tîrziu, că Livingstone se înșelase și i-a făcut dreptate lui John Speke, care „deține acum toată gloria de a fi descoperit cea mai întinsă mare interioară de pe tot continentul african, împreună cu principalul ei afluent, Kagera, și cu rîul ce se revărsa din ea, Nilul. Trebuie de asemenea să îi recunoaștem meritul de a fi înțeles, mai bine decît oricare dintre cei ce l-au contrazis, geografia ținuturilor pe care le-a străbătut”.

La bordul vasului „Lady Alice” Stanley a explorat lacul Victoria în ziua de 6 mai 1875, confirmînd spusele lui

John Speke. A descoperit lacul Edward (914 metri) și lacul George și, de asemenea, rîul Semliki, cel care aduce apele acestora pînă la lacul Albert. A fost primul european care a cercetat Munții Lunii, azi Munții Ruwenzori, al căror vîrf atinge la 5 119 metri altitudine.

Cum rămîne atunci cu izvoarele Nilului? Britanicii le-au situat multă vreme în colonia lor ugandeză: pentru ei, Nilul avea o singură origine, lacul Victoria și cascada Rapon. Explorările ulterioare ale ținuturilor Rwanda și Burundi de către Oscar Baumann, în 1892, și de către unii călători belgieni, au permis cercetarea cursului rîului Kagera, principalul afluent al lacului Victoria. Astfel a fost descoperit izvorul cel mai sudic, Ruvubu, care ia naștere în Muntele Kizizi (2 050 metri), în sudul ținutului Burundi, la mică distanță, în linie dreaptă, de lacul Tanganyika. În 1898, doctorul Kandt a urmat cursul rîului Kagera în amonte și a remarcat că Ruvubu era doar un afluent al acestui rîu.

Izvoarele Nilului sînt deci multiple. Nu a avut oare fiecare călător propria sa părere despre *Caput Nili*? Pentru John Speke și britanici, acesta a fost fără îndoială lacul Victoria, prin cascada Rapon. Pentru Samuel și Florence Baker, trebuia luat în considerație și un al doilea izvor, lacul Albert, născut din Munții Lunii, care furnizează un debit mai important. Mai tîrziu, germanii și belgienii au conturat zona izvoarelor cu mai multă precizie: Rwanda-Urundi, țara cu o mie de coline. Dar nu rămîne oare adevaratul izvor al Nilului acela descoperit de ieziutul Paez și de James Bruce pe platourile înalte ale Etiopiei — izvorul Nilului Albastru, ale cărui mîluri fertilizează an după an pămîntul Egiptului și hrănesc milioane de oameni? ■

Versiune românească de
Ioana CÂNDEA

Belgia 1940-1944

LEOPOLD III, REGELE NEÎNȚELES

PASCAL DAYEZ-BURGEON

La 28 mai 1940, regele Belgiei Leopold III a semnat cu Germania capitularea fără condiții. Dornic să împărtășească soarta armatei sale, regele nu și-a urmat în exil guvernul, guvernul Pierlot¹, care a continuat rezistența la Londra. Prizonier de război și exilat în castelul de la Laecken, el nu a mai exercitat nici o activitate politică și a refuzat orice colaborare cu ocupanții. Această atitudine i-a fost violent imputată de o parte a opiniei publice belgiene și, cu toate că referendumul de la 12 martie 1950 a dovedit o majoritate favorabilă revenirii lui, Leopold a abdicat în favoarea fiului său, Baudouin. Pascal Dayez-Burgeon, profesor de istorie la Institutul de științe politice și Institutul de limbi orientale din Paris, a zugrăvit un portret al acestui rege, care a rămas un neînțeles².

Știa să facă aproape orice

La 4 aprilie 1990, în primele ore ale dimineții, belgienii aflau că regele Baudouin se opunea proiectului de lege privind liberalizarea avortului și că refuza să îl semneze. Această atitudine nu a surprins prea mult: se cunoștea de mai multă vreme convingerea monarhului. Obstacolul a fost depășit, grație unui uluitor joc de abilități juridice, prin suspendarea temporară a regelui. Împrejurarea a produs totuși scandal. Cum de îndrăznea un suve-

ran constituțional să se opună voinței poporului? Cum să tolerezi ca regele belgienilor să-i favorizeze fățiș pe catolici și deci pe flamanzi, care constituiau, prin tradiție, majoritatea catolică? Disputa lingvistică se aprinde cu multă ușurință în Belgia. Și, cum este lesne de înțeles, opinia publică a pretins re-deschiderea faimoasei chestiuni a regalității, legată de eliberarea țării de ocupația nazistă. Leopold III, tatăl lui Baudouin, suscitase aceleași bănueli și aceleași reproșuri. Atitudinea sa în timpul războiului, pînă la abdicare, în 1951, demonstrase, după părerea unor, adeviziunea lui fără rezerve la cauza flamandă și catolică, drum greșit ales. Și, cum singele apă nu se face, Baudouin se va dovedi a fi un nou Leopold.

„Pe cei surprinși de decizia mea, scria în februarie [1990 — n.t.] Baudouin, îi întreb: Ar fi normal ca eu să fiu sin-

gurul cetățean belgian forțat să acționeze împotriva propriei conștiințe, într-un domeniu esențial? Adică libertatea conștiinței este valabilă pentru toată lumea, în afara de rege?”

Și dacă totul s-a rezumat la aceasta? Dacă întreaga dramă a chestiunii regalității, atitudinea lui Leopold sub ocupația germană, tulburările cauzate de reîntoarcerea lui provin din această inconciliabilă contradicție dintre îndatoririle de monarh și cele de om? A fost oare Leopold primul dintre concetățenii lui? Cum pot conviețui oare o conștiință și un simbol? Toată nenorocirea lui Leopold a provenit din neputința lui de a găsi soluția acestui conflict.

De fapt, încă din copilărie, viitorul rege s-a confruntat cu el. Fratele bunicului său, Leopold II, părintele Belgiei coloniale, era bătrîn și nu avea moștenitor. Albert, tatăl

¹ După ocuparea Belgiei de către trupele Germaniei hitleriste, guvernul Hubert Pierlot (22.II.1939-25.V.1940) a funcționat în exil (la Vichy, apoi la Londra) pînă în septembrie 1944, cînd s-a reîntors în țară, rămînînd la conducerea ei pînă la 11.II.1945.

² Reproducem acest articol din revista *Historia*, nr. 523 (iulie 1990). Titlul și substituirile aparțin redacției *Magazin istoric*.

lui Leopold, al cărui curaj în timpul primului război mondial l-a înscris în istorie cu titlul de „regele-cavaler”, a urcat la tron în 1909 și s-a străduit cu rigoare morală, cu simțul datoriei și al credinței profunde ce îl caracterizau, să-și pregătească fiul, pentru a-i urma la tron. Nu a precupețit nimic: confruntarea precocă cu realitățile regatului, repetate șederi în străinătate, în special la Eton, studii cu profesori iluștri: Pirenne la istorie, Jaspar la științele politice și drept, cardinalul Mercier la filosofie și religie. Pentru că Leopold avea și o constituție fizică robustă, îndragind în mod deosebit formația sa militară la Școala de Război. Excelent sportiv, practica natația, echitația, tenisul, schiul, automobilismul. Acest print încântător știa să facă aproape orice. Influența mamei sale a fost hotărâtoare. Printesele epocii, lipsite de personalitate, mai ales decorative, stăteau aproape tot timpul retrase, spre deosebire de regina Elisabeta.

Născută ducesă, în Bavaria, provenind din familia Wittesbach, trunchi [princiar — n.t.], adesea plin de fantezie, bizară dar întotdeauna inspirată, care a dat lumii pe regele Ludovic II al Bavariei (1864-1886) și pe împărăteasa Sissi, regina era o personalitate puternică, o intelectuală și o artistă. De la ea Leopold a învățat că nimic măreț nu se poate realiza fără pasiune, el este rege prin naștere, dar că trebuie să domnească cu inima și spiritul. Leopold nu a uitat niciodată această lecție. În pofida titlului democratic de rege „al belgienilor”, prestarea jurământului și afirmarea rolului constituțional nu trebuie să ne inducă în eroare. Suveranii din Laecken, reședința regală, au un simț habsburgic al etichetei și al respectului ce li se datorează. Leopold III, îndeosebi, după părerea lui Robert Aron, a avut întotdeauna o concepție mai degrabă „feudală” decât modernă despre rolul său.

Contradicția dintre om, rege și funcția lui

Noul rege al belgienilor aparține poveștilor cu zine. Frumos, talentat, foarte popular. Casătoria lui este o reușită. Se căsătorește, din dragoste, în 1926, cu printesa Astrid a Suediei, pe care Belgia o adoptă fără rezerve. Îi adora farmecul strălucitor, blindețea angelică, simplitatea neafectată. Tragedia îl aureolează și ea pe Leopold. Lovitură după lovitură, îl pierde mai întâi pe Albert, într-un accident de alpinism, și, optsprezece luni mai târziu, pe Astrid, într-un accident de mașină. El apare astfel ca un văduv, neconsolat, un erou romantic wagnerian, pe care propriul popor îl iubeste și mai mult. În condițiile dificultăților economiei liberale din anii '30, cu toate implicațiile lor sociale, ale discreditării cvasi-universale a politicienilor și sistemului parlamentar, ale loviturilor violente suferite de democrația de dreapta și de stînga, în est și în sud, este lesne de înțeles că un caracter atît de bine format ca acela al lui Leopold III nu vrea să rămînă pasiv.

Totodată, la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, Leopold III poate crede că i-a sosit ceasul. Belgia nu are un regim cu un tron liber. Constituția din 1830 [Magazin istoric, nr. 7/1981], amendată, dar încă în vigoare, acordă importante prerogative suveranului. În vremuri normale, principiul iresponsabilității ar fi prevalat, și anume coroana trebuia să rămînă în siguranță și un ministru, cel puțin, să contrasemneze toate actele regale. Dar, în timpul războiului, Articolul 68 atribuia regelui comandamentul suprem al armatei. Odată preluată funcția ratificată de guvern, controlul se suspenda și autoritatea regelui devenea reală. Albert I se folosisese de aceste dispoziții forțînd mina guvernului. Prestigiul regalității avusese

astfel de cîștigat.

Era firesc ca Leopold să-și dorească să-l egaleze pe regele-cavaler. Dar ministrii lui și el nu aveau aceeași viziune asupra operațiunilor. Cu ocazia primei campanii de 18 zile (10-28 mai 1940), aceste divergențe vor deveni ireconciliabile. Leopold are o concepție radicală privind independența țării sale. În 1936 s-a străduit din toate puterile ca Belgia să-și organizeze o nouă politică externă, aceea a libertății de acțiune. Fundamental neutru, regatul se va declara alături de Franța și Marea Britanie în cazul unui conflict cu Germania, dar nu se va alia cu ele decît în măsura în care acest lucru ar putea fi de folos apărării sale și independenței posesiunilor ei. Nimic mai mult. În plus, Leopold este practic sigur de înfrîngere și este decis să împingă logica politicii de neutralitate și de independență pînă la capăt, adică la o capitulare în onoare. Guvernul este partizanul alianței, cu toate implicațiile reciprocității și ale rezistenței înversurate.

La început, regele face acest joc. Acceptă să-și integreze armata în forțele aliate din nord și să se plaseze sub ordinele lui Gamelin, apoi ale lui Weygand. Guvernul, Pierlot se asociază în întregime acestei acțiuni. Treptat însă, situația se degradează. Înaintarea germană este mai rapidă decît s-ar fi crezut, forțele aliate prost coordonate par neputincioase să stopeze diviziile „Panzer” care — se va constata curînd — încercău să ajungă la mare pentru a scinda frontul în două. Aceste vești alarmante îl îngrijorează pe Leopold III, firrește pesimist. Mai bine informat, probabil mai lucid decît ministrii săi, regele atrage atenția Marelui Cartier General și îndeosebi aghiotantului său, generalul Van Overstraeten, îndemnîndu-i să se pregătească pentru cazul cel mai grav, chiar dacă vor continua să lupte loial. La 21 mai este nevoit să abandoneze linia Escaut, cea mai mare parte a țării, toate marile orașe. Apoi, după o pe-

rioadă de confuzie, englezii încep cu de la sine putere retragerea spre Dunkerque. Asta depășește orice așteptare. În urma unei întrevederi extrem de peribile cu miniștrii săi la palatul de la Winendaele, în zorii zilei de 25 mai 1940, Leopold III hotărăște capitularea. Consultați preventiv, Aliații nu răspund într-un mod semnificativ și armistițiul intră efectiv în vigoare la 28 mai. Imediat încep protestele. Paul Reynaud îl defăimează grav pe „regele trădător”, îl acuză de a fi deschis drumul spre Dunkerque [Magazin istoric, nr. 9-12/1983], de a fi expus întregul flanc al armatei și toate mijloacele de retragere. Primul ministru, Pierlot, refugiat în Franța, merge pe urmele președintelui Consiliului: „Desconsiderând acordul formal al guvernului, regele inițiază negocieri și tratează cu inamicul. Procedând astfel, el a rupt legăturile care îl uneau cu propriul popor. El nu mai poate guverna. Ofițerii și funcționarii sint deci dezlegați de datoria de a se mai supune celui care i-a obligat să depună jurământul de credință”.

Nu era adevărat, dar trebuia un tap ispașitor. Cel care a făcut dreptate după acuzațiile aduse a fost Roger Keyes, fiul eroului de la Zeebrugge¹, trimis al Marii Brita-

nii pe lângă Leopold III, în 1940, și care a demonstrat, în lucrarea sa *O domnie înfrântă*, că regele nu a trădat, dar că, rezistind atât de mult timp, permisesse retragerea spre Dunkerque. Cum însă insinuările nu au încetat niciodată, rana a rămas deschisă. Leopold s-a îndârjit și mai mult, cu aroganța celor neînțeleși. Dacă el nu s-ar fi implicat, dacă ar fi continuat să se adăpostească de furtună în spatele regulei ireponsabilității, chestiunea regală nu s-ar fi pus niciodată. Dar Leopold a pus prea mult suflet în rolul său.

Admirindu-l pe Pétain

Iata de ce ocupația reînvie contradicția între datoriile și convingerile regelui.

Prima acuzație: de ce a ales captivitatea? Dat fiind că Belgia putea să reziste, regele, simbolul suveranității ei, nu trebuia să reziste și el naziștilor? Marea ducesă de Luxemburg, regina Țărilor de Jos, Wilhelmina, plecase deja la Londra pentru continuarea luptei. La drept vorbind, lucrurile nu sint chiar atât de simple. Roger Keyes, de exemplu, ne spune că Wilhel-

lul sir Roger Keyes, englezii au debarcă la Zeebrugge (în Flandra apuseană), reușind să închida canalul maritim. În timpul primului război mondial, orașul Zeebrugge a fost utilizat de germani ca baza de submarine și torpiloare.

mina nu vroia să părăsească pământul natal și ca ea a fost pusă aproape în dificultate, cînd nava care o transporta spre sudul regatului a trebuit să devieze ruta spre Marea Britanie, pentru a-i asigura protecția. În orice caz, dilema este nemiloasă: poți să-ți aperi țara cînd pământul ei este ocupat de dușman? În Franța, dilema a fost aceeași. Concepției generalului de Gaulle, pentru care Franța reprezenta „o idee determinată”, ce poate fi apărută în lume, i se opune crezul lui Pétain, că Franța nu exista și nu putea fi apărută decît pe teritoriul național, nici la Londra și nici la Alger.

Pentru Leopold, o Belgie în afara Belgiei nu avea sens, nici în Anglia, și cu atât mai puțin în Congo. Comandant al armatei mai mult decît șef al statului, regele a preferat deci să rămînă pe tărîmul național și să împărtășească soarta oamenilor lui, spre disperarea miniștrilor, care făcuseră totul ca el să cîștige străinătatea.

Acuzație și mai gravă: de ce nu a păstrat tăcerea, așa cum sint datori să o facă prizonierii? Încă o dată, convingerile par a fi depășit funcția. Condițiile primului război mondial s-au schimbat. Ideologia seamănă vrajbă. Desigur, există întotdeauna un agresor și un agresat, dar această delimitare nu regrepează în mod obligatoriu opoziția între bine și rău. Războiul valorilor în „ism”, individualism, socialism, fascism, s-a stabilit pe alte fron-

¹ La 22 aprilie 1918, în timpul unui raid de commando, condus de amira-

16 iulie 1951.
Semnarea actului
de abdicare
a regelui
Leopold III

turi. Sigur ca Leopold III nu este fascist. Fascismul și nazismul se bucură de simpatii în Belgia, de exemplu din partea VNV (Vlaamsch Nationaal Verbond). Dar aceste simpatii minoritare nu au fost niciodată împărtășite de rege. În schimb, Leopold III nu este nici măcar democrat. El consideră că regimul parlamentar a dat dovadă de incompetență. „Trebuie, spune el cu privire la arta guvernării, să adopți metode moderne și expeditiv, să demolezi interesele partidelor, pentru a le face să se ocupe de cele ale țării”. În ansamblu, politicienii poartă, după părerea lui, răspunderea degradării relațiilor internaționale și a înfringerii. El este, în egală măsură, apropiat concepțiilor maresalului. Iată ce îi scria lui Pétain în iulie 1940, după înfrângere: „Domnule maresal, în admirabilul discurs pe care l-ați pronunțat după armistițiu, ne-ați declarat: «urască minciuna care v-a înșelat» (sic!). Această afirmație aparține unui soldat și unui om cinstit. V-am felicitat din toată inima”.

Fără să facă nici un compromis cu ocupanții, Leopold nu mai recunoaște guvernul în exil care, potrivit termenilor Articolului 85 din Constituție, l-a pus în situația „imposibilității de a mai domni”. Înfrângerea trebuie să constituie, după părerea lui, ocazia unui examen dureros de conștiință, dar necesar pentru reînvierea moralei pe care, în calitate de martor al crizei sociale și de creștin fervent, o dorește, prin propriul jurământ de credință. Acesta este și sensul programului de la 19 iunie, pe care îl face public, un fel de manifest al Belgiei regenerată, de inspirație puternic corporatistă. Dacă nu pierdem din vedere rolul pe care și l-a asumat, de intermediar pe lângă ocupanți, el se angajează deseori în mod imprudent, vindnd numai la eliberare. Drumul spre iad este pavat cu intenții bune. De exemplu, nu i se va ierta niciodată întredvederea de la Berchtesgaden cu Hitler, la 19 noiembrie 1940, și

aceasta în pofida faptului că familia regală a terminat războiul în exil, în condiții foarte grele.

Pe lângă toate celelalte i se atribuie o vină și mai gravă. La 6 decembrie 1941, Leopold se căsătorește morganatic cu Liliane Baels, o tinăra fermecătoare din burghezia flamandă. Incapabil să facă să prevaleze datoria asupra sentimentelor, dornic să se afirme ca tată de familie înainte de toate — presat de conveniențe, cum insinuează unii — Leopold scandalizează prin acest mariaj. Pare că regele și-ar fi bătut joc de suferința belgienilor la moartea reginei Astrid sau de suferințele lor, sub oprirea germană. Insinuările continuă din plin: tatăl soției regelui, fost guvernator al Flandrei, are faima de necivilizat printre nazisti. Și cum Hitler s-a arătat întotdeauna favorabil flamanilor, rezultă că regele este pro-nazist. Interpretarea este în mod fațis rău intenționată. Ca să o evite, ar fi trebuit să înăbușe avântul inimii sale. Dar Leopold era un temperament fierbinte.

În exil la Prégny

Odată cu eliberarea, acuzațiile rău intenționate devin și mai grave. Churchill ar fi afirmat despre rege că, după exemplul Bourbonilor în 1815, el nu a uitat nimic și nu a învățat nimic. Într-un anume fel este adevărat. Cu toate că omul a prelatat adesea asupra regelui, el nu consideră că a dat greș. În loc să devină, ca alții alții, un membru de ultimă oră al Rezistenței și în loc să-și recunoască greșeala, el se îndirjește. Odată cu eliberarea, regelui îi va fi imposibil să revină la tron.

Pentru a evita o criză atunci când țara avea atita nevoie de pace, Leopold optează pentru o strategie oblică. Lăsând regența printrui Charles, fratele său, membru de frunte al Rezistenței, el se va stabili la Prégny, în Elveția, oficial din motive de sănătate, de fapt, pentru a-și

pregăti întoarcerea.

În iunie 1948, de exemplu, ca să scurtcircuiteze clasa politică care îl obstrucționa, el lansează ideea unei consultări populare. Aceasta îl surprinde pe politicienii și pe detractorii săi. Constituția nu prevedea un referendum. Ce contează? Ideea seduce opinia publică. Aceeași concepție a unui fel de contract moral care îi unește pe rege și poporul său, mai presus de instituțiile legale. Și, cum majoritatea social-creștină triumfă la alegerile din 1949, punând stavilă elanului stângist de după război, guvernul se supune propunerii regale, referendumul avînd loc la 12 martie 1950. Partizanii revenirii regelui reprezintă 57,6%, majoritatea catolică și flamandă, net minoritari în Walonia.

Sigur de succesul referendumului, guvernul social-creștin al lui Jean Duviolsart, face să fie votată anularea imposibilității de a domni și, la 22 iulie, în ziua următoare sărbătorii naționale, Leopold împreună cu cei doi fii ai săi, revine la Bruxelles. În ciuda declarațiilor liniștitoare, opinia publică se inflăcărează. Partizanii și detractorii regelui se înfruntă din ce în ce mai violent, electrizati și de presa dezlănțuită. Presa comunistă nu ezita, de exemplu, să vorbească despre „regele Truman”, despre „coloana a cincea a Vaticanului”, despre „Gestapoul leopoldist”. Centrala sindicală belgiană F.G.T.B. lansează o mișcare grevistă care paralizează în câteva zile majoritatea țării, vindndu-se chiar de insurecție și revoluție, în timp ce guvernul trece la reprimare. Și lucrul cel mai rău se produce. La 30 iulie 1950, în Grace Berleur, periferie muncitorească din Liège, forțele de ordine lasă patru morți și numeroși răniți. Nu mai existau motive de ezitare. Printr-o declarație publică emoționantă, regele renunță la tron: datoria de monarh și datoria lui de creștin îl impun să se retragă pentru a evita războiul civil.

Delegînd propriile puteri lui

Baudouin, care devine print regal, regent într-un anume fel, el își anunță abdicarea pentru luna septembrie 1951 [o va face chiar mai devreme], în favoarea majorității civile a printului moștenitor. Simultan, guvernul lansează o serie de măsuri sociale avansate. Un an mai târziu, transmiterea puterii se oficializă grav, solemn, dar nu mai produce tulburări; piesa este jucată.

Fostul suveran, care își păstrează titlul de rege, trece treptat în viața civilă. Părăsește curînd Laecken, lăsîndu-i fiului său povara responsabilităților regale, iar numele regelui va fi asociat numai manifestărilor cu caracter sportiv și mondene. El nu renunță însă la propriile convingeri și nici la certitudinea de a fi acționat corect, așa cum o atestă și la întrunirile pe care le are la reședința din Argenteuil cu liga veteranilor regaliști. După ce el a acceptat să se retragă ca persoană publică, încetează incriminările persoanei sale în viața privată.

Emoția provocată în toată țara de moartea bătrînului rege la 25 septembrie 1983, arată că, în ciuda tuturor celor întîmplate, Leopold a rămas o personalitate populară, un rege al neînțelegerilor, victimă a unei dileme de ne rezolvat. La răscrucea dintre caracter, angajamentul asumat și misiunea lui de monarh, el nu a știut, nu a vrut să aleagă. Leopold a fost mai curînd „uman decît politic”, obișnuia să spună Pirenne. ■

**În românește de
Gabriela GEROTA**

Nou!... Nou!... Nou!

● Un foarte frumos bust al lui Hercule din marmură (sec. II e.n.) se află expus la Metropolitan Museum of Art, din New York. El este, oficial, proprietatea lui Museum of Fine Arts din Boston. Dar este disputat de autoritățile turce, care afirmă — aducînd în sprijin și o imagine foto, reprodusă și de revista *Time* — că bucata respectivă a fost furată din Turcia, unde a rămas doar partea inferioară a statuii. Cum americanii nu sînt dispuși să cedeze, se pare că povestea se va lămuri la tribunal.

● Jean de Maleissye a publicat la Paris o *Istorie a otrăvii*. Aflăm astfel că toți cei interesați să scape de o soacră acră, de o consoartă nesuferită sau de orice alt dușman pot găsi, în cele 416 pagini, rețete tradiționale. Tot în cartea lui Jean de Maleissye este înfățișată povestea descoperirii secretului curarei — otrava cu care indienii au decimat armatele conchistadorilor — de către Aleksander von Humboldt. Ni se mai spune de asemenea că în evul mediu, cele mai prețuite erau otrăvurile lente, mai greu de descoperit. Iar ca o picanterie aflăm că în sec. XVII, o doamnă și-a suprimat soțul cu un unguent care provoca niște leziuni asemănătoare cu cele făcute de o boală rușinoasă, ce nu putea fi luată deșit prin adulter. Bietul soț a murit rușinat de fapta sa.

● Noua aripă a Muzeului Carnavalet, din Paris, oferă vizitatorilor imaginea istoriei străvechi a orașului de pe Sena — ne informează revista *Time*. Expoziția permanentă reunește 600 piese — dintre cele 40 000 obiecte strîns în colecțiile muzeului din 1840 și pînă în prezent — care acoperă spațiul cuprins între 400 000 î.e.n. și sec. XV e.n.

● *Vișinski, procurorul lui Stalin*, se intitulează cartea lui Arcadi Vaksberg, apărută în traducere franceză la editura Albin Michel. Beneficiind de glasnost — mai ales cu largul concurs al lui Eduard Șevardnadze, care i-a pus la dispoziție Arhivele Ministerului de Externe — autorul reconstituie biografia principalului acuzator al celebrelor procese începute în 1928. Vișinski l-a cunoscut pe Stalin în pușcăria de la Baku și i-a rămas apoi fidel. Era aproape singurul intelectual din anturajul dictatorului. „Marea operă științifică” a academicianului Andrei Vișinski, procuror al U.R.S.S., a fost o contribuție la „teoria probei în dreptul sovietic”. „Proba” era obținută prin tortură și constituia principala piesă „legală” a acuzației pentru care orice prezumție de nevinovăție era înlăturată. Să nu uităm că în România comunismul a venit la putere cu ajutorul adjuclat al lui Andrei Ianuarevici Vișinski, devenit ministru adjunct al Afacerilor Externe, și că toate procesele din acel timp au fost organizate potrivit rețetelor lui.

Aveți o colecție **MAGAZIN ISTORIC**?

Dacă *da*, asigurați-vă continuitatea ei, reînnoindu-vă abonamentul chiar astăzi. Dacă *încă nu* aveți colecția dv. *Magazin istoric*, începeți s-o alcătuiți chiar cu acest număr pe care-l țineți în mînă. Veți fi, în curînd, posesorul unei veritabile biblioteci de istorie. *Abonamentul* vă asigură sporirea ei lună de lună.

Un abonament *Magazin istoric* vă garantează primirea celei mai populare cărți de istorie, cu pagini deschise tuturor preferințelor, tuturor gusturilor și tuturor subiectelor. Chiar astăzi este momentul cel mai bun pentru a vă abona la *Magazin istoric*!

NOIEMBRIE
1941

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunta

• Mihai Antonescu semnează următoarea decizie: maior magistrat D.D. Atanasiu, din Cabinetul militar al conducătorului statului, este numit pe data prezentei decizii (30 octombrie) ca șef al cenzurii în locul d-lui lt. col. magistrat Georgescu Pascal, București.

• Eugen Lovinescu împlinește 60 de ani. „Îndrumătorul atitor generații de scriitori și omul cel mai integru din lumea literară românească de astăzi — scriu ziarele acestei luni — căruia toate porțile oficiale i-au stat închise nu a încetat totuși să fie un scriitor la zi, un creator pentru care nu există decît plăcerea creației, indiferent de consecințele ei imediate”. E. Lovinescu ne oferă o nouă operă; se numește *Aquaforțe* și cuprinde două părți: una de memorii și critici consacrate tinerilor scriitori și alta de observație a vieții directe, a lumii vii care-l înconjoară în clipele de odihnă, de creație. Deci, un eveniment literar și o aniversare.

• Profesorul Constantin C. Giurescu ține lecția de deschidere a cursului de istoria românilor, marți 4 noiembrie, în Amfiteatrul de istoria românilor de la Facultatea de istorie cu subiectul *Rolul european al poporului român*.

• Singe peste ape... așa se intitulează volumul d-lui Vasile Netea, închinat ardelenilor care, cu gîndul la marea durere a tuturor românilor, au luptat eroic pentru desrobirea Bucovinei de Nord și Basarabiei; este opera unui cărturar care a trăit luptele și a văzut pînă la ce înălțimi etice este în stare să se înalte soldatul român.

• Refacerea unității Moldovei lui Ștefan cel Mare a prilejuit și emiterea unei monede de argint

Cronica evenimentelor acestei luni, așa cum sînt ele reflectate în ziarele din urmă cu cinci decenii, ne cere să nu uităm că, atît presa scrisă cît și cea vorbită se aflau sub regimul cenzurii de război, iar țara era guvernată de o dictatură militară. Rubrica noastră pune pe cititorii noștri în atmosfera de acum o jumătate de veac, judecînd desigur prin scurgerea istoriei evenimentelor.

Z ziua de 8 noiembrie, sărbătoarea Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, ziua numelui regelui Mihai I, e ziua cînd se intru-nesc la Palatul regal cavaleriei Ordinului „Mihai Viteazul”.

E ziua cînd se întorc în Capitală subunități din trupele care au participat la dezrobirea pămîntului Basarabiei și al Bucovinei de Nord. Ele sînt primite sărbătorește de populația Capitalei.

Timpu descrie astfel serbările: „De la Arcul de Triumf pînă la Cercul Militar și Piața Brătianu, un zid viu, o fremătătoare cetate omenească: mame girbovite și albe, venite să-și revadă feciorii întorși din marea biruință, cetățeni de toate vîrstele și rangurile, îi așteaptă într-o unanimă și caldă frăție. Ostenite și împuținate de jefte care sfîșiesc o națiune și drepturile ei, armatele s-au perindat în fața mulțimii înfăcimate de bucurie, purtînd pe drapele însemnele unor victorii noi și în suflet acea țîrîie care înseamnă forța și credința unui neam întreg”.

În cadrul acestor festivități, Ministerul înzeestrării armatei organizează trei expoziții în piețele publice din Capitală — în Piața 6 septembrie, în Piața Cercului Militar și în Piața Arsenalului Român — în care sînt prezentate materialele capturate de trupele române.

Un alt eveniment reflectat în paginile publicațiilor din urmă cu cinci decenii este plecarea la Berlin pe data de 23 noiembrie, a prof. Mihai Antonescu, vice-președinte și președinte ad-interim al Consiliului de Miniștri, însoțit de Manfred von Killinger, ministrul Germaniei în România, ca invitat al guvernului Reichului, unde are loc actul solemn al reînnoirii Pactului anti-komintern. Marți, 25 noiembrie, la ora 12 și 30 de minute, în noul palat al cancelariatului Reichului, se desfășoară festivitatea prelungirii Pactului anti-komintern și, în același timp, adeviziunea a încă 7 state la acest act: România, Finlanda, Danemarca, Bulgaria, Croația, Slovacia și China (guvernul pro-japonez de la Nan-kin). Pactul anti-komintern fusese încheiat la 25 noiembrie 1936 între Germania și Japonia, iar în scurt timp aderase la el și Italia.

Acum Pactul este prelungit pe o durată de încă cinci ani și.

¹ Pentru a ușura lectura nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Tărani
indreptindu-se
spre vot
la Adunarea
Obștească
Plebiscitară
din 9-15
noiembrie

O nouă
tragere
a Loteriei
de stat

după cum se stipulează în art. 2 al protocolului, „statele care, la invitația guvernului Reichului german, guvernului Regal italian și guvernului Imperial japonez, au intenția de a adera la acest Pact, vor remite în scris declarațiile lor de adeziune guvernului Reichului german, care la rândul său va înștiința pe celelalte state consemnate despre primirea acestor declarații”.

Cu ocazia solemnității, reprezentantul român declară că „România a aderat la acest pact prin fapta mareșalului Antonescu și a soldatului român la 22 iunie”.

În coloanele presei românești este prezentată pe larg și deschiderea, la 16 noiembrie, în cadrul unei solemnități deosebite, a cursurilor Universității bucureștene. Solemnitatea s-a ținut la Facultatea de drept, fiind — după cum scrie *Universul* din 18 noiembrie — „un prilej de limpezire a țelurilor ce revin celui mai important laborator de pregătire a elitelor intelectuale și a caracterelor spre a răspunde chemărilor din cuprinsul noii așezări a statului român”. Regele Mihai I asistă pentru prima dată la o deschidere de an universitar. Rectorul Universității, profesorul Horia Hulubei, citește telegrama trimisă de mareșalul Ion Antonescu, care definește îndatoririle cu totul excepționale pe care universitatea românească le are în cadrul strădaniilor de reclădire națională: „Mai mult decât oricând, țara îi cere să fie nu numai o școală a cârtii, ci și una a neamului, să promoveze cultura și să întărească conștiința națională. Mai mult decât oricând, Universitatea noastră, care a făcut dovadă că este pătrunsă de sentimentul mindriei românești și de al rostului ce avem de îndeplinit în așezarea viitoare a lumii, trebuie să aleagă și să pregătească elitele intelectuale, morale și de muncă, caracterelor și conștiințelor care să asigure prin spiritul de ordine și prin conștiința lor, înălțarea prin faptă a acestui neam”.

Să urmărim și alte consemnări din paginile presei bucureștene: Duminică, 2 noiembrie, la orele 11.30, se inaugurează la Iași noul post românesc „Radio Moldova”, pe lungimea de undă medie de 259 metri. Cu această ocazie, iau cuvântul prof. Mihai Antonescu, înalt Prea Sfinția Sa Irineu Mihălcescu, mitropolitul Moldovei, prof. Ion Petrovici, președintele Consiliului de administrație al Societății române de radiodifuziune, avocat Vasile Ionescu, directorul general al Societății și general Constantin Ionescu, primarul municipiului Iași. În cuvântul său, mitropolitul Moldovei spune, între altele: „Înființarea, aici, a acestui post de radio este o mare și meritată atențiune care se dă vechiului focar cultural ce este orașul Iași. De aici, din cuibul cronicarilor înțelepți, ai mitropoliilor cărturari, ai patrioților lumași și ai altor luceferi ai științelor și ai literelor — se va răspîndi de acum

Cronică măruntă

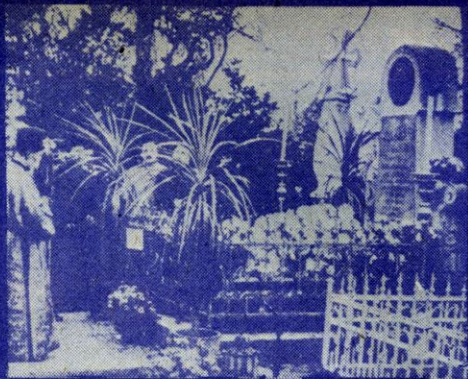
cu o valoare nominală de 500 lei, cu un diametru de 37 mm. Aversul monedei reprezintă chipul regelui Mihai I, în profil, spre stînga, iar reversul înfățișează pe voievodul Ștefan cel Mare în genunchi, ținînd în mîini o reproducere a uneia din mănăstirile ctitorite de el. De jur-împrejur se află inscripția „Moldova lui Ștefan cel Mare în vecl a României”. Machetele sînt opera d-nel Ioana Basarab.

● În executarea voinței regretatului profesor dr. Dimitrie Gerota și pentru perpetuarea memoriei d-sale, doamna Maria Gerota (soție) și conferențiar univ. Dimitrie D. Gerota (fiu) au constituit „Fundăția prof. dr. Gerota și Maria Gerota”. Scopurile sînt: acordarea de asistență medicală gratuită în sanatoriul prof. dr. Gerota, sau în alte instituții de sănătate, studenților săraci și merituosi; în limita fondurilor și locurilor disponibile, acordarea de asistență medicală gratuită sau cu prețuri reduse intelectualiilor din orice ramură de activitate sau muncitorilor lipsiți de mijloace.

● Se împlinesc 60 de ani de la înfăptuirea primei lucrări tehnice românești, a liniei ferate Buzău-Mărășești, inaugurată la 18/30 octombrie 1881 de regele Carol I. „Prin realizarea acestei linii de drum de fier — menționează ministrul Constantin Bușilă, președintele Societății Politehnice din România — concepută, proiectată și executată de inginerii români, se începe acea perioadă de mari realizări pentru ridicarea și propășirea economică a țării după independența politică obținută pe cîmpurile războiului”.

● Apare următorul Decret regal în Monitorul oficial: numim mem-

NOIEMBRIE
1941

Slujbă
religioasă
la mormintul
lui Eminescu

Cronică măruntă

bru al ordinului „Coroana României” în gradul de Mare Crucă pe d-nii general de divizie Dumitru I. Popescu, ministru secretar de stat la Departamentul atacerilor Interne; general de divizie Radu R. Rosetti, ministru secretar de stat la Departamentul culturii naționale și al cultelor; general de brigadă Nicolae Stoenescu, ministru secretar de stat la Departamentul finanțelor; prof. dr. P. Tomescu, ministru secretar de stat la Departamentul muncii, sănătății și ocrotirilor sociale; C-tin C. Stoicescu, ministru secretar de stat la Departamentul justiției; Ion C. Marinescu, ministru secretar de stat la Departamentul economiei naționale; ing. C-tin Bușilă, ministru secretar de stat la Departamentul lucrărilor publice și al comunicațiilor; general de divizie C-tin Pantazi; general de divizie Gh. Dobre; general aviator Gh. Jienescu. Profesorului Mihai Antonescu i se conferă ordinul „Steaua României” în gradul de Mare Crucă.

● A încetat din viață Ecaterina Iorga, soția regretatului cărturar și istoric Nicolae Iorga. Dinsă s-a stins cu câteva zile mai înainte de a se face parastasul de un an pentru soțul ei. Ecaterina Iorga a fost o colaboratoare prețioasă a profesorului. Ea era sora istoricului literar G. Bogdan-Duică și a istoricului Ioan Bogdan și descindea dintr-o cunoscută familie de cărturari și luptători ardeleni. Redăm un fragment din amintirile d-nei Zoe Pisani despre soția profesorului: „O vedeam pe d-na Iorga, sint clița ani de atunci, la conferințele neuitatului ei tovarăș de viață, la Liga culturală. Se așeza într-un scaun din rindul in-

înainte, de-a lungul veacurilor, cu prisos de belșug, lumină și căldură culturii creștine”. La rindul său, vice-președintele guvernului și președintele ad-interim al Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, urează acestei noi înfăptuiri „ca să însemne în istoria culturii românești ceea ce Universitatea [Academia] Mihaileană și tradiția caldă a cenaclurilor ieșene de altă dată au adus culturii naționale”.

România lui Ferdinand I se intitulează conferința profesorului Gheorghe Brătianu, rostită la Radio în cadrul ciclului *Momente culminante ale granițelor românești* și reproducă de *Timpul* din 4 noiembrie. Redăm câteva fragmente din această conferință: „Deși împărțit între mai multe stăpîniri, poporul român a avut din zilele începuturilor sale instinctul, dacă nu chiar conștiința deplină a obârșiei sale comune și a unității sale firești, ce numai în cuprinsul acestor hotare se putea desăvîrși. Sentimentul acesta s-a dezvoltat în urma neîncetelor războaie pe care strămoșii noștri le-au purtat împotriva năvălitorilor din Asia, tătari sau turci. Alții s-au mîndrit cu rostul de apărători ai creștinătății la marginile de răsărit ale Europei. Românii s-au mulțumit să-l înfăptuiască cu singele și jertfa lor. În timpurile de restrînte au fost smulse din teritoriul principalilor noastre cetăți de la Dunăre și Nistru, Oltenia pentru clița ani, pentru un secol și jumătate Bucovina, pentru mai bine de un veac Basarabia. Și, totuși, niciodată nu s-a rostit mai limpede, decît în această epocă tristă a anexiunilor și a împărțirilor, credința în unitatea noastră și în hotarele ce erau să vie. Imaginea Daciei regăsite inscria în cercul ei toate granițele pe care cu o profetică viziune, revoluționarii de la 1848 le revendicau pentru o Românie Mare. În același an, un deputat german ridica în Parlamentul din Frankfurt problema Transilvaniei, care numai în cuprinsul unui stat ce ar uni toate ținuturile românești își poate împlini întreaga menire geografică și economică.

Un deceniu mai tîrziu, un ambasador austriac întrebăzuse primejdia: vorbind de apropiata unire a Moldovei și a Munteniei, adăuga: „Românii ar găsi atunci suzeranitatea Porții o rușine și o nedreptate. Ar găsi țara lor prea mică, ar rivni un stat independent cuprinzînd Bucovina, partea românească a Transilvaniei, Banatul și poate o graniță în Balcani”.

Granițele din 1919 și 1920 nu au constituit deci nici o improvizație, nici ciștigul unui zar aruncat în voia norocului. Ele au constituit împlinirea unui proces natural de dezvoltare, care din timpuri străvechi și-a înscris concluziile în relief în însuși al pămîntului românesc, așezat parcă anume spre a aduna în jurul cetății de munte a Ardealului ramurile aceluiași popor, vorbind același grai, de-a lungul văilor ce pornesc între Tisa, Dunăre și Mare”.

La solemnitatea
a 60 ani
de la înființarea
Societății
Politehnice
din România:
vorbește
ministrul
Constantin Bușilă

Un oraș
al cărui nume
este insistent
amintit
în presă:
Vladivostok

În continuare, Gh. Brătianu se referă la memoriul înfățișat de delegația română Conferinței de pace de la Paris din 1919: „Dacă ar fi fost vorba de a aplica cu o rigoare absolută principiul grupului lingvistic sau etnic, România ar fi trebuit să reclame fără contestație posibilă unirea cu sutele de mii de români, de limbă, obicei și inimă, care locuiesc în grupuri compacte pe țărmul stîng al Nistrului și dincolo de Bug pînă la Nipru. Ar fi trebuit să revendice sute de mii de români stabiliți dincolo de Dunăre, în Serbia, între văile Timocului și Moravei, mai bine de 100 000 pe malul bulgăresc al Dunării, satele românești împrăstiate în cîmpia ungurească pînă la Tisa în mai multe provincii ale imperiului țarilor și pînă în depărtata Siberie... Dar România nu cere intrarea în unitatea românească a tuturor acestor populații de dincolo de Dunăre, de Nistru și de Tisa, nici chiar a acelora de care nu e despărțită decît de cursul unei ape. România cere numai tuturor statelor vecine de a arăta aceeași moderațiune și de a face aceleași sacrificii în interesul păcii, al liberei dezvoltări a popoarelor și al progresului economic al Europei. Deci, nu numai tratatul [de la Versailles] în litera lui, depășit de evenimente, dar tratatul ca o concesie adusă păcii, și liniștitei dezvoltări a lumii noi, față de îndrinderea integrală a revendicărilor și realităților etnice românești. Acest punct de vedere prea multă vreme uitat sau nesocotit, constituia totuși fundamentul întregii noastre acțiuni la conferință și temeiul cel mai sigur al hotarelor noastre”. Continuînd relatarea argumentelor prezentate în cadrul Conferinței de pace de la Paris privind granițele românești, profesorul Gh. Brătianu reamintește că acestea au fost dezbătute în întregime și pentru fiecare hotăr în parte, printr-o ședință în care I.I.C. Brătianu a avut prilejul de a defini în toate direcțiile revendicările țării sale. Astfel, „la răsărit și miază-noapte — spunea I.I.C. Brătianu — nu putem concepe existența neamului românesc fără Nistru cum nu putem să o concepem fără Dunăre și Tisa, ca să ne separe de elementul slav... Basarabia reprezintă pentru noi intrarea casei noastre în mina altora, ea ne-ar periclita însuși căminul. La apus, urma el, trebuiau asigurate, prin hotarul impus de-a lungul căii ferate Oradea-Arad, unitatea economică naturală ce o alcătuiă de veacuri Transilvania cu Regatul României și scurgerea firească de-a lungul Mureșului și Tisei spre Dunăre a bogățiilor Ardealului, cărora zadarnic se străduiseră stăpînii săi de atunci să le dea altă cale”.

Și conchide Gh. Brătianu: „Nu putem vorbi însă de hotarele României Mari din acea vreme — fără a ne aminti și de continuul lor și de lupta dusă la aceeași conferință a păcii, pentru apărarea independenței și autorității statului în cuprinsul noilor sale granițe”. ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică mărunță

ții. O priveam, cînd aveam răgaz. Sta nemișcată, străină parcă de tot din jurul ei, cu ochii albițiți la cel ce vorbea, cu toată luarea-ă-minte îndreptată numai la el. Mă gindeam că nu e ușor să îi soția lui Neculai lorga, să poți să-l iei de folos. Nu era o taină pentru nimeni că ea, femele cu carte, era sufletul și mina dreaptă a învăță-tului, îi ușura povara, avea grija de manuscrisele lui, le copia, veghia lingă el, stătea la masa de lucru pînă în orele tirzilor ale nop-ții”.

● La Teatrul din Sărindar, sub direcția d-nei Maria Filotti se joacă, seară de seară, cu casa în-chisă, comedia Orașul fără avocați de Nicola Manzari, cu cei mai mari comedienți al teatrului românesc: Ion Iancovescu, Iordănescu-Bruno, Marcel Enescu, Radu Beligan, Ninetta Gusty, Eugen Obreja, Virginia Stoicescu ș.a.m.d.

● În editura revistei Cadran apar două plachete de versuri, de o factură originală: Anna Mad de Mihnea Gheorghiu și Dolores de Alexandru Balaci care, scriu zia-rele, „aduc amatorului de poezie bună o dovadă de înaltă stăpînire a verbului și de o pasiune caldă pentru vers”, ambele în condiții grafice excepționale. Iar în Edi-tura Univers apare: Domnița Ale-xandrina Ghica și contele D'An-traigus, de C. Gane (povestea lu-birii unei domnițe din Moldova cu un nobil din sudul Franței); Adevă-rul și numai adevărul, de Mihail Sorbul; Din vremea lui căpitan Costache, roman istoric de o reală valoare documentară al vre-murilor din 1848, de Al. Antemi-reanu; Eri schițe și amintiri de Radu D. Rosetti etc. etc.

1898

1912

1911

Istorie... modă... și sport

Adesea, urmărind o manifestare sportivă, ne rețin atenția nu numai maiestria și armonia execuțiilor, ci și frumusețea costumelor în care protagoniștii se infățișează publicului. Există oare vreo legătură între sport și modă, de-a lungul istoriei?

Costumul sportiv a parcurs etape laborioase de evoluție. De la cultul pentru corpul uman, sănătos și frumos, din lumea antică, până la sublinierea plasticii naturale a mișcărilor sportivului în vremea noastră, trecind prin deformarea artificială a siluetei, conform idealului de frumusețe al secolului XIX.

Grecia antică... În patria jocurilor olimpice atletici se antrenau și participau la întreceri dezbărați.

În evul mediu, să știi să tragi cu arcul, să călărești, să dueli erau ocupații bărbătești de importanță vitală. Din fragedă pruncie copiii nobililor luau lecții la aceste discipline. Pentru oamenii simpli „sportul” era considerat o muncă fizică grea. Uneori chiar – ca, de pildă, în Anglia – Biserica interzicea jocurile cu mingea (prototipul fotbalului de azi). În Rusia jocul „gorodki” (un fel de popice) nu necesita costum special: cel ce îl practica își scotea pur și simplu îmbrăcămintea groasă de deasupra. La duel, de asemenea, era suficientă dezbrăcarea vestei. Se răminea în cămașa largă și în pantaloni strâmți, până la genunchi.

În sec. XVIII, în Anglia a apărut, la plimbarile ecvestre, o vestimentație specială: pantalonii, redingota și o cravată ce se lega extrem de complicat, pentru noi, cei de azi. Costumul hipic contemporan a păstrat cea mai mare parte a

acestor accesorii. Fracul a ajuns la noi din veacul XVIII tot ca îmbrăcăminte... sportivă. Era greu să se practice călăria în caftan lung, ale cărui poale zburau prin aer, stînjind calărețul. Și astăzi – la întrecerile hipice – admirăm eleganța sportivilor cu redingotă, mulată pe corp, cu cilindru și ținută maiestuoasă. La întrecerile cu obstacole, călăreții poartă, ca și în sec. XVIII, redingote roșii.

La sfîrșitul veacului XIX, cînd sportul a început să câștige simpatia unui număr tot mai mare de oameni, s-au născut așa-numitele „costume pentru disciplinele sportive”. Văzute cu ochii noștri, cei de azi, acestea par caraghioase. Bărbații purtau pantaloni scurți de călărie cu ciorapi negri. Femeile – rochie cu trenă lungă și șapcă bărbătească cu voaletă. Pentru înot, costumul de baie dezgolea picioarele femeii aproape pînă la genunchi, dar cu ciorapi lungi pe dedesubt! Mai exista o rochie universală pentru practicarea sportului, inclusiv tenis, în care mișcările jucătoarei erau extrem de stînjinite. Patinajul, schiul în munți, o plimbare pe bicicletă erau de nepătruns în toaletele propuse în paginile revistelor de modă ale vremii. Fusta lungă se incurca în picioare, corsetul sufoca mișcările, nu mai era asigurată nici securitatea necesară. Și totuși, moda era suverană.

Istoria echipamentului sportiv propriu-zis a început deci spre sfîrșitul sec. XIX, în vremea lui Pierre de Coubertin. Tenisul, ca disciplină sportivă, se răspîndise pe scară largă la debutul anilor '80 ai veacului trecut. Tot atunci a

apărut și costumul de tenis: pantalonii de flanelă, ciorapi negri (la bărbați) și rochii lungi cu corset (la femei). Vestimentația feminină pentru promenadă se diferenția prea puțin de costumul de tenis. Trena a dispărut de pe terenurile de joc la mijlocul anilor '90, dar rochia lungă a rezistat pînă la începutul secolului nostru, alături de bluza albă cu minciși largi și o șapcă complicată, cu cerculețe și peze.

În anul 1900, femeile au participat pentru prima oară la jocurile olimpice, obținind medalii la întrecerile de tenis. Pentru competiție, s-a făcut simțită nevoia de o vestimentație ușoară. Corsetul a dispărut, la fel și șapca, rămîind doar fusta, tot lungă, dar albă, alături de bluza albă. Cîrînd, albul a intrat în tradiția echipamentului de tenis. Campioana anului 1908, de pildă, a fost îmbrăcată în alb, cu foarte impusă nu numai de considerente estetice, ci și practice, pentru că tenisul se juca în cea mai mare parte vara, în spații deschise.

În 1919 pe terenurile de tenis încă mai puteau fi văzute femei în fuste lungi, foarte largi și pulovere de lînă. Prima femeie care a arborat, în timpul unei partide de tenis, fusta scurtă a fost franțuzaica Susanne Lainglin, succesele ei sportive impunînd și moda introdusă de ea. Fusta scurtă a apărut în 1931, la sfîrșitul deceniului patru costumul de tenis fiind deja cel de azi. Cît privește echipamentul sportiv universal – chiloții și maiou – el a fost introdus la jocurile olimpice din 1912.

F.D.

S.C. „PRODPREST” S.A.

**Așezămîntul mîinilor harnice,
al fanteziei și bunului gust**

Vă oferă, la prețuri competitive, o largă gamă de produse de artizanat, în modele originale și de mare diversitate realizate manual după desenele artiștilor noștri:

— Tricotaje din fire de lînă, bumbac sau fire sintetice (tip lînă sau tip bumbac). La aceste produse adăugăm și tricotaje realizate mecanic.

— Confecții brodate manual (bluze, fuste, rochii, complet-uri).

— Țesături din alesături de lînă și bumbac necesare confecționării de fuste, veste, complet-uri, sacouri, ștergare, șervețele, trăistute, toate în motive naționale, ca și superbe costume naționale românești în modele și culori care au cucerit piața internațională.

— Covoare plușate și scoarte românești, țesute de asemenea manual. Din această gamă puteți alege: covorul plușat tip „Dorna”, cu 40 000 de noduri pe metrul pătrat; covorul tip „București” cu 108 000 de noduri pe metrul pătrat; covorul tip „Tismana” sau tapiserii „Ileana”.

Toate aceste produse, care fac cinste prestigiului, aspectului estetic și calității tradiționalei activități românești de artizanat, le puteți cumpăra prin magazinele din rețeaua proprie a S.C. „PRODPREST” S.A. și anume:

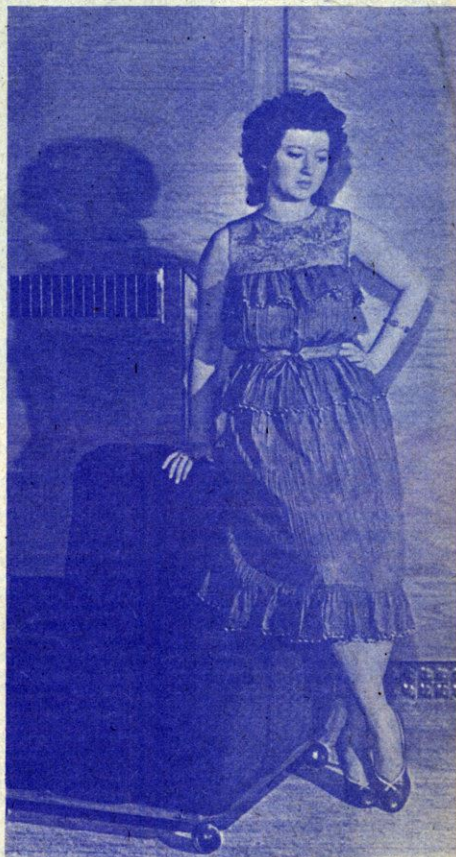
— Magazinul „ARTIX” din Constanța, Piața Ovidiu.

— Magazinul „CRISTAL” din Eforie Nord (situat în Piața din fața Palatului Poștei).

— Magazinul de artizanat din incinta punctului românesc de frontieră de la Vama Veche.

Societatea noastră comercială livrează produsele sale și în cantități en-gros agenților economici cu capital de stat sau privat, cit și întreprinzătorilor cu activitate de import-export, prin comenzi transmise la adresa sediului său central: S.C. „PRODPREST” S.A., Eforie Nord, Str. Republicii, Nr. 44 (Jud. Constanța, Cod: 8712).

Pentru informații suplimentare telefonați la nr. 42520 sau 41470, prefix 917, Serviciul „Producție și Livrare”.

DIALOG CU CITITORII

IMPRIMERIA „CORESI” ÎȘI CERE SCUZE CITITORILOR MAGAZINULUI ISTORIC PENTRU CĂ, DATORITĂ SPARGERII UNEI PLĂCI TIPOGRAFICE, CLÎȘUL DE LA P. 63, JOS, COLȚ DREAPTA, DIN NR. 10/1991 AL REVISTEI, NU A PUTUT SĂ APARĂ LA O PARTE A TIRAJULUI. IATĂ DECI „ARMA CRIMEI” DIN ATENTATUL DE LA MARSILIA (1934).

ARMATA ÎN APĂRAREA CITITORII LUI MIHAI VITEAZUL

În completare la articolul Mănăstirea Mihai Voda — o emblemă a Bucureștilor (Magazin istoric, nr. 12/1990), iată o serie de amănunte furnizate de dl. general-maior (r) **CONSTANTIN ANTIP**: În momentul în care lucrările la construcția faroanică a „Casei Republicii” din București se declanșaseră în forță, Elena Ceaușescu și-a pus în cap să desființeze fizic biserica Mihai Voda. Potrivit obiceiului de a avea asigurată permanent un alibi din partea specialiștilor, a căutat să-și creeze și în acest caz un suport. Prima scontată a fost Direcția generală a Arhivelor Statului. Nemulțumită de referatul acestei direcții, ea a telefonat ministrului apărării naționale din acea vreme, generalul Constantin Olteanu, cerându-i un documentar efectuat de specialiști în istorie militară asupra cititoriei lui Mihai Viteazul, sugerând într-un anume fel și concluzia pe care o dorea.

Elaborarea documentului respectiv a fost încredințată Muzeului Militar Central. În coordonarea subsemnatului, în calitate de director al muzeului, un colectiv format din specialiști avizați, între care Lizica Papoiu, Carol König, Neculai Moghior, a fost realizată lucrarea solicitată, care demon-

stra, pe baza surselor și aprecierilor calificate — de la „Cartea lui Ieremia al II-lea”, patriarhul eoumenic de la Constantinopol, datînd din 1591, cînd înalțul prelat a și sfîntit locașul durat prin rîvna banului Mihai, la scrierile savantului Nicolae Iorga și ale celebrului arhitect N. Ghica-Budești —, valoarea acestui edificiu medieval în patrimoniul istoric și cultural național.

Ministrul apărării și-a însușit integral conținutul documentarului și l-a înaintat cabinetului 2 de la C.C. al P.C.R. Fără îndoială că acest act, care dădea expresie și opiniei generale a armatei cu privire la ocrotirea vestigiilor probatorii ale istoriei românilor, a contribuit substanțial la salvarea bisericii Mihai Voda. Menționez că, în final, soluția de lococirare monumentului a fost indicată de factori exteriori instituției ostășești.

CARTE FRUMOASĂ, CINSTE CUI TE-A SCRIS...

D-na muzeograf principal **VARVARA MAGDALENA PLĂVIȚU**, de la Muzeul „Porțile de Fier” din Drobeta-Tr. Severin, ne semnalează, prin Cîteva considerații privind catalogul cartii românești (sec. XVII-XVIII) în Mehedinți, existența unor cărți valoroase la Muzeul „Porțile de Fier”. Biblioteca județeană, Mănăstirea Gura

Motului, Depozitul eparhial Mehedint și persoane particulare.

Atenția autoarei s-a îndreptat în special spre fondul de carte existent la Depozitul eparhial Mehedinți, care reunește tipăriți ce au supraviețuit în bisericile județului prin grija enoriașilor. Au fost catalogate 243 volume, dintre care două din sec. XVII (Mineiul tipărit în 1698 la Buzău fiind unul din ele), iar celelalte — din sec. XVIII.

Sînt relevante eforturile reprezentanților spiritualității românești, pe teritoriul vremelnice ocupat de austriei, pentru păstrarea limbii române, răspîndirea ideilor iluministe și respectarea religiei ortodoxe.

Autoarea menționează centrele tipografice ale vremii (Rîmnic, București, Govora, Tirgoviște, Snagov, Blaj s.a.), precum și dovezi ale activității educative a clerului ortodox.

O parte din lucrările prezentate în catalog au îndeplinit la un moment dat funcția de manual. Însemnări pe cărți atestă tangența acestora cu viața didactică. „Să se știe că am fost învățator... sau „această liturghie s-a legat de mine fostul învățător...” În predoslovla la Floarea adevărului este menționată o listă cu cărți de învățătură permise și cu cărți eretice sau mincinoase, printre care semnalăm Penticostar, Rîmnic (4 bucăți) și Octoih, Rîmnic, 1742 (un exemplar), titluri ce figurează în lista de cărți permise și care se află în lotul de tipăriți studiate. Din alte studii care se ocupă de istoria învățămîntului și evoluția manualelor rezultă că în cele trei provincii au fost folosite, cu mici excepții aceleași cărți de cult în scop didactic. Dintre acestea în fondul de care ne ocupăm se află: Octoih, Rîmnic, 1742, Triod, Rîmnic, 1777, Cazanie, Rîmnic, 1748, 1781, 1792”.

EPISCOPUL IULIU HOSSU

După ce ne adresează cîteva sugestii privind tematica revistei, și pe care le urmăim, însă în formule publicistice adecvate dl. **SEPTIMIU MELIANU**, din Cluj-Napoca, vechi și neostenit cititor al revistei, abonat de la primele numere și deținător al întregii colecții, după cum ne anunță, face următoarea precizare în legătură cu o notă de subsol publicată în nr. 10/1990, p. 27. Nu de episcopul Iuliu Hossu poate fi vorba, ci de unchiul său, episcopul Vasile Hossu. Iuliu Hossu nu era episcop la vremea aceea (1914), ci preot militar. A devenit episcop abia în 1917, în locul unchiului decedat. Eu l-am îngrijit redactarea numărului festiv al **Curierului creștin** (oficiosul episcopiei unite din Cluj-Gherla) în 1942, la 25 ani de arhierescă pastorie. La sărbătorirea acestui eveniment am luat parte și mulți reprezentanți ai bisericii ortodoxe, în frunte cu episcopul Ioan al Clujului și Feleacu-lui, pe care l-a ajutat și susținut în toată perioada ocupării Ardealului de

DIALOG CU CITITORII

Nord de către Ungaria horthysta. În numele celor două biserici mari cei doi prelați s-au îmbrățișat, promițându-și să colaboreze tot timpul în bună înțelegere. A fost un moment solemn, emoționant.

Iuliu Hossu, continuă cititorul nostru, a luptat pentru unirea Ardealului cu Patria mamă, România, și el a făcut parte din delegația ce a adus la București textul istorice Proclamații a Marii Uniri de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918.

Are cineva din redacția d-voastră interesul de a-l pune, ca unii reprezentanți ai bisericii ortodoxe, pe acest episcop-cardinal care a fost unul din cei mai iluștri prelați ai bisericii române, nu numai a celei unite, care în aprilie 1944, în timp ce se îndrepta spre catedrală, în Piața Libertății din Cluj, a fost scuipat de unguri — eram prezent — și a suferit cu demnitate pentru credința strămoșască? Păcat!

În final, țiu să remarc că revista **Magazin Istoric** are un neasemuit de mare merit, căci a făcut să nască interesul pentru istorie în rândurile multor cititori. Vă rog să scuzați scrisul greoi al unui bătrân. Am depus efort să scriu cât mai citit.

Nu numai citit ne-ați scris, d-le Melianu, ci și cu multă dragoste și competență pentru adevăr și istorie. Vă asigurăm că nu există nimeni care să intenționeze o subminare a prestigiului episcopului Hossu! Și vă rugăm să ne scrieți mereu cu aceeași sinceritate și dreapta critică. Vă mulțumim!

SUBSCRIPTIE PENTRU ATENEU

Lucrările pentru restaurarea și consolidarea Ateneului Român au început. Facem pe această cale un apel călduros pentru a se depune, în continuare, sume de bani în scopul salvării acestui monument al Capitalei, în contul CEC 45.11.04.2700 CEC Filiala Sector 5, București, sau direct la casieria Ateneului Român, str. C. Esarcu, nr. 2, între orele 12-19.

„ȚARA DE JOS”

Din Birlad, primim numerele 1/1990, 1,2/1991 ale revistei **Țara de Jos** (seria nouă a publicației fondată în 1924), editor și redactor-șef: Chiriac Samoilă.

Revista publică literatură, memorialistică, pagini de istorie locală, măturii epistolare privind personalități birlădene ș.a. Totodată, în cadrul Bibliotecii „Țara de Jos”, a apărut un prim volum — Carte de rugăciuni, care arată și datorile creștinismului ortodox.

Revista Țara de Jos și lucrările tipărite sub egida ei pot fi comandate la adresa redacției: Birlad, str. Șterian Dumbrava, nr. 17, bl. D-9, ap. 32, cod 6400.

PLACHETA

DI. ION ENE, din București, ne comunică următoarea fotografie (după o plachetă comemorativă) reprezentând Monumentul Infanteriei, înălțat în București și despre care am scris și noi în nr. 10/1990 al revistei. Monumentul, operă a sculptorului Ion Jalea și a arhitectului Ion Pop, a fost distrus în cel de-al doilea război mondial.

ROA ȘI KONR

Pe marginea articolului încă o enigmă: Armata lui Vlasov (nr. 4/1991), cititorul VASILE PROHOR, din Suceava, ne întreabă dacă deținem date suplimentare despre generalul Kaminski, complice la trădare cu Vlasov. Îi răspundem prin câteva extrase din lucrarea **Dictionaire de la seconde guerre mondiale**, vol. II, p. 1.900: „ROA, devenită KONR, n-a fost decât o aventură ca oricare alta. Una dintre cele mai celebre și cele mai singuroase rămâne însă cea a lui Kaminski.

Acest inginer sovietic a constituit, încă de la sosirea trupelor germane, o miliție privată ce avea să lupte împotriva partizanilor în regiunea Orel și Kursk. Aceste trupe și-au luat denumirea de RONA, adică Armata națională de eliberare rusă, pentru a se distinge de ROA a lui Vlasov. La începutul anului 1944, Kaminski, însoțit de 20.000 militeni ai săi și de familiile lor, a urmat mișcarea de retragere a armatelor germane. Unitatea lui a fost apoi integrată în trupele S.S. și a format o brigadă de asalt, ale cărei metode necrutătoare de luptă au atins repede o tristă celebritate. În vara lui 1944, oamenii lui Kaminski au participat la lupta împotriva insurgenților polonezi din Varșovia și s-au datat la

numeroase furturi. Crimele și jafurile au atins o asemenea proporție, încât șeful lor, recunoscut a fi responsabil, a fost tradus în fața unui curții marțiale germane și împușcat.

După moartea lui Kaminski, oame-nii săi au fost integrați într-o unitate rusească a trupelor S.S.: este vorba despre Divizia 29, care reunea foști membri ai batalioanelor de securitate, prizonieri de război și chiar cîțiva recrutați dezertori din armata sovietică, victorioasă totuși. Această unitate rusească va fi în consecință integrată în ROA a lui Vlasov, în timp ce numărul său, Divizia 29 S.S., va fi atribuit unității voluntarilor italieni”.

POLIPTIC MOLDAV

Precizăm că albumul **Poliptic moldav**, din care revista noastră a reprodus mai multe imagini pe copertele 1-2-3-4 ale numărului 3/1991, are ca autori pe Vlad Druc (text), Pavel Bălan (foto), Eugeniu Barașkov (desene), cercetători la Institutul de artă din Chișinău. Considerăm utilă această precizare și regretăm de a nu o fi făcut-o din primul moment. După cum, considerăm că orice album apărut dă dreptul de reproducere, cu specificarea surselor și autorilor; cu excepția lucrărilor care menționează în chip expres copyright-ul, deși chiar și în aceste situații, presa mondială reproduce imagini cu indicarea surselor.

CERERI ȘI OFERTE

EUGEN ZAHARIA, Hunedoara, Bd. Traian, nr. 18, bl. 15, sc. C, ap. 25, solicită: nr. 1/1990; ofera: nr. 4/1980.

PETRU FELEA, Abrud, jud. Alba, str. Staver, nr. 4, solicită: nr. 5/1991.

MARIA MIHNEA, Tecuci, str. Al. Sahia, nr. 20, solicită: nr. 4/1991 (2 ex.), 5/1991 (2 ex.).

NICOLAE IONESCU, Valenii de Munte, str. Florilor, nr. 3 A, solicită: nr. 1/1991.

MARILENA HINTEOAR, Cluj-Napoca, Piața Mihai Viteazul, nr. 7-8, ap. 17, solicită: nr. 3/1991.

CONS. V. OCHIANĂ, Com. Curteni, jud. Vaslui, solicită: nr. 5/1991.

RODICA VONICA, Cluj-Napoca, Alea Muscel, nr. 21, ap. 10, solicită: nr. 5/1991.

GABRIELA MERINESCU, București, Bd. 1848, nr. 44, sc. B, ap. 44, solicită: nr. 7, 12/1985, 1/1986.

GHEORGHE N. ILIESCU, Braila, str. Valter Mărcineanu, nr. 1, bl. B-1, sc. III, ap. 36, ofera colecția completă.

DUMITRU TEODORESCU, Sibiu, str. Oasa, bl. 11, ap. 12, solicită: nr. 3/1986, 12/1989; 7/1990.

CONTENTS (Romanian History) G. Ștămpel, D. Velciu, E. Glück 300 Years from the Chronicler Miron Costin's Death • School-Books — A Survey (III) • V. Isopescu-Grecul October, 1918. The Rights of the Romanians from Bucovina in the Parliament of Vienna • Al. Duju, M. Ștefan Romania in the World War II (VI) • I. Lăcustă 1939-1940. Behind the Censor's Office (IV) • C. Popișteanu 1946-1954. Political Trials: Patrășcanu (V) • G.D. Marinescu The Hell of Communist Dungeons (IV) • R. Theodorescu The Artistic Historical Model (II) • S. Lambrino One of Dacia's Governors came from Lusitania • R. Netzhhammer 1914-1918. Reminiscences (IV) • G.G. Mărzescu Iași, the Autumn of 1917 (II) • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) G. Ștămpel, D. Velciu, E. Glück 300 ans de la mort du chroniqueur Miron Costin • Le manuel d'histoire aux lycées (III) • V. Isopescu-Grecul Octobre 1918. Les droits des Roumains de Bucovine dans le Parlement de Vienne • Al. Duju, M. Ștefan La Roumanie dans la deuxième guerre mondiale (VI) • I. Lăcustă 1939-1940. Dans les coulisses de la censure (IV) • C. Popișteanu 1946-1954. Grands procès politiques: Patrășcanu (V) • G.D. Marinescu Dans l'enfer des prisons communistes (IV) • R. Theodorescu Le modèle historique de la culture artistique (II) • S. Lambrino Un gouverneur lusitanien de Dacie • R. Netzhhammer 1914-1918. Souvenirs (IV) • G.G. Mărzescu À Iassy, l'automne de 1917 (II) • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Г. Штэмпел, Д. Велчу, Е. Глюк 300 лет от смерти летописца Мирона Костина • Учебник по истории — анкета (III) • В. Исопеску-Грекул Октябрь, 1918 г. Права румынов Буковины в Венском Парламенте • Ал. Дужу, М. Șтефан Румыния во второй мировой войне (VI) • И. Лăкустă 1939—1940. За кулисами цензуры (IV) • К. Попишту 1946—1954. Крупные политические процессы: Патръшкану (V) • Г. Д. Маринеску Ад коммунистических тюрем (IV) • Р. Теодореску Историческая модель в культуре (II) • С. Ламбрино Лузитанский губернатор в Дакнии • Р. Нетцхаммер 1914—1918. Воспоминания (IV) • Р. Р. Мыраеску В Яссах, осенью 1917 г. (II) • В Бухаресте, 50 лет назад.

INHALT (Rumänische Geschichte) G. Ștămpel, D. Velciu, E. Glück 300 Jahre vom Tode des Chronisten Miron Costin • Die Geschichtswissenschaft in der Schule (III) • V. Isopescu-Grecul Oktober 1918. Die Rechte der Bukowiner Rumänen im Wiener Parlament • Al. Duju, M. Ștefan Rumänien im zweiten Weltkrieg (VI) • I. Lăcustă 1939-1940. Das sichtbare und das unsichtbare Gesicht der Zensur (IV) • C. Popișteanu 1946-1954. Grosse politische Prozesse: Patrășcanu (V) • G.D. Marinescu Aus den Höllen der kommunistischen Kerker (IV) • R. Theodorescu Das geschichtliche Modell in der Kultur (II) • S. Lambrino Ein lusitanischer Gouverneur Dakiens • R. Netzhhammer 1914-1918. Erinnerungen (IV) • G.G. Mărzescu Im Iași Herbst 1917 (II) • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia română) G. Ștămpel, D. Velciu, E. Glück 300 años desde la muerte del cronista Miron Costin • El manual de historia — encuesta (III) • V. Isopescu-Grecul Octubre de 1918. Los derechos de los rumanos de Bucovina en el Parlamento de Viena • Al. Duju, M. Ștefan Rumania en la Segunda Guerra Mundial (VI) • I. Lăcustă 1939-1940. Entre los bastidores de la censura (IV) • C. Popișteanu 1946-1954. Grandes procesos políticos: Patrășcanu (V) • G.D. Marinescu Del infierno de las cárceles comunistas (IV) • R. Theodorescu El modelo histórico en la cultura (II) • S. Lambrino Un gobernador de Dacia de origen lusitana • R. Netzhhammer 1914-1918. Recuerdos (IV) • G.G. Mărzescu En Iași, en el otoño de 1917 (II) • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vinzate la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 psrlfr.
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

Lei 25

